

ΠΑΡΑΒΑΣΙΣ PARABASIS

Επιστημονικό Δελτίο
Τμήματος Θεατρικών Σπουδών
Πανεπιστημίου Αθηνών

Scientific Bulletin
Department of Theatre Studies
University of Athens

Τόμος 3 Volume 3

Σ.Α. ΕΥΑΓΓΕΛΑΤΟΣ	EVANGELATOS S.A.
Θ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ	PAPADOPOULOS TH.
Β. ΠΟΥΧΝΕΡ	PUCHNER W.
Γ. ΒΑΡΖΕΛΙΩΤΗ	VARZELIOTI G.
Λ. ΜΑΡΑΚΑ	MARAKA L.
Χ. ΜΠΑΚΟΝΙΚΟΛΑ-	BACONICOLA-
ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΥ	GHÉORGOPOULOU C.
Χ. ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΥ-	STAMATOPOULOU-
ΒΑΣΙΛΑΚΟΥ	BASILAKOU C.
Κ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ	PETRAKOU K.
Ε. ΣΤΙΒΑΝΑΚΗ	STIVANAKI E.
Π. ΜΠΟΥΡΑΣ	BOURAS P.

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ	BOOK REVIEWS
ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΕΣ ΔΙΑΤΡΙΒΕΣ	DOCTORATES

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ
ΑΘΗΝΑ 2000

KASTANIOTIS EDITIONS
ATHENS 2000

ΑΝΑΣΤΗΛΩΝΟΝΤΑΣ ΜΙΑ ΘΕΑΤΡΙΚΗ ΠΑΡΑΣΤΑΣΗ:
Η ΠΑΡΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ «ΑΓΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ» ΣΤΙΣ 29 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1723
ΣΤΗ ΝΑΞΟ ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΤΗΣ

Η παρούσα μελέτη εκπονήθηκε κατά τις προεργασίες μιας κριτικής έκδοσης θρησκευτικού θεατρικού έργου, της «Τραγέδιας του Αγίου Δημητρίου», άγνωστου ποιητή, το οποίο παραστάθηκε, σύμφωνα με τις σημειώσεις του ίδιου του κώδικα, στις 29 Δεκεμβρίου 1723 στη Νάξο· το έργο της έκδοσης είχαν αναλάβει αρχικά ο αείμνηστος Νικόλαος Μ. Παναγιωτάκης και ο Βάλτερ Πούχνερ και βρίσκεται στα τελευταία στάδια της αποπεράτωσής του¹. Στις ίδιες σημειώσεις του τελευταίου φύλλου σώζονται και όλα τα ονόματα των ερασιτεχνών ηθοποιών. Αυτή η σπάνια σύμπτωση επιτρέπει να ταυτίσουμε τους συντελεστές της παράστασης, περίπτωση μοναδική για την ιστορία του νεοελληνικού θεάτρου πριν το 1821. Η ταύτιση αυτή αποδείχτηκε όμως έργο επίπονο και χρονοβόρο, αλλά τα αποτελέσματα της σχετικής έρευνας υπήρξαν άκρως διαφωτιστικά για τη φύση και λειτουργία των θρησκευτικών παραστάσεων στο Αιγαίο την εποχή της Αντιμεταρρύθμισης, οι οποίες συνδέονται κατά το πλείστον με το τάγμα των Ιησουιτών και το εκπαιδευτικό τους σύστημα². Τα αποτελέσματα της έρευνας αυτής θα ενταχθούν σε συντομευμένη μορφή στην ίδια την έκδοση, στο σχετικό κεφάλαιο της Εισαγωγής, ενώ εδώ θα δοθεί ευρύτερος χώρος για την αρχαιακή τεκμηρίωση της ταύτισης των ηθοποιών και για την επισήμανση της σημασίας των συμπερασμάτων από θεατρολογική και ιστορική-πολιτισμική άποψη. Το πρώτο και τρίτο μέρος συγγράφηκε από το δεύτερο μελετητή, το δεύτερο και το παράρτημα με τα έγγραφα ανήκουν στην πρώτη, που πραγματοποίησε την αρχαιακή αυτή έρευνα στα πλαίσια σεμιναρίου του κύκλου μεταπτυχιακών σπουδών στο Τμήμα Θεατρικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Α'

Το χειρόγραφο, στο οποίο παραδίδεται το κείμενο της «Τραγέδιας του Αγίου Δημητρίου», είναι της μονής Ιησουιτών Άνω Σύρου (Αρχείο S. J. Σύρου), Αρ. Αρχ. ΑΤΙΣ 117γ (Κ

1. Για το έργο, το περιεχόμενό του και τη σημασία του βλ. Β. ΠΟΥΧΝΕΡ, «Θρησκευτικό θέατρο στο Αιγαίο του 17ου και 18ου αιώνα», στον τόμο: *Το θέατρο στην Ελλάδα. Μορφολογικές επισημάνσεις*, Αθήνα 1992, σσ. 145-168, ιδίως σσ. 161-164, και για την εξάρτηση των κωμικών «Διλουδίων» από την κρητική κωμωδία «Κατζούρμπος» βλ. του ίδιου, «Η κληρονομιά του Κρητικού θεάτρου στη Νάξο (17ος/πρώτο μισό του 18ου αιώνα)», στον τόμο: *Ανιχνεύοντας τη θεατρική παράδοση*, Αθήνα 1995, σσ. 248-255.

2. Εκτός από την αναφερόμενη βιβλιογραφία βλ. και Β. ΠΟΥΧΝΕΡ, «Το Ιησουϊτικό θέατρο στο Αιγαίο του 17ου αιώνα», στον τόμο: *Ελληνική Θεατρολογία*, Αθήνα 1988, σσ. 299-327, και του ίδιου, «Griechisches Schul- und Ordentheater der Gegenreformation und der Orthodoxie in der Ägäis (1580-1730). Ein Forschungsbericht», *Orientalia Christiana Periodica* 59 (1993), σσ. 511-521. Βλ. και τη μονογραφία με όλο το σχετικό υλικό και δείγματα των κειμένων από τον ίδιο, *Griechisches Schuldrama und religiöses Barocktheater im Ägäischen Raum zur Zeit der Türkenherrschaft (1580-1750)*, Wien, Österr. Akademie der Wissenschaften 1999.

2009), αποτελείται από ένα τετράδιο με 35 φύλλα, έχει δίφυλλο δέσιμο με σπάγγο, είναι διαστάσεων 22 x 17 εκ., γραμμένο με μαύρο μελάνι σε χαρτί κρεμ με ευανάγνωστη γραφή και βρίσκεται γενικά σε καλή κατάσταση με εξαίρεση το πρώτο φύλλο, που παρουσιάζει φθορές. Το έργο πρέπει να έχει συγγραφεί στη Νάξο πριν από τις 29.12.1723, ημερομηνία της παράστασης, το χειρόγραφο να έχει αντιγραφεί λίγο μετά την ημερομηνία αυτή, που αναφέρεται στο τελευταίο φύλλο με τη διανομή των προσώπων, όχι πάντως πολύ αργότερα, γιατί σημειώνονται τα ονόματα ηθοποιών και των πιο μικρών και παιδικών ρόλων, που αργότερα ασφαλώς θα είχαν ξεχαστεί. Η καταγραφή έγινε για λόγους αρχειοθέτησης: συνήθως τα ιησουιτικά κολέγια διατηρούν χρονικά των θεατρικών και άλλων δραστηριοτήτων τους, και τα δραματικά έργα που συγγράφονται αντιγράφονται και μεταδίδονται σε μορφή χειρογράφων.

Η σειρά των διάφορων τμημάτων της τραγωδίας είναι η ακόλουθη: μετά μια λευκή σελίδα (φύλλο) ακολουθεί ο τίτλος («Τραγέδια του Αγίου Δημητρίου») μαζί με τον πρόλογο της Α' πράξης· από το φύλλο αυτό (φυλ.2^ο) ξεκινάει σελιδαρίθμηση ως το τέλος με τον αριθμό 1 (ακολουθήσαμε αυτή την αρχική αρίθμηση των φύλλων, η οποία εμφανίζεται σε όλα τα recto). Έπειτα παρουσιάζεται το κύριο κείμενο των πέντε πράξεων και ο επίλογος (φυλ.1^ο-24^ο). Ακολουθεί ως προσθήκη η σκηνή Γ'η' (φυλ. 24^ο-25^ο), επίσης ως προσθήκη οι πρόλογοι των πράξεων Β'-Ε' (φυλ. 25^ο-26^ο). Μετά απ' αυτό επιτάσσονται τέσσερα ιντερμέδια με το γενικό τίτλο «Διλούδια» (φυλ. 26^ο-34^ο), καθώς και ο «Επίλογος υστερινός» (φυλ. 34^ο-35^ο). Ακολουθεί ως τελευταία σελίδα η διανομή και η χρονολογική ένδειξη της παράστασης «Ναξία 1723 Δεκ. 29 S.N.» (φυλ. 35^ο). Το φύλ. 35^ο είναι λευκό.

Κάθε σελίδα αποτελείται συνήθως από 32-34 σειρές, οι σκηνικές οδηγίες γράφονται δεξιά, πλάι στο στίχο, στον οποίο αναφέρονται (προτάσσονται τρεις ή τέσσερις τελείες που ενώνουν το στίχο με τη σκηνική οδηγία), και είναι περικυκλωμένες με μια γραμμή. Η κατάταξη των διάφορων τμημάτων του χειρογράφου δίνει την εντύπωση, ότι τα τέσσερα κωμικά ιντερμέδια έχουν παιχθεί ανάμεσα στις πράξεις για διασκέδαση και ανακούφιση της τραγικής έντασης των θεατών (αναφέρονται ως «τέσσερα ξαραθύμια, δια ν' αφικράσθε μ' όρεξιν και με αποθυμία» Α' 6-7). Αν η πρόσθετη σκηνή Γ'η' αποτέλεσε μέρος της παράστασης, είναι αμφίβολο, γιατί στη διανομή λείπουν τα ονόματα και οι ρόλοι του Μάσιμου και του Σύλβιου. Αυτό δεν ισχύει για τους πρόσθετους προλόγους των πράξεων, όπου αναφέρονται συγκεκριμένα ονόματα ηθοποιών, καθώς και για τον «Επίλογο υστερινό» (λείπει όμως η αναφορά του κανονικού επιλόγου).

Όλο το ευανάγνωστο κείμενο είναι γραμμένο με το χέρι του ίδιου αντιγραφέα. Οι ενδείξεις των ομιλούντων προσώπων πριν από το στίχο αριστερά χρησιμοποιούν συντομογραφίες, στην περίπτωση διακεκομμένου στίχου αυτές περικυκλώνονται με γραμμή. Σπάνια σβήνονται λέξεις ή υπάρχουν μεταγενέστερες προσθήκες, πάντα από το ίδιο χέρι. Για τη δραματουργική ανάλυση της «Τραγέδιας του Αγίου Δημητρίου» και τη σημασία του για τη νεοελληνική δραματολογία παραπέμπουμε σε προηγούμενη εργασία³, εδώ θα αναφερθεί σύντομα η υπόθεση, για να γίνει φανερό η σημασία και η έκταση του κάθε ρόλου.

Υπόθεση της τραγωδίας είναι το μαρτύριο του Αγίου Δημητρίου, αξιωματούχου της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, που καταδικάζεται από τον αυτοκράτορα Μαξιμιανό σε θά-

3. Βλ. ΠΟΥΧΝΕΡ, «Θρησκευτικό θέατρο», ό.π., σσ. 161-164.

νατο, γιατί δεν αποκηρύσσει τη χριστιανική πίστη. Στην αρχή καθεμιάς από τις πέντε πράξεις προστίθεται διδακτικός πρόλογος που συνοψίζει τα συμβάντα της πράξης που θα ακολουθήσει. Στο τέλος υπάρχει ένας επίλογος και ένας επίλογος «υστερινός». Τα κωμικά «Διλούδια» αποτελούνται από τέσσερις πράξεις και παίζονται προφανώς ως ιντερμέδια ανάμεσα στις πράξεις της τραγωδίας. Ενώ η υπόθεση της τραγωδίας έχει πολλά δρώοντα πρόσωπα, το κωμικό μέρος περιορίζεται σε τρία.

Η Α' πράξη ξεκινάει, μετά το συμβατικό πρόλογο (στ. 1-20), με μian επίσημη σκηνή (α' στ. 21-69) στην αυλή του Μαξιμιανού με «κορτεγιάνους και βάρδιες», που εμφανίζει τον Άγιο Δημήτριο τιμώμενο από τον αυτοκράτορα: τον κάνει ύπατο της Ελλάδας και της Θεσσαλίας, εγγειρίζοντάς του ένα σπαθί «διά σημάδι της αγάπης» (στ. 47/48). Παρών είναι και ο αγαπημένος ανιψιός του αυτοκράτορα Γαληνός (ή Γαλιανός), που θαυμάζει τις αρετές του νεαρού Δημητρίου· οι δυο τους είναι επιστήθιοι φίλοι. Ο Άγιος Δημήτριος ενδομύχως τους λυπάται, γιατί δεν είναι φωτισμένοι. Σε εμπιστευτική συνομιλία (σκηνή Α'β' στ. 70-116) ανάμεσα στους δύο φίλους ο Άγιος Δημήτριος εκμυστηρεύεται στον ανιψιό του αυτοκράτορα, πως στη Ρώμη που ήταν έγινε Χριστιανός και θέλει να μείνει Χριστιανός ως το τέλος της ζωής του. Τα λόγια αυτά ακούει ο δόλιος αυλικός Βάρρος, που εμφανίζεται στη σκηνή Α'γ' (στ. 117-126), δήθεν για να προσκυνήσει το Γαληνό. Αποκαλεί το Δημήτριο «εχθρό της πίστης μας». Ο Γαληνός τον διώχνει. Οι φίλοι συνεχίζουν τη συνομιλία τους περί Χριστιανισμού (Α'δ' στ. 127-174), στον οποίο ο Άγιος Δημήτριος θα μυήσει το Γαληνό. Ωστόσο δεν θα ήθελε να αποκαλυφθεί ακόμα ο κρυπτοχριστιανισμός του, γιατί θα κινδύνευαν άλλοι Χριστιανοί. Ο Δημήτριος δεν προλαβαίνει να ολοκληρώσει την κατήχησή του, όταν εμφανίζεται στη σκηνή Α'ε' (στ. 175-184) ο Καρινός, που φέρνει μήνυμα ότι ο αυτοκράτορας καλεί το Γαληνό. Στη σκηνή Α'στ' (στ. 185-198) ο Δημήτριος υποψιάζεται τα συμβάντα, αλλά ο Γαληνός τον καθησυχάζει και φεύγει. Μόνος του ο Δημήτριος συλλογίζεται, μήπως ήταν σφάλμα να φανερώσει στο Γαληνό την πραγματική του πίστη, έχει εμπιστοσύνη όμως στην εχεμύθεια του φίλου. Δεν προλαβαίνει να ολοκληρώσει τις σκέψεις αυτές, όταν εμφανίζονται δύο στρατιώτες, οι Λύσανδρος (ή Αλίσανδρος) και Αλφάρος (σκηνή Α'ζ' στ. 199-228), που συλλαμβάνουν το Δημήτριο και απαιτούν να παραδώσει το σπαθί του στον αυτοκράτορα. Ύστερ' από σύντομη αντίσταση τούς το παραδίδει «διά σημάδι της δούλεψής» του.

Και η Β' πράξη ξεκινάει με αφηγηματικό πρόλογο (στ. 1-18) και έχει ως α' σκηνή μια συνάντηση του επισκόπου Κάλλιστου με τον κρυπτοχριστιανό Αγαπητό (19-100), τον οποίο ενισχύει στην πίστη του. Αποφασίζουν να ενδυναμώσουν το Δημήτριο, που έχει ήδη ριχτεί στις φυλακές: ο Αγαπητός ως αυλικός μπορεί να κανονίσει μια τέτοια συνάντηση. Ο Κάλλιστος του παραδίδει και έναν Εσταυρωμένο, για να τον δώσει στο Δημήτριο για πνευματική ενίσχυση. Η σκηνή β' (στ. 101-146) δείχνει το Μαξιμιανό και τους αυλικούς: ο αυτοκράτορας είναι συγχυσμένος, γιατί ο ευνοούμενός του τόλμησε να προσπαθήσει να προσηλυτίσει τον ανιψιό του. Ο Βάρρος και οι άλλοι συμβουλάτορες, Κελιανός, Καρινός και Σοστένες, τον βεβαιώνουν για του πράγματος το αληθές, και ο Μαξιμιανός αποφασίζει το θάνατο του Δημητρίου. Η σκηνή γ' παρουσιάζει μια σύντομη συνομιλία του αυτοκράτορα με τον Κελιανό (στ. 147-170), ο οποίος τον προτρέπει να δοκιμάσει πρώτα το Δημήτριο, μήπως αλλάξει γνώμη και, στην περίπτωση αυτή, να του δώσει χάρη. Στην επόμενη σκηνή (δ' στ. 172-260) φέρνουν τον Άγιο σιδηροδέσμιο μπροστά στον αυτοκράτορα, που συμπεριφέρεται στην αρχή συμφιλιωτικά (του βγάζουν τα σίδερα), και μόνον όταν εκείνος μένει σταθερός στην πίστη του και αντιστέκεται στην επιθυμία

του άρχοντα: «άφησ' τα νεωτερικά κι όλα τα παραμύθια» (στ. 193), ο αυτοκράτορας θυμώνει εκ νέου, και μετά από μια στιχομυθική αντιπαράθεση, όπου ο Μαξιμιανός τον αποκαλεί προδότη, γιατί θέλησε να προσηλυτίσει και τον ανιψιό του, δίνει διαταγή να τον θανατώσουν. Στην επόμενη σκηνή (ε' στ. 262-280), με τους συμβουλάτορες και τον αυτοκράτορα, μια πρόταση του Κελιανού θα αναστείλει εκ νέου την εκτέλεση: επειδή με το θάνατο του Δημητρίου θα πληγωθεί βαθιά ο Γαληνός και υπάρχει φόβος ακόμα και να αυτοκτονήσει, κρίνεται πως θα ήταν προτιμότερο να αναβληθεί προσωρινά η εκτέλεση της θανατικής ποινής. Δίνει εντολή τότε ο αυτοκράτορας να ματαιωθεί η εκτέλεση. Στη σκηνή στ' (στ. 281-322) συνεχίζεται το συμβούλιο, και ο Κελιαγός κάνει δύο προτάσεις, που γίνονται δεκτές: 1) να εξεταστεί, πόσο βαθιά έχει ριζώσει στο Δημήτριο η χριστιανική πίστη και ο φίλος του Αγαπητός να προσπαθήσει να τον ξαναφέρει στους κόλπους της ειδωλολατρίας, και 2) να εξεταστεί, πριν αποφασιστεί οτιδήποτε, πόσο βαθιά είναι η φιλία του Γαληνού για το Δημήτριο: για την εξακρίβωση αυτής της υπόθεσης να φέρει ο Καρινός την ψεύτικη είδηση για δήθεν θάνατο του Δημητρίου, ώστε να μπορέσει να δει τις αντιδράσεις του.

Και οι δύο ίντριγκες θα αποτύχουν στην Γ' πράξη, που αρχίζει πάλι με πρόλογο (στ. 1-22) και συνεχίζεται με την α' σκηνή (στ. 23-43), η οποία δείχνει τον Αγαπητό να εκτελεί την αποστολή του: αλλά δεν προσπαθεί να αποτρέψει το Δημήτριο από το χριστιανισμό, αντίθετα τον ενδυναμώνει να μείνει σταθερός στην πίστη του. Ο Δημήτριος τον παρακαλεί να του στείλει για πνευματική παρηγοριά τον επίσκοπο Κάλλιστο, ο οποίος εμφανίζεται από μόνος του (σκηνή β', στ. 44-122) και προσφέρει στο Δημήτριο πνευματική συμπαράσταση. Από κοινού αποφασίζουν να υποστεί ο Δημήτριος το μαρτύριο. Στην επόμενη σκηνή (γ' στ. 123-169) ο Αγαπητός πληροφορεί τους Βάρρο και Καρινό ότι ο Δημήτριος είναι αποφασισμένος να πεθάνει παρά να προδώσει την πίστη του και φανερώνει, άθελά του, και τα δικά του φρόνηματα. Τότε συσκέπτονται οι δύο αυλικοί (σκηνή δ' στ. 170-189) και αποφασίζουν, ο Βάρρος να πληροφορήσει τον αυτοκράτορα για τον κρυπτοχριστιανισμό του Αγαπητού, ενώ ο Καρινός μένει να συναντήσει το Γαληνό για να εκτελέσει την αποστολή του (σκηνή ε' στ. 190-197 Καρινός μοναχός). Όμως αυτή παίρνει απρόσμενη τροπή (σκηνή στ' στ. 198-295): στην αρχή ο Γαληνός δεν πείθεται για το θάνατο του φίλου του και, όταν αρχίζει και το πιστεύει, ξεσπώντας σε θρήνους, ρίχνει το φταίξιμο στο δόλιο αυλικό και απειλεί να τον σκοτώσει για να πάρει εκδίκηση, ενώ αυτός έντρομος αρχίζει και παρακαλά για τη ζωή του, αναγκάζεται να ομολογήσει το τέχνασμα και, επειδή ο έξαλλος Γαληνός δεν τον πιστεύει, να φέρει τελικά τον ίδιο το Δημήτριο από τη φυλακή. Έτσι ακολουθεί νέα εκτενής συνάντηση των δύο φίλων (σκηνή ζ' στ. 296-378), όπου εκτυλίσσεται ο συγκινητικός αποχωρισμός. Η παρεξήγηση, όπου ο Δημήτριος πιστεύει ότι ο Γαληνός μίλησε στον αυτοκράτορα για την κρυφή του πίστη, ξεδιαλύνεται γρήγορα, ο Δημήτριος όμως βάζει το μαρτύριο πάνω από τη φιλία και αποχωρεί, αφήνοντας μόνο του στη σκηνή το Γαληνό, ο οποίος αποφασίζει να παρακαλέσει το θείο του να δώσει χάρη στο Δημήτριο. Η σκηνή η' (στ. 379-446), που είναι πρόσθετη, δείχνει δύο κρυπτοχριστιανούς άρχοντες της αυλής, το Μάσιμο και το Σίλβιο, σε συνομιλία τους, όπου αποκαλύπτουν ότι και ο Αγαπητός είναι έτοιμος να υποστεί τα μαρτύρια.

Η Δ' πράξη, μετά από σύντομο πρόλογο (στ. 1-16), παρουσιάζει τον καταδότη Βάρρο μπροστά στον αυτοκράτορα (σκηνή α' στ. 17-80): τον συμβουλεύει να σκοτώσει το Δημήτριο για παραδειγματισμό. Το φρόνημα του Αγαπητού έχει αποκαλυφθεί και η εντολή για τη θανατική ποινή του έχει ήδη δοθεί. Παρουσιάζεται ένας στρατιώτης, ο Αλφάρος,

και αναφέρει για την εκτέλεση του Αγαπητού στη φυλακή, οπότε «ανοίγει η σένα» και δείχνεται το σώμα του μάρτυρα. Στη β' σκηνή (στ. 81-88) ο Μαξιμιανός ομολογεί στον Κελιανό πως του είναι δύσκολο να σκοτώσει το Δημήτριο λόγω της στενής φιλίας με το Γαληνό. Αυτός διακόπτει τη συνομιλία (σκηνή γ' στ. 89-146), μετά από αβρότητες και δυσφορίες κι από τα δύο μέρη ο αυτοκράτορας δεν ακούει τα παρακάλια του ανιψιού και παραμένει σκληρός: αν δεν αλλάξει φρόνημα ο Δημήτριος, θα πεθάνει. Η επόμενη σκηνή (δ' 147-198) δείχνει το Γαληνό σε έναν επώδυνο μονόλογο απελπισίας, που κλιμακώνεται ώσπου να λιποθυμήσει, ενώ τρέχουν οι «πάγοι» και ο Λύσανδρος να τον βοηθήσουν. Για να τον κάνουν να συνέλθει, του φέρνουν το Δημήτριο από τη φυλακή. Έτσι ακολουθεί η τρίτη και στερνή συνάντηση των δύο φίλων (σκηνή ε' στ. 199-260). Η αντιπαράθεση φιλίας και πίστης γίνεται ακόμα πιο έντονη: ο Δημήτριος απορρίπτει την πρόταση του Γαληνού να προσποιηθεί πως αποκηρύσσει το χριστιανισμό μένοντας κρυφά πίστός στο φρόνημά του, υποστηρίζει ότι κάθε Χριστιανός πρέπει να διακηρύσσει την πίστη του. Ο Γαληνός δεν θα σταθεί εμπόδιο στο μαρτύριό του. Με το παράπονο, ότι μ' αυτό τον τρόπο σκοτώνει και εκείνον, ο Γαληνός αποχωρεί απαρηγόρητος. Ο Δημήτριος μένει μόνος του στη σκηνή (σκηνή στ' 261-302), προσεύχεται και φιλάει το σταυρό, ώσπου ο «σουλτάδος» τον φέρνει πίσω στη φυλακή.

Η Ε' πράξη, μετά από έναν εκτενέστερο πρόλογο (στ. 1-32), ξεκινάει με μια συνομιλία ανάμεσα σε δύο αυλικούς, τον Καρίνο και το Σοστένε (σκηνή α' στ. 33-58), που βρίσκονται στο δρόμο προς το «κριτήριο»: ο δεύτερος λυπάται το Δημήτριο, ενώ ο πρώτος τον ειρωνεύεται για τα αισθήματά του. Η σκηνή β' (στ. 59-76) μας δείχνει το Δημήτριο «στη χάψη»: έρχεται ο Άγγελος του Κυρίου και του προαναγγέλλει το μαρτύριό του. Σκηνή γ' (στ. 77-114) μας μεταφέρει στο βασιλικό συμβούλιο: ο αυτοκράτορας αποφασίζει οριστικά το θάνατο του Δημητρίου για παραδειγματισμό, ακόμα και ο διστακτικός Κελιανός τώρα ενδίδει. Φέρνει και την είδηση ότι ο Γαληνός κλείστηκε άρρωστος από στενοχώρια στο παλάτι. Στην επόμενη σκηνή (δ' στ. 115-124) καταφθάνουν οι άλλοι συμβουλάτορες, αυλικοί και στρατιώτες, στη σκηνή ε' (στ. 125-145) φέρνουν και το Δημήτριο από τη φυλακή, με σκεπασμένο το πρόσωπο με κόκκινη κουκούλα. Του διαβάζουν τη θανατική καταδίκη: να σπαραχτεί από τα λιοντάρια. Στη σκηνή στ' (στ. 146-181) δημιουργείται σύγχυση από την εμφάνιση μιας άλλης μορφής με «κόκκινη μπόλια στο κεφάλι»: αρχικά πιστεύουν πως πρόκειται για φάντασμα, όταν όμως η σκεπασμένη μορφή θα πει πως είναι ο Δημήτριος, ο Βάρρος αντιλαμβάνεται από τη φωνή πως πρόκειται για το Γαληνό, μεταμφιεσμένο, που κάνει το τέχνασμα αυτό την ύστατη προσπάθεια να σώσει το Δημήτριο, ο οποίος αναγνωρίζει τώρα την πραγματική φιλία και αυτοθυσία του Γαληνού. Οργίλος ο αυτοκράτορας διατάζει να σκοτωθεί ο Δημήτριος αμέσως και ο Λύσανδρος «του χτυπά μια κονταριά». Ο αυτοκράτορας και η αυλή φεύγουν με τον απαρηγόρητο Γαληνό, ενώ ο Δημήτριος μένει «μοναχός ξαπλωμένος παραμεριάς» στη σκηνή (σκηνή ζ' στ. 182-195). Μετά από σύντομη προσευχή του κατεβαίνει ο Άγγελος με το στεφάνι του μαρτυρίου (σκηνή η' στ. 196-225) και ο Άγιος παραδίδει την ψυχή του. Στην τελευταία σκηνή (θ' στ. 226-273) μακαρίζει ο επίσκοπος Κάλλιστος, σε μονόλογό του με μουσική υπόκρουση, το νεκρό, ενώ οι δύο στρατιώτες, Λύσανδρος και Αλφάρος, προσηλυτίζονται στο χριστιανισμό. Ένας σύντομος επίλογος (στ. 274-291) με προσφώνηση κατευθείαν στο κοινό κλείνει την παράσταση.

Το κωμικό μέρος του έργου, τα «Διλούδια», έχουν στην Α' πράξη μια μοναδική σκηνή (στ. 1-88) ανάμεσα στον Πολέμαρχο, τον τύπο του καυχησιάρη μπράβου, και το «κο-

πέλιν του τον Κάσσανδρον», που αναπαράγει τη σκηνή Β'ά του «Κατζούρμπου» με τις κομπορημοσύνες του πρώτου και τα ειρωνικά σχόλια του δεύτερου, ώσπου σε μιαν άσκηση ξιφασκίας ο υπηρέτης τραυματίζει το στρατιώτη στο πόδι. Στη Β' πράξη ο Κάσσανδρος, που υποφέρει από χρόνια αφαγία, συναντάει το λόγιο Δοτόρε, ο οποίος επιδεικνύει τη λογιосύνη του με λατινικούρες. Στη σκηνή α' (στ. 89-100) ο ιατρός αυτοσυστήνεται, στη σκηνή β' (στ. 101-202) ακολουθεί η κωμική συνάντηση με τον πεινασμένο Κάσσανδρο: αυτός φέρνει μαντάτο στο Δοτόρε, να έλθει στο αρχοντικό του Πολέμαρχου, όπου έπεσε το παιδί του από τη σκάλα, και να φάνε μαζί, η σκηνή γ' (στ. 203-222) περιέχει σαρκαστικά ειρωνικά σχόλια του υπηρέτη. Η πράξη Γ' παρουσιάζει αρχικά τον Πολέμαρχο (σκηνή α' στ. 223-242), ο οποίος νοσταλγεί ένοπλες σύρράξεις και παραπονιέται για τον υπηρέτη του, που βρίσκεται πάλι σε «μαγερείο», μετά τη συνάντηση με το Δοτόρε (σκηνή β' 243-278), όπου μαθαίνουμε ότι μάταια πήγε ο γιατρός στο σπίτι του Πολέμαρχου και έμεινε νηστικός, γιατί τα ξόδεψε και τα έφαγε όλα ο υπηρέτης, που εμφανίζεται τώρα (σκηνή γ' 279-326) μεθυσμένος στη σκηνή και δεν μπορεί να σταθεί όρθιος. Στην πράξη Δ' διηγείται ο Κάσσανδρος, πως ο αφέντης του έχει πάει στον πόλεμο (σκηνή α' 327-338). Ο Πολέμαρχος εμφανίζεται «λαβωμένος και με δίχως άρματα» (σκηνή β' στ. 339-354) και ζητάει γιατρό. Ο υπηρέτης πηγαίνει να τον φέρει και ο Πολέμαρχος αφηγείται τα παθήματά του (σκηνή γ' στ. 355-360). Έρχεται ο Δοτόρες (σκηνή δ' στ. 361-404), μέσα σε ειρωνικά σχόλια του υπηρέτη τον εξετάζει και τον πηγαίνει σηκωτό στο αρχοντικό του. Ακολουθούν ακόμα άλλα σατιρικά σχόλια του Κάσσανδρου (σκηνή ε' στ. 405-418), μια σκηνή με τα παιδιά του, που έφερναν φαγητά από το σπίτι αλλά τους έπεσαν στο δρόμο, ενώ άλλα παιδιά έκλεψαν το κρασί (σκηνή στ' στ. 419-450), και τελικά με τους ίδιους τους κλέφτες (σκηνή ζ' στ. 451-464), που έρχονται και παίρνουν και τα υπόλοιπα που έχουν μείνει. Ο επίλογος «υστερινός» (στ. 1-34) εκφράζει τις ευχαριστίες στους οργανωτές και τα επιφανή μέλη της κοινότητας που βρίσκονται ανάμεσα στο κοινό και κάνει ειδική μνεία για τους Πατέρες του τάγματος του Ιησού.

Το φύλ. 35r, από το χέρι του ίδιου γραφέα, δεν ανήκει πια στο κύριο κείμενο του δραματικού έργου, αλλά σημειώνει τόπο και χρόνο της παράστασης καθώς και τη διανομή με τα ονόματα των ηθοποιών όλων των ρόλων, και των παραμικρών (ακόμα και των προλόγων για κάθε πράξη)· λείπουν ωστόσο τα ονόματα των ηθοποιών του Μάσιμου και του Σίλβιου από την πρόσθετη σκηνή Γ'η, έτσι ώστε μπορούμε να αποφανθούμε με βεβαιότητα, πως η σκηνή αυτή αποτελεί μεταγενέστερη προσθήκη («βελτίωση» του έργου από το γραφέα) και δεν αποτελούσε μέρος της παράστασης. Οι πληροφορίες αυτές είναι μοναδικές και δείχνουν τη σημασία, που έδωσαν οι οργανωτές της παράστασης για την υστεροφημία τους. Το κείμενο της σελίδας αυτής έχει ως εξής:

Ναξία, 1723 Δικεμβρίου 29 S.N.

- = Μαξιμιανός ... Μαρκέτος Γιουστινιανός.
- = Γαληνός, ανιψιός του ρηγός ... Γιάκουμος Σουμμαρίπας Γερμανού.
- = Δημήτριος μάρτυρας ... Φραντζέσκος Σουμμαρίπας Ματαίου.
- = Κελιανός, συμβουλάτορας του ρηγός ... Φραντζέσκος Γρίσπος.
- = Κάλλιστος, επίσκοπος ... Φραντζέσκος Κοντοφρέος.
- = Αγαπητός, χριστιανός κρυφός ... Κωνσταντής Δραγομανάκης.
- = Βάρρος, άρχος της κόρτες ... Χρουσής Δερεμόν.

- = Καρίνος, άρχοντας ... Χρυσής Κορονέλλου Γερμανού.
- = Σοστένες, άρχοντας ... Ρίκος Ρεμόν.
- = Μιχαήλ, αρχιστράτηγος ... Τζανάκης Γρίσπος Γερμανού.
- = Αλφόριος, εκείνος που κρατεί τον στεντάρδο ... Δον Φραντζέσκος Μπαρότζης Τζόρτζη.
- = Λύσανδρος, στρατηγός ... Δον Νικόλαος Όμηρος Λουκάκη.
- = Άγγελος που κατεβαίνει με το στεφάνι ... Παλδασάρος Γρίσπος Φραντζέσκου.
- = Σολτάδοι έξι.
- = Πάγοι οχτώ.
- = Πρόλογος πρώτος και επίλογος πρώτος ... Νικολός Μαυρομάτης.
- = Πρόλογος δεύτερος ... Γερμανός Μαρίν.
- = Πρόλογος τρίτος ... Φραντζέσκος Ρεμόν.
- = Πρόλογος τέταρτος ... Τζανάκης Γρίσπος Γερμανού.
- = Πρόλογος πέμπτος ... Τζανάκης Γρίσπος Γερμανού.
- = Επίλογος υστερινός μ' έναν κομπλιμέντο ... Αντώνης Γρίσπος Φραντζέσκου.

Διά τα διλούδια

- = Πολέμαρχος ... Στάη Τζαναδρέα.
- = Δοτόρες ... Γιάκουμος Γρίσπος.
- = Κάσσανδρος ... Ρίκος Ρεμόν.
- = Αντώνης της Ευγένας.
- = Φραντζέσκος Ρεμόν.

Στην περίπτωση των δύο τελευταίων ονομάτων πρόκειται σαφώς για τα δύο παιδιά του Κάσσανδρου, ενώ τα άλλα, που τους κλέβουν το φαγητό (βουβοί ρόλοι) δεν αναγράφονται⁴. Οι λατινογενείς παρατονισμοί των ονομάτων αποκαταστάθηκαν⁵, όπως και στην περίπτωση των ονομάτων των σκηνικών χαρακτήρων⁶. Επίσης ομαλοποιήθηκε η ορθογραφία⁷. Κάθε σκηνικός ρόλος δηλώνεται με μια διπλή γραμμή στην αρχή της σειράς, μετά από το όνομα του σκηνικού ρόλου ακολουθούν τρεις τελείες ή και λιγότερες αν δεν υπάρχει αρκετός χώρος⁸. Έντονοι είναι οι ιταλισμοί (στεντάρδος ιταλ. *stendardo*, η σημαία, σολτάδοι, πάγοι, κομπλιμέντο, Δοτόρες). Το S.N. του τίτλου δηλώνει *stile nuono*,

4. Άλλη ερμηνεία θα ήταν, ότι πρόκειται και για υποκριτές του Κάσσανδρου, ο οποίος παριστάνεται συνολικά από τρεις ηθοποιούς. Η λύση αυτή όμως προσκρούει σε δύο επιχειρήματα, που την καθιστούν απίθανη: 1) την εποχή της παράστασης του έργου δεν συναντιέται η πρακτική της διανομής ενός ρόλου σε διάφορους ηθοποιούς· το ιησυντικό σχολικό θέατρο ενδιαφέρεται να χρησιμοποιήσει όσο περισσότερους μπορεί μαθητές του σχολείου στα πολυπρόσωπα θεατρικά έργα τους, και 2) οι δύο τελείες δίπλα στο όνομα του Κάσσανδρου οδηγούν σαφώς στο Ρίκο Ρεμόν, ενώ για τα δύο άλλα ονόματα λείπει η ένδειξη αυτή, η οποία συνδέει όλους τους σκηνικούς χαρακτήρες με τα αντίστοιχα ονόματα των ηθοποιών στον κατάλογο διανομής. Άλλωστε και στο σκηνικό τίτλο της σκηνης Δ'σ' των «Διλούδιων» αναφέρονται τα παιδιά χωρίς όνομα (Διλ. 418/419), και μόλις στην τελευταία σκηνή (Διλ. 450/451 τίτλος) ονομάζονται Αντώνης και Γιάννης. Οι βουβοί ρόλοι των δύο παιδιών που κλέβουν τα φαγητά παραμένουν αδιευκρίνιστοι ως προς το όνομά τους.

5. «Γιουσινιάνος», «Γερμάνου».

6. Μαξιμίνο, Γαλήνος, Αγάπητος, Καρίνος, Πολεμάρχος, Κασάνδρος.

7. Γρίσπος, Χρυσίς, Πρόλογος (στον 1ο, 3ο, 4ο και 5ο), Δυκεμβρίου, ανηψιός.

8. Στη δεύτερη σειρά οι τελείες ακολουθούν ήδη μετά από το όνομα του Γαληνού και πριν από τη διευκρίνιση «ανηψιός του ρηγός».

πως η παράσταση έγινε στις 29 Δεκεμβρίου με το νέο ημερολόγιο, 18 Δεκεμβρίου με το παλαιό⁹. Από τη μελέτη των ονομάτων των ηθοποιών του πολυπρόσωπου έργου προκύπτει, πως σε μερικές περιπτώσεις ένας ηθοποιός υποδύεται και δύο και τρεις ρόλους· αυτό συμβαίνει όμως μόνο στους μικρούς σε έκταση ρόλους. Συγκεκριμένα το παιδί, που παριστάνει τον αρχάγγελο (αρχιστράτηγο) Μιχαήλ (Τζανάκης Γρίσπος Γερμανού) εκφωνεί και τον τέταρτο και τον πέμπτο πρόλογο· ο ηθοποιός του Σοστένε (Ρικός Ρεμόν), ρόλο μέτριο σε έκταση, παριστάνει και τον Κάσσανδρο στα «Διλούδια», ρόλο αρκετά μεγάλο· τελικά ο νεαρός που εκφωνεί τον τρίτο πρόλογο (Φραντζέσκος Ρεμόν) παριστάνει και ένα από τα παιδιά του Κάσσανδρου στα «Διλούδια» και το παιδί που εκφωνεί τον πρώτο πρόλογο απαγγέλλει και τον πρώτο επίλογο, πλαισιώνοντας έτσι την παράσταση¹⁰. Κατ' αυτόν τον τρόπο αναφέρονται τελικά 20 ονόματα ηθοποιών, που επωμίστηκαν την πραγματοποίηση της παράστασης.

Ποιοι ήταν αυτοί οι άνθρωποι¹¹; Οι σχετικές αρχειοδιφικές έρευνες της κ. Γωγώς Βαρζελιώτη κατόρθωσαν να ρίξουν αρκετό φως στο ζήτημα αυτό, αφού διεξήλθε πολλές χιλιάδες έγγραφα στο Αρχείο της Καθολικής Αρχιεπισκοπής Νάξου, το Ιστορικό Αρχείο Νάξου, στο Τμήμα Χειρογράφων και Ομοιοτύπων της Εθνικής Βιβλιοθήκης και στο ιδιωτικό αρχείο του κ. Στέφανου Ψαρρά και σε άλλες ιδιωτικές συλλογές, χρησιμοποιώντας για την τελική ταύτιση 325 αδημοσίευτα και επτά δημοσιευμένα έγγραφα. Η σύνθεση των γενεαλογικών δέντρων δυσχεραινόταν από την ασάφεια ορισμένων εγγράφων ως προς την ταυτότητα των προσώπων που αναφέρουν, τη μερική έλλειψη πατρωνύμων στον κατάλογο της διανομής, καθώς και την ύπαρξη περισσότερων του ενός προσώπων με το ίδιο ονοματεπώνυμο, αλλά διαφορετικό πατρώνυμο την ίδια χρονική περίοδο. Παρά τις επιμέρους αμφιβολίες που παραμένουν σε ορισμένες περιπτώσεις, τα αποτελέσματα της έρευνας αυτής είναι σημαντικά¹². Συνοψίζονται στα εξής στοιχεία: Οι συντελεστές της παράστασης ήταν γόνοι των ισχυρότερων Φραγκοναξιώτικων οικογενειών και σε δύο ή τρεις περιπτώσεις Ελληνικών, που φαίνεται ότι είχαν περάσει στην Καθολική κοινότητα· ήταν από οικογενειακή παράδοση φίλοι μεταξύ τους· οι περισσότεροι από αυτούς είχαν και δεσμούς συγγένειας, είτε εξ αίματος είτε εξ αγχιστείας· η ηλικία τους στο χρόνο της παράστασης κυμαινόταν περίπου από 10 έως 55 χρονών (με κάποια περιθώρια απόκλισης), η ηλικία της πλειονότητας των συντελεστών φαίνεται πως υπερέβαινε τα 30 χρόνια· οι μεγαλύτεροι ερμήνευσαν τους πρωταγωνιστικούς ρόλους· μερικοί από τους ερασιτέχνες ηθοποιούς ήταν ιερείς· όλοι είχαν άριστες σχέσεις με τη μονή και τους Ιησουίτες πατέρες (συχνά υπέγραφαν ως μάρτυρες σε υποθέσεις τους, είχαν οικονομικές συναλλαγές μαζί τους και δώριζαν ή κληροδοτούσαν στη μονή περιουσιακά τους στοιχεία).

9. Δεν συμπίπτει δηλαδή με τη γιορτή της σφαγής των νηπίων κατά το ορθόδοξο ημερολόγιο, πράγμα που θα ήταν περιεργή σύμπτωση, γιατί δεν μπορεί να αποκλειστεί το ενδεχόμενο, ο «Ηρώδης ή η σφαγή των νηπίων» να έχει ανεβαστεί την ημέρα αυτή.

10. Όπως το μικρό παιδί που «βγαίνει εις γέλοιον» στην αρχή και στο τέλος των «Τριών παιδων εν καμίνω» του Γρηγορίου Κονταράτου.

11. Το ερώτημα αυτό τέθηκε από την αρχή αρκετά επιτακτικά, γιατί ήταν μοναδική και προκλητική η ευκαιρία ταύτισης των ηθοποιών μιας ιστορικής παράστασης του 18ου αιώνα στις Κυκλάδες, στο χώρο επιρροής μιας ιησουιτικής μονής. Ωστόσο από τις πρώτες αναζητήσεις το εγχείρημα αποδείχθηκε δυσχερές και η σχετική ναξιωτική βιβλιογραφία με δημοσιευμένα έγγραφα ελάχιστα διαφωτιστική. Τα περισσότερα επώνυμα που αναφέρονται ανήκουν σε πολύ μεγάλες οικογένειες με πολλές διακλαδώσεις και συχνές επαναλήψεις ονομάτων, ώστε ο ιστορικός προσδιορισμός στην αρχή δεν ήταν εφικτός.

12. Βλ. στη συνέχεια.

Β'

Για τη διαλεύκανση του ζητήματος της ταύτισης των προσώπων της παράστασης του 1723 αποδείχθηκε ανεπαρκής η δημοσιευμένη ναξιακή βιβλιογραφία και τα δημοσιευμένα έγγραφα του 17ου και 18ου αιώνα. Για το λόγο αυτό ελέγχθηκαν οι ακόλουθες συλλογές ανέκδοτων νοταριακών εγγράφων: 1) η συλλογή του Αρχείου της Καθολικής Αρχιεπισκοπής Νάξου, 2) η συλλογή του Ιστορικού Αρχείου Νάξου (τα παραπάνω έγγραφα φυλάσσονται σε μικροταινίες στο Ιστορικό και Παλαιογραφικό Αρχείο του Μορφωτικού Ιδρύματος Εθνικής Τραπέζης, φωτογραφημένα σε 19 και 4 μικροταινίες αντίστοιχα: οι ταινίες αυτές αποτελούν τμήμα των Αρχείων που αφορούσε τη συγκεκριμένη έρευνα και περιέχουν νοταριακά έγγραφα, που καλύπτουν το χρονικό διάστημα 1670- 1830), 3) ο κώδικας Ξ, ο οποίος φυλάσσεται στο Τμήμα Χειρογράφων και Ομοιοτύπων της Εθνικής Βιβλιοθήκης, χωρισμένος σε Ξ1, που περιλαμβάνει νοταριακά έγγραφα της περιόδου 1600-1700, και Ξ2, που περιέχει χειρόγραφα της περιόδου 1700-1800, 330 συνολικά, 4) η ιδιωτική συλλογή εγγράφων του κ. Στέφανου Ψαρρά, η οποία περιέχει έγγραφα του Νάξιου νοταρίου Στέφανου Τουμπίνου, χρονολογημένα από το 1700-1780, συνολικά 210 και 5) δέσμες εγγράφων δημοσιευμένων, προερχόμενων κυρίως από ιδιωτικές συλλογές, τα οποία εντοπίστηκαν κατά τη μελέτη της βιβλιογραφίας και προστέθηκαν στο σύνολο των αδημοσίευστων εγγράφων.

Κατά τη διάρκεια της μελέτης των παραπάνω εγγράφων έπρεπε να αντιμετωπιστούν τα εξής προβλήματα: η φθορά του χαρτιού των εγγράφων, ως συνέπεια του χρόνου και των δυσμενών συνθηκών συντήρησης, η ποικιλομορφία των γραφικών χαρακτήρων, η ιδιομορφία του γλωσσικού ιδιώματος, η απουσία των πατρωνύμων στις υπογραφές ορισμένων προσώπων ή σε αναφορές σε αυτά (σ' αυτό το σημείο πρέπει να σημειωθεί ότι και στον κατάλογο των ονομάτων της Τραγέδιας, ορισμένοι συντελεστές αναγράφονται χωρίς το πατρώνυμό τους, γεγονός που κατέστησε ακόμα πιο δύσκολο τον εντοπισμό τους), η παρουσία περισσότερων του ενός προσώπων με το ίδιο ονοματεπώνυμο αλλά διαφορετικό πατρώνυμο, την ίδια χρονική στιγμή. Σ' αυτά πρέπει να προστεθούν οι ασάφειες ορισμένων εγγράφων, με αποτέλεσμα τη συχνή αναίρεση κάποιων στοιχείων από τα επόμενα έγγραφα, και την πιθανή αλλαγή όλης της δομής της ως εκείνο το σημείο συλλογιστικής: η συχνή αναίρεση ή η δημιουργία ορισμένων αμφιβολιών για πληροφορίες που προέρχονταν από τα χειρόγραφα, από στοιχεία που προέκυπταν από τη μελέτη της βιβλιογραφίας.

Η επεξεργασία και σύγκριση του πληροφοριακού υλικού ανερχόταν συνολικά σε περίπου 25.000 έγγραφα. Η σύνθεση των γενεαλογικών δέντρων των οικογενειών των υπό έρευνα προσώπων αποδείχτηκε η καλύτερη μέθοδος για την ταύτισή τους. Μ' αυτόν τον τρόπο έγινε δυνατός ο ακριβής εντοπισμός των βιογραφικών στοιχείων των συντελεστών της παράστασης και η ένταξή τους σ' ένα συγκεκριμένο οικογενειακό πλαίσιο, με αποτέλεσμα να είναι αρκετά ασφαλής ο υπολογισμός της ηλικίας των συντελεστών της παράστασης, της οικογενειακής τους κατάστασης, της κοινωνικής τους θέσης, της ιδιότητάς τους καθώς και άλλων στοιχείων του κοινωνικού τους ρόλου. Έγινε επίσης δυνατός ο προσδιορισμός των φιλικών ή συγγενικών δεσμών μεταξύ τους και των σχέσεών τους με την Ιησουιτική Αποστολή¹³.

13. Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά το προσωπικό του Ιστορικού και Παλαιογραφικού Αρχείου του Μορ-

Συντομογραφίες: ΑΚΑΝ: Αρχείο Καθολικής Αρχιεπισκοπής Νάξου
 ΙΑΝ: Ιστορικό Αρχείο Νάξου
 (ΙΑΝ-Μ.Ι.Ε.Τ.: τμήμα χειρογράφων του Ιστορικού Αρχείου της Νάξου που βρίσκονται σε microfilms στο Ιστορικό και Παλαιογραφικό Αρχείο του Μ.Ι.Ε.Τ.)¹⁴
 (Ι.Α.Ν.-Νάξος: τμήμα του Ιστορικού Αρχείου της Νάξου που μελετήθηκε στη Νάξο)¹⁵
 Ξ : Κώδικας Ξ¹⁶ της Εθνικής Βιβλιοθήκης
 Ψ : Συλλογή Στέφανου Ψαρρά
 Μ.Ι.Ε.Τ. : Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης
 Εμβ.-Συμβ.-Συμφ. : Εμβατικάκια-Συμβιβασμοί-Συμφωνίες
 Πληρεξ.-Επιτρ. : Πληρεξούσια-Επιτροπικά

ΜΑΡΚΕΤΟΣ ΓΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΣ (Μαξιμιανός)¹⁷

Παρόλη τη διεξοδική μελέτη των νοταριακών κωδίκων της εποχής, δεν στάθηκε δυνατό να ενταχθεί ο Μαρκέτος Γιουστινιάνος στο ευρύτερο γενεαλογικό πλαίσιο της οικογένειάς του. Προέκυψε όμως μια ασφαλής προσέγγιση της ηλικίας του, της κοινωνικής και εν μέρει της οικογενειακής του κατάστασης. Όσον αφορά την ηλικία του, μπορούμε με αρκετή βεβαιότητα να τοποθετήσουμε την ημερομηνία γέννησής του ανάμεσα στα 1675-1690, αφού υπογράφει από το 1714 και μετά, πολύ συχνά, σε υποθέσεις ιδιωτών (ΑΚΑΝ Αναφορές Φακ. Α', έγγρ. 4, ΑΚΑΝ Πληρεξ.-Επιτρ. Φακ. Α', έγγρ. 6, ΑΚΑΝ Πληρεξ.-Επιτρ., Φακ. Α', έγγρ. 7 και ΑΚΑΝ Διαθήκες, Φάκ. Β', έγγρ. 5 και 6), αλλά και της Μονής, το 1715 (Ξ113), το 1717 και το 1722 (ΙΑΝ-Μ.Ι.Ε.Τ., film 4 20.1.1717, ΙΑΝ-Μ.Ι.Ε.Τ. film 4 14.3.1722), πράγμα που σημαίνει ότι το 1714 έχει ήδη αποκτήσει κάποιο κύρος που του επιτρέπει να παίρνει θέση σε προβλήματα τόσο των γνωστών οικογενειών της Νάξου, όσο και των πατέρων Ιησουιτών. Δε θα ήταν άτοπο λοιπόν να θεωρήσουμε ότι το 1714 ο Μαρκέτος Γιουστινιάνος ήταν περίπου 25-40 ετών και το 1723, που έγινε η παράσταση 35-50. Άλλωστε, ύστερα από 20 χρόνια, το 1734, έχει κόρη σε ηλικία γάμου, τη Μαρούσα (Ψ 79), και δύο γιους, τον Αντώνη και το Φραντζέσκο, οι οποίοι ετοιμάζονται να «μισέ-

φωτικού Ιδρύματος Εθνικής Τραπέζης, την κ. Φανή Ρόδα, υπεύθυνη του Ιστορικού Αρχείου Νάξου και τον πατέρα Μανώλη Ρεμούνδο, εφημέριο της Καθολικής Αρχιεπισκοπής Νάξου, για την ευγενική εξυπηρέτησή τους. Επίσης τον κ. Στέφανο Ψαρρά για την πολύτιμη, όπως αποδείχτηκε, άδειά του να μελετήσω την ιδιωτική συλλογή του νοταριακών εγγράφων.

14. Λόγω του αταξινόμητου του υλικού αυτού η ταύτιση των εγγράφων γίνεται με την αναφορά του microfilm και την ημερομηνία του εγγράφου.

15. Λόγω της έλλειψης κάθε ταξινόμησης στο τμήμα του αρχείου αυτού η ταύτιση των εγγράφων γίνεται βάσει των ημερομηνιών.

16. Ο κώδικας Ξ χωρίζεται σε Ξ 1 και Ξ 2. Από το πρώτο μέρος του κώδικα, που αφορά έγγραφα του 1600-1700, χρησιμοποιήθηκε μόνο το Ξ 82· όλα τα άλλα έγγραφα αναφέρονται στο Ξ 2 (1700-1800), ώστε η διευκρινιστική αυτή ένδειξη παραλείφθηκε.

17. Για τις αρχοντικές καθολικές οικογένειες της Νάξου βλ. Π. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ, *Σχέσεις καθολικών και ορθόδοξων*, Αθήνα 1958, σσ. 9-23 και Ε. DUGIT, *Naxos et les établissements latins de l'Archipel*. Paris 1874, σσ. 244-277. Βλ. επίσης Μ.Ν. ΔΑΜΠΑΛΗΣ, *Ιστορία των Κυκλάδων νήσων μεταφρασθείσα εκ του Γαλλικού*, Αθήνα 1874.

ψουν» για την Ευρώπη (Ψ23). Το 1727 υπογράφει ως «πρε», δηλ. «πρεβόστρος»¹⁸ που είναι τίτλος της ιεραρχίας της Καθολικής Εκκλησίας (IAN-M.I.E.T. film 5, 11.9.1727). Όμως το γεγονός, ότι από το 1715 είναι κοντά στη Μονή και υπογράφει ως μάρτυρας στις υποθέσεις της, οδηγεί στην υπόθεση ότι πιθανώς είχε γίνει ιερέας πριν απ' το 1727. Πάντως αυτή είναι και η τελευταία φορά που εμφανίζεται στα νοταριακά έγγραφα. Το 1734, στο προικοσύμφωνο της κόρης του Μαρούσας, έχει ήδη πεθάνει, αναφέρεται ως «ποταί πρε-Μάρκος Γιουσινιάνος» (Ψ 79). Η Μαρούσα παντρεύεται στις 3 Μαΐου 1734 τον Τζανάκη Γρίσπο Γερμανού, έναν από τους νεαρούς που είχαν συμμετάσχει στην παράσταση της «Τραγέδιας του Αγίου Δημητρίου», περίπου δέκα χρόνια πριν.

ΓΙΑΚΟΥΜΟΣ ΣΟΥΜΜΑΡΙΠΑΣ του ΓΕΡΜΑΝΟΥ¹⁹ (Γαληνός)

Ο Γιάκουμος Σουμμαρίπας είναι ένα από τα παιδιά του Γερμανού Σουμμαρίπα και της Κατζιάνας Κορονέλλου (Ψ 8, IAN-M.I.E.T. film 4, 29.3.1719), αδελφός της Μαργέτας (Ψ 147, Ξ 187), του Τζώρτζη (Ψ 8, AKAN Εμβ.-Συμβ.-Συμφ. Φάκ. Β', έγγρ.15, Ξ 187, IAN-M.I.E.T. film 4, 29.3.1719), της Βιολαντής (Ξ 187, Ξ 173, Ξ 100) της Ανδριαννέτας (AKAN Εμβ.-Συμβ.-Συμφ. Φάκ. Β', έγγρ.15) και του Νικολέτου (Ξ 94), αν και για τον τελευταίο υπάρχει μια επιφύλαξη, γιατί πέρα από το όνομα και το πατρώνυμό του στις υπογραφές των μαρτύρων ενός εγγράφου, δεν υπάρχει καμία άμεση κατάδειξη της σχέσης του με τα υπόλοιπα αδέλφια στο κείμενο κάποιου άλλου εγγράφου. Το όνομα Γιάκουμος Σουμμαρίπας συναντάμε αρκετές φορές στις λίστες των μαρτύρων νοταριακών εγγράφων, από το 1708 και εξής: το 1708 (Ξ 94, AKAN Διαθήκες Φάκ. Β', έγγρ. 2), 1717 (AKAN Πληρεξ.-Επιτρ., Φάκ. Α', έγγρ. 8), 1719 (IAN-M.I.E.T. film 4, 20.3.1719), 1724 (Ξ 148), 1726 (AKAN Διαθήκες, Φάκ. Β', έγγρ.10, Ξ 155), 1727 (Ξ 157), 1730 (AKAN Διαμαρτυρίες, Φάκ. Α', έγγρ. 6, IAN-M.I.E.T. film 4, 30.1.1730), 1739, 1741 (IAN-M.I.E.T. film 6, 15.8.1748), 1743, 1745 (Ξ 200). Όμως οι πληροφορίες που παρέχουν αυτά τα έγγραφα δεν μπορούν να αξιοποιηθούν, γιατί απουσιάζει το πατρώνυμο του Γιάκουμου Σουμμαρίπα, που υπογράφει, ενώ ταυτόχρονα έχουν εντοπισθεί άλλα δύο πρόσωπα με το ίδιο όνομα που δρουν την ίδια εποχή: ο Γιάκουμος Σουμμαρίπας του Χρουσή (Ψ 180) και ο Γιάκουμος Σουμμαρίπας του Αντώνη (Ψ 196). Έτσι, στις παραπάνω περιπτώσεις, δεν ξέρουμε ποιος από τους τρεις υπογράφει. Ο γιος του Γερμανού, που μας ενδιαφέρει, του Αντώνη ή του Χρουσή.

Πρώτη φορά που συναντάμε το Γιάκουμο Σουμμαρίπα του Γερμανού να υπογράφει ως μάρτυρας σε έγγραφο, είναι το 1718 (IAN-M.I.E.T. film 4, 12.5.1718). Στη συνέχεια, στις 8 Ιανουαρίου του 1733, φαίνεται ότι έχει περιουσιακές διαφορές με τον αδελφό του Τζώρτζη (AKAN Εμβ.-Συμβ.-Συμφ., Φάκ. Β', έγγρ. 15). Στις 8 Απριλίου του ίδιου έτους

18. «Αξιωματούχος σε σειρά κληρικών, παπάς ενορίας με προνομιακή θέση, ανώτερος κληρικός σε ορισμένους εκκλησιαστικούς οίκους» (*The Cambridge Italian Dictionary*. Ed. B. REYNOLDS, Vol. I, Cambridge U.P. 1962). Για τη συντομογραφία «πρε» για «πρεβόστρος» ή «πρεβόστρος» (ιταλ. *privosto*) βλ. και Α. ΚΑΤΣΟΥΡΟΣ, «Ναξιακά Διακιοπρακτικά έγγραφα του 17ου αι.», *Επετηρίς Εταιρείας Κυκλαδικών Μελετών Ζ'* (1968), σσ. 24-337, ιδίως σ. 298.

19. Στα έγγραφα απαντά συνήθως ο λατινογενής τονισμός «Γερμάνος», «Γερμάνου» κτλ. Στο κείμενο της μελέτης προτιμήθηκε η σωστή ελληνική απόδοση του ονόματος. Για την οικογένεια βλ. Ε. ΑΡΜΑΟ, *In giro per il mar Egeo con Vincenzo Coronelli, note di Topologia, Toponomastica e storia medievale dinasti e famiglie Italiane in Levante*, Firenze 1951, σ. 283, 288 και pass.

είναι κριτής μαζί με τον Τζόρτζη Σουμμαρίπα Μάρκου σε μία υπόθεση του Γ[ερμανού] Αντωνίου Θεολογίτη (ΑΚΑΝ Εμβ.-Συμβ.-Συμφ., Φάκ. Β', έγγρ. 16). Οπότε, εφόσον από το 1718 υπογράφει ως μάρτυρας σε νοταριακά έγγραφα, είναι δηλαδή κατά πάσα πιθανότητα μεγαλύτερος από 25 χρονών, και σε συνδυασμό με το μέγεθος και τη σημασία του ρόλου του, μπορούμε να υποθέσουμε ότι το 1723, στην παράσταση, θα ήταν τουλάχιστον 30 χρονών. Το 1738, στη διαθήκη της μητέρας του «κυρίας Κατζιάνας» (Ξ 187), αναφέρονται μόνο τα αδέρφια του Μαριέτα, Βιολάντε και Τζορτζέτος. Μήπως ο Γιάκουμος έχει πεθάνει; Τελευταία φορά που παρουσιάζεται στα αρχεία είναι το 1733, δεν υπάρχει όμως κάτι που να δηλώνει με βεβαιότητα τον θάνατό του. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός, ότι η αδελφή του Βιολαντή (Ξ 100) παντρεύεται το 1710 τον Καρλάκη Δερεμόν, αδελφό των Χρουσή, Ενρίκου και Φραντζέσκου (Ξ 143), οι οποίοι παίζουν στην παράσταση της Τραγέδιας το 1723, μαζί με το Γιάκουμο Σουμμαρίπα Γερμανού.

ΦΡΑΝΤΖΕΣΚΟΣ ΣΟΥΜΜΑΡΙΠΑΣ του ΜΑΤΑΙΟΥ (Άγιος Δημήτριος)

Ο Φραντζέσκος Σουμμαρίπας, ο οποίος στην παράσταση του 1723 ενσάρκωσε το μάρτυρα Δημήτριο, ήταν γιος του «εκλαμπρότατου αφέντη Ματαίου Σουμμαρίπα και της αρχόντισσας κυρίας Κατερίνας Σπανοπούλου»²⁰. Είχε τρία αδέρφια (τουλάχιστον αυτά εντοπίστηκαν στα αρχεία) : Το Ζαχαρία (Ξ 206), την Ανδριάνα (Ψ 115, Ξ 206) και την Αντονίνα (Ξ 193, Ξ 200, Ξ 206), η οποία στις 4 Μαΐου του 1723 παντρεύτηκε το Χρουσή Δερεμόν ντε Μοντένα, επίσης συντελεστή της παράστασης της «Τραγέδιας»²¹. Ο Φραντζέσκος Σουμμαρίπας του Ματαίου παρουσιάζεται από το 1718 και μετά, πολύ συχνά σε υποθέσεις κυρίως της Μονής των Ιησουιτών, γεγονός που μας επιτρέπει να υποθέσουμε ότι είναι μεγαλύτερος από 25 χρονών, αφού θα έπρεπε να έχει ήδη κάποιο κύρος. Οπότε το 1723, που έγινε η παράσταση, θα ήταν τουλάχιστον 30 χρονών ενώ το 1732, που πληροφορούμαστε ότι έχει μόλις πεθάνει, θα ήταν τουλάχιστον 40. Ήταν παντρεμένος με την «αρχόντισσα κυρία Ελένη» (Ψ 107).

Το όνομα Φραντζέσκος Σουμμαρίπας συναντάμε πολύ συχνά στα νοταριακά έγγραφα της εποχής, από το 1711 και μετά, όμως χωρίς πατρώνυμο. Έτσι δεν είναι ασφαλές να αναφερθούμε σ' αυτές τις περιπτώσεις των εγγράφων, γιατί έχουμε διαπιστώσει ότι παράλληλα υπήρχαν άλλοι τέσσερεις με το ίδιο όνομα: ο Φραντζέσκος Σουμμαρίπας του Αντώνη (Ψ 196), ο Φραντζέσκος Σουμμαρίπας του Χρουσή (ΙΑΝ-Νάξος 22.5.1726), ο Φραντζέσκος Σουμμαρίπας του Φιλίππου (ΙΑΝ-Μ.Ι.Ε.Τ. film 4, 1.6.1725) και ένας πρε-Φραντζέσκος Σουμμαρίπας (Ψ 107, ΙΑΝ-Μ.Ι.Ε.Τ. film 4, 20.3.1719, Ξ 149, ΙΑΝ-Μ.Ι.Ε.Τ. film 4, 9.2.1717). Δεδομένου ότι υπήρχαν κι άλλοι ιερείς στην παράσταση, εξετάστηκε αν ο πρε-Φραντζέσκος μπορούσε να ταυτιστεί με τον Φραντζέσκο του Ματαίου. Όμως την ίδια εποχή ο Φραντζέσκος του Ματαίου υπογράφει πολύ συχνά ως «αφέντης» Φραντζέσκος Σουμμαρίπας Ματαίου, χωρίς τον τίτλο «πρε», οπότε πρόκειται μάλλον για μία ακόμα συνωνυμία. Πάντως ο Φραντζέσκος του Ματαίου είναι πολύ κοντά στους Πατέρες Ιησουίτες, εφόσον το 1718 (ΙΑΝ-Μ.Ι.Ε.Τ. film 4, 3.7.1718), το 1719 (ΙΑΝ-Μ.Ι.Ε.Τ. film 4,

20. Α.Π. ΜΑΡΟΥΛΗΣ, «Ναξιακά έγγραφα, 1723-1883», *Επετηρίς Εταιρείας Κυκλαδικών Μελετών*, τ. Δ', (1964), έγγραφο 1, σσ. 401-403.

21. ΜΑΡΟΥΛΗΣ, ό.π. Πρόκειται για το συμφωνητικό του γάμου των δύο νέων.

16.7.1719) και το 1725 (IAN-M.I.E.T. film 4, 13.1.1725), υπογράφει μαζί με άλλους μάρτυρες σε υποθέσεις της Μονής.

Πολύ συχνά όμως εμφανίζεται και σε δικές του υποθέσεις: το 1720, σ' ένα πρόγραμμα για την μοιρασιά του ποτιστικού νερού, βλέπουμε ποιες μέρες και ώρες έχει το δικαίωμα να το εκμεταλλεύεται ο αφ. Φραντζέσκος Σουμμαρίπας του Ματαίου (IAN-M.I.E.T. film 4, 22.9.1720). Το 1724 και το 1725 τακτοποιεί κάποιες περιουσιακές του υποθέσεις με τον ξάδελφό του Νικολέτο Σουμμαρίπα (IAN-M.I.E.T. film 5, 23.7.1724) και τη θεία του Κατζιάννα (IAN-M.I.E.T. film 4, 1.6.1725). Το 1726 υπογράφει ως μάρτυρας στη διαθήκη της Μαργαρίτας Μπαρότζη Γιάκουμου (ΑΚΑΝ Διαθήκες, Φάκ. Β', έγγρ.10) και τον Αύγουστο του ίδιου χρόνου ο προεστώς των Πατέρων του αναθέτει να εξετάσει μια υπόθεση χρημάτων των Πατέρων (IAN-M.I.E.T. film 3, 22.8.1726). Στη συνέχεια, το 1731, εμφανίζεται σε ένα έγγραφο για μια υπόθεση με τον αφ. Τζαμπατή Μπαρότζη (ΑΚΑΝ Μαρτυρίες, Φάκ. Δ', έγγρ. 4). Το 1732, στις 12 Φεβρουαρίου, υπάρχει μια ομολογία χρέους του Γιαννάκη Μελλισουργού, «ενώπιον μαρτύρων, ότι είχε λάβει παρά του ολίγον προηγουμένως αποβιώσαντος Φραντζέσκου Σουμμαρίπα Ματθαίου πενήτηκοντα γρόσια άνευ αποδείξως»²². Το 1733 η «αρχόντισσα Ελένη, συβία ποτέ Φραντζέσκου Σουμμαρίπα Ματαίου», τακτοποιεί ένα χρέος από ένα «σκρίτο» που είχε υπογράψει ο σύζυγός της το 1727 (Ψ 107). Η ημερομηνία του θανάτου λοιπόν του Φραντζέσκου Σουμμαρίπα Ματαίου τοποθετείται με αρκετή ακρίβεια ανάμεσα στο 1731-32.

ΦΡΑΝΤΖΕΣΚΟΣ ΓΡΙΣΠΟΣ²³ (Κελιανός)

Η ένταξη του Φραντζέσκου Γρίσπου σ' ένα συγκεκριμένο οικογενειακό πλαίσιο στάθηκε εξαιρετικά δύσκολη, γιατί δεν ήταν γνωστό από τον κατάλογο των ονομάτων της «Τραγέδιας» το πατρώνυμό του. Παράλληλα, στο σύνολο των εγγράφων, υπέγραφε πάντα ένας Φραντζέσκος Γρίσπος, χωρίς να διαφοροποιείται με το πατρώνυμό του από κάποιους πιθανώς συνωνύμους του. Έτσι θα ήταν κάπως τολμηρή αλλά όχι αβάσιμη η υπόθεση, ότι ήταν και ο μοναδικός που υπήρχε εκείνη την εποχή, σ' αυτή την ηλικία, στο συγκεκριμένο κύκλο ανθρώπων. Η παραδοχή αυτής της υπόθεσης θα έδινε απάντηση πιθανώς και στο ερώτημα, αν ο Φραντζέσκος Γρίσπος που έπαιξε στην παράσταση του 1723 ήταν ο πατέρας του Αντώνη Γρίσπου Φραντζέσκου, που επίσης είχε συμμετάσχει. Αν δηλαδή δεχόμασταν, ότι ο συγκεκριμένος Φραντζέσκος Γρίσπος ήταν και ο μοναδικός, θα ήταν επόμενο να δεχτούμε και πως ήταν ο πατέρας του Αντώνη, ειδικά εφόσον βλέπουμε ότι η διαφορά της ηλικίας τους είναι πολύ λογική για έναν πατέρα και το γιο του. Το 1723 ο Φραντζέσκος πρέπει να ήταν γύρω στα 35-45, αφού υπογράφει σε νοταριακά έγγραφα από το 1715 (IAN-M.I.E.T. film 4, 18.8.1715) και ο Αντώνης γύρω στα 10-15, αφού παντρεύεται το 1734 (Ψ 71, Ψ 191, IAN-M.I.E.T. film 5, 24.7.1734). Σ' αυτήν την περίπτωση λοιπόν, θα μπορούσε να υποτεθεί, ότι ο Φραντζέσκος ήταν αδελφός ή ξάδελφος του Παλδασάρου Γρίσπου Φραντζέσκου –επίσης συντελεστή της παράστασης– ο

22. Βλ. Β. ΣΦΥΡΟΕΡΑΣ, «Κυκλαδικά έγγραφα εξ ιδιωτικών συλλογών, σειρά Α', Ναξιακά», *Επετηρίς Εταιρείας Κυκλαδικών Μελετών* Ε' (1966), σσ. 635-667, ιδίως σ. 640.

23. Στα νοταριακά έγγραφα κατά κανόνα το όνομα Γρίσπος απαντάται με -ι, πιο σπάνια με -υ. Για την οικογένεια βλ. Ν.Α. ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΔΗ, «Οι Κρίσποι της Νάξου και τα οικόσημά τους. Γενεαλογικά και εραλδικά στοιχεία», *Δελτίον της Εραλδικής και Γενεαλογικής Εταιρείας Ελλάδος* 3 (1982), σσ. 92-107.

οποίος προικίζει τον ανιψιό του Αντώνη Γρίσπο Φραντζέσκου, όταν αυτός παντρεύεται, και συχνά υπογράφει σε νοταριακά έγγραφα μαζί με το Φραντζέσκο Γρίσπο (ΑΚΑΝ Καταγραφές, Φάκ. Α', έγγρ. 11 κ.ά.). Πάντως το όνομα Φραντζέσκος Γρίσπος συναντάται πολύ συχνά στα νοταριακά έγγραφα από το 1715 (ΙΑΝ-Μ.Ι.Ε.Τ. film 4, 18.8.1715) και μετά. Το 1718 (ΙΑΝ-Μ.Ι.Ε.Τ. film 4, 8.5.1718), το 1721 (ΑΚΑΝ Καταγραφές, Φάκ. Α', έγγρ. 11), το 1724 (ΑΚΑΝ Διαθήκες, Φάκ. Β', έγγρ. 9), το 1725 σε μια υπόθεση της Μονής μαζί με κάποιους άλλους από τους συντελεστές της παράστασης (ΙΑΝ-Μ.Ι.Ε.Τ. film 4, 13.1.1725), το 1726 (ΙΑΝ-Μ.Ι.Ε.Τ. film 5, 27.2.1726, ΑΚΑΝ Διαθήκες, Φάκ. Β', έγγρ. 10), το 1733 (ΙΑΝ-Μ.Ι.Ε.Τ. film 6, 7.12.1733), το 1734 (Ψ 120, ΑΚΑΝ Μαρτυρίες, Φάκ. Δ', έγγρ. 20, Ψ 132). Το 1734, αν ο Φραντζέσκος είναι πράγματι πατέρας του Αντώνη Γρίσπου, υπογράφει και στο προικοσύμφωνο του γιου του (Ψ 191, ΙΑΝ-Μ.Ι.Ε.Τ. film 5, 24.7.1734) για τον ίδιο και «τη συμβία του κυρία Κατερίνα», και σε μία περιουσιακή υπόθεσή τους το 1735 (Ψ 175). Στη συνέχεια υπογράφει το 1735 (Ψ 157) και το 1743 (ΑΚΑΝ Μαρτυρίες, Φάκ. Δ', έγγρ. 29) σε μια υπόθεση κληρονομιάς, στην οποία παρουσιάζεται αρχικά στο έγγραφο ΑΚΑΝ Διαθήκες, Φάκ. Β', έγγρ. 2. Το 1748 υπάρχει μία οικονομική συναλλαγή του Φραντζέσκου Γρίσπου με τον Ιάκωβο Μπαρότζη και τη Μονή, διά χειρός Φραντζέσκου Γρίσπου (ΙΑΝ-Μ.Ι.Ε.Τ. film 5, 8.8.1748). Αυτή είναι και η τελευταία φορά που μπορούμε να υποστηρίξουμε με κάποιαν ασφάλεια ότι πρόκειται για το Φραντζέσκο Γρίσπο της «Τραγέδιας». Μετά το 1748 ο Φραντζέσκος Γρίσπος χάνεται από τα κοινά της Νάξου²⁴, είτε λόγω γήρατος είτε –κι αυτό είναι μια εικασία χωρίς κανένα επίσημο στοιχείο– λόγω θανάτου.

ΑΝΤΩΝΗΣ ΓΡΙΣΠΟΣ του ΦΡΑΝΤΖΕΣΚΟΥ (Επίλογος υστερινός)

Γιος του Φραντζέσκου Γρίσπου –πιθανώς εκείνου που συμμετείχε στην παράσταση του 1723– και της «αρχόντισσας κυρίας Κατερίνας», είναι ένας από τους νεαρότερους συντελεστές της παράστασης, εφόσον βλέπουμε ότι παντρεύεται το 1734 (Ψ 71, Ψ 191, ΙΑΝ-Μ.Ι.Ε.Τ. film 5, 24.7.1734). Θεωρώντας λοιπόν ότι τότε είναι 20-30 χρονών, τοποθετούμε τη γέννησή του ανάμεσα στα 1704-1714, οπότε το 1723 στην παράσταση θα είναι γύρω στα 9-19. Στις 23 Ιουλίου 1734 ετοιμάζεται να παντρευτεί τη Μαργαρίτα, κόρη της Μαργέτας και του ποτέ Χρυσή Σφότζα Κάστρι. Ο θείος του προ-Βαλδάσαρος Γρίσπος –έχει συμμετάσχει κι αυτός στην παράσταση της «Τραγέδιας του Αγίου Δημητρίου»– τον προικίζει (Ψ 71). Στις 24 Ιουλίου 1734 συντάσσεται το προικοσύμφωνό του (Ψ 191, ΙΑΝ-Μ.Ι.Ε.Τ. film 5, 24.7.1734). Τον Οκτώβριο του 1735 «ξετελεύγει» με τον πατέρα του μια περιουσιακή υπόθεση της 22ας Ιουλίου 1734 (Ψ 175). Στη συνέχεια εμφανίζεται ως μάρτυρας σε νοταριακά έγγραφα, το 1747 (ΑΚΑΝ Προικοσύμφωνα, Φάκ. Β', έγγρ. 14), το 1755 (Ξ 217), το 1758 σε υπόθεση της Μονής (ΙΑΝ-Μ.Ι.Ε.Τ. film 6, 19.2.1758), το 1756 (Ξ 218) στη διαθήκη του Χρυσή Ντερεμόν Ντεμοντένα, και το 1768 (Ξ 243). Έκτοτε παύει να παρουσιάζεται σε νοταριακά έγγραφα, όμως δεν υπάρχει και κανένα επίσημο στοιχείο για το τι απέγινε.

24. Το 1766 υπογράφει ένας Φραντζέσκος Γρίσπος Κλυρίχος (ΑΚΑΝ Μαρτυρίες, Φάκ. Ε', έγγρ. 23). Είναι γιός του Τζάννη Γρίσπου, για τον οποίο πληροφορούμαστε από το έγγρ. ΑΚΑΝ Αγοραπωλησίες, Φάκ. Δ', έγγρ. 36, ότι είναι ιερέας.

ΠΑΛΔΑΣΑΡΟΣ ΓΡΙΣΠΟΣ του ΦΡΑΝΤΖΕΣΚΟΥ

(Άγγελος που κατεβαίνει με το στεφάνι)

Ο Παλδασάρος, ή διαφορετικά Παλτάσαρος, Βαλδασάρος, Βαλτάσαρ, Μπαλταζάρ Γρίσπος²⁵ είναι ιερέας και ίσως ένας από τους μεγαλύτερους σε ηλικία συντελεστές της παράστασης, αφού φαίνεται να υπογράφει σε νοταριακά έγγραφα από το 1708 και μάλιστα ήδη ως «πρε», δηλαδή «πρεβόστρος» ή «preposito» (τίτλος της ιεραρχίας της Καθολικής Εκκλησίας). Με βάση λοιπόν, ότι το 1708 είναι τουλάχιστον 25 χρόνων, η ημερομηνία γέννησής του θα μπορούσε να τοποθετηθεί κοντά στο 1680, οπότε στην παράσταση, το 1723, θα ήταν περίπου 45 χρόνων. Το 1734, όταν παντρεύεται ο Αντώνης Γρίσπος Φραντζέσκου, ένας από τους νεαρότερους συντελεστές της παράστασης, ο θεός του «αιδεσιμώτατος και ευλαβέστατος αφ. πρε Βαλδασάρος Πρεβόστρος Γρίσπος» του χαρίζει «διάφορα προικιά» (Ψ 71). Το γεγονός αυτό δημιουργεί δύο προβληματισμούς: Πρώτον ότι πιθανώς ο Παλδάσαρος είναι αδελφός ή εξάδελφος του Φραντζέσκου Γρίσπου –αν ο τελευταίος είναι όντως ο πατέρας του Αντώνη– και δεύτερον ότι ο πρε-Παλδασάρος ενδέχεται να είναι ανύπαντρος ή άκληρος, εφόσον προικίζει αρκετά πλουσιοπάροχα τον ανηψιό του. Τελευταία φορά που παρουσιάζεται να υπογράφει είναι το 1734, στις 15 Δεκεμβρίου, ως «πρεβόστρος και καγκελάριος αρχιερατικός» (ΑΚΑΝ Επιστολές, Φάκ. Α', έγγρ. 4). Δεν υπάρχει τίποτα που να πιστοποιεί τον θάνατό του ή να βοηθάει στον προσδιορισμό της ημερομηνίας του. Το γεγονός, ότι παύει πια να φαίνεται στους νοταριακούς κώδικες, μπορεί να σημαίνει ότι πέθανε, μπορεί όμως να σημαίνει και ότι έφυγε από τη Νάξο –οι μεταθέσεις των ιερωμένων στα κοντινά νησιά ήταν πολύ συχνές– ή ακόμα και ότι ίσως αποτραβήχτηκε στη μοναχική ζωή. Πάντως η παρουσία του στους καταλόγους των μαρτύρων που υπέγραφαν σε υποθέσεις τόσο της Μονής όσο και των επιφανέστερων οικογενειών της Νάξου ήταν πολύ τακτική από το 1708 (ΑΚΑΝ Διαθήκες, Φάκ. Β', έγγρ. 2) και μετά, όπου υπέγραφε πάντοτε ως «πρεβόστρος» ή «πρεπόζιτος». Το 1711 (ΙΑΝ-Μ.Ι.Ε.Τ. film 3, 5.5.1711), το 1715 (Ξ 110), το 1717 (Ξ 117), το 1718 (ΙΑΝ-Μ.Ι.Ε.Τ. film 3, 1718), το 1721 (ΑΚΑΝ Καταγραφές, Φάκ. Α', έγγρ. 11), το 1723 (ΙΑΝ-Νάξος, 28.8.1723), το 1730 (ΑΚΑΝ Δωρεές, Φάκ. Β', έγγρ. 5), το 1733 (Ψ 106). Το 1723 (ΙΑΝ-Νάξος, 28.8.1723) και το 1734 (ΑΚΑΝ Επιστολές, Φάκ. Α', έγγρ. 4) παρουσιάζεται ως «καγκελάριος αρχιερατικός», ενώ το 1739 (ΑΚΑΝ Δωρεές, Φάκ. Β', έγγρ. 5) ως «πρεβόστρος και βικάριζε την σήμερο καπιτολάρες τούτης της μητροπόλεως». Συχνά τέλος παρουσιάζεται σε υποθέσεις του Αρχιεπισκόπου Antonio Giustiniani: (ΙΑΝ-Μ.Ι.Ε.Τ. film 3, 5.5.1711, ΙΑΝ-Νάξος, 28.8.1723 κ.ά.).

ΤΖΑΝΑΚΗΣ ΓΡΙΣΠΟΣ του ΓΕΡΜΑΝΟΥ

(Μιχαήλ αρχιστράτηγος, 4ος και 5ος πρόλογος)

Ο γιος του Γερμανού Γρίσπου και της Μπενετίνας Γιράρδη (Ψ 79) είναι ένας από τους νεαρότερους συντελεστές της παράστασης. Πρώτη φορά εμφανίζεται ως μάρτυρας σε νοταριακό έγγραφο το 1731 (Ξ 168) και μάλιστα γράφει «διά λόγου» των ενδιαφερόμενων μερών. Αν δεχτούμε ότι τότε ήταν περίπου 20-25 ετών, θα τοποθετούσαμε την ημερομηνία γέννησής του κάπου ανάμεσα στα 1705-1710, οπότε, όταν έπαιξε στην παρά-

25. Το όνομα Παλδασάρος συναντήσαμε στο σύνολο των χειρογράφων με αυτές τις παραλλαγές.

σταση, το 1723, θα ήταν γύρω στα 13-18. Μετά τον Ιανουάριο του 1734 φαίνεται συχνά να υπογράφει ως μάρτυρας σε νοταριακά έγγραφα που αφορούν υποθέσεις της «καλής κοινωνίας» της Νάξου (Ψ 37, Ψ 70, Ψ 54, Ψ 59). Στις 3 Μαΐου του 1734 παντρεύεται την κυρία Μαρούσα (Ψ 79), κόρη του ποτέ πρε-Μάρκου Γιουστινιανού, ο οποίος είχε συμμετάσχει στην παράσταση της Τραγέδιας το 1723. Στις 9 Μαΐου του ίδιου χρόνου υπογράφει αντί για τη μητέρα του στο «παντίκι»²⁶ ενός αμπελιού της (Ψ 140). Στις 17 Ιουλίου ορίζεται καθολικός επίτροπος της περιουσίας των αδελφών της συζύγου του, οι οποίοι «θέλουν να μισεύουν διά την Ρώμην και Χριστιανοσύνη» (Ψ 23). Στις 8 Ιουλίου, επειδή δεν έχει την οικονομική δυνατότητα να επισκευάσει μαζί με τη σύζυγό του ένα νερόμυλό τους «σχολαστό και χαλασμένο», ζητά από το θείο του Ντεζαούράριο Γεράρδη να τους βοηθήσει και μετά, όσο ζει, να έχει την επικαρπία του (Ψ 118, ΑΚΑΝ Εμβ.-Συμβ.-Συμφ., Φάκ. Β', έγγρ. 17). Το 1735 (Ψ 174), το 1739 (ΑΚΑΝ Μαρτυρίες, Φάκ. Δ', έγγρ. 22), το 1749 (ΑΚΑΝ Διαθήκες, Φάκ. Β', έγγρ. 26) και το 1752 (ΑΚΑΝ Εμβ.-Συμβ.-Συμφ., Φάκ. Γ', έγγρ. 2Α) εμφανίζεται ως μάρτυρας σε νοταριακά έγγραφα. Τον Ιούλιο του 1752 κάνει με τη μητέρα του μία εφ' όρου ζωής συμφωνία για ένα αμπέλι (ΑΚΑΝ Εμβ.-Συμβ.-Συμφ., Φάκ. Γ', έγγρ. 2Α). Το Σεπτέμβριο του 1763 δεν ζει πλέον, και η μητέρα του με τη σύζυγό του «ξετελεύουν» την παλιά συμφωνία (ΑΚΑΝ Εμβ.-Συμβ.-Συμφ., Φάκ. Γ', έγγρ. 18). Άρα στο διάστημα ανάμεσα στο 1752 και 1763 πεθαίνει, σε ηλικία 50-60 χρονών, εφόσον η χρονολογία της γέννησής του έχει τοποθετηθεί ανάμεσα στο 1705-1710. Πιθανότερα κοντά στο 1763, όταν τακτοποιούνται και οι κληρονομικές του εκκρεμότητες. Το 1770 βλέπουμε ότι ο γιος του Φραντζέσκος είναι «κανόνικος»²⁷ (ΑΚΑΝ Αγοραπωλησίες, Φάκ. Δ', έγγρ. 36). Μαζί του συχνά υπογράφει κι άλλος ένας ιερέας, ο Γερμανός Γρίσπος (ΑΚΑΝ Μαρτυρίες, Φάκ. Ζ', έγγρ. 3), ο οποίος θα μπορούσε να είναι επίσης γιος του Τζάννη, εφόσον μάλιστα έχει και το όνομα του παππού Γερμανού Γρίσπου.

ΓΙΑΚΟΥΜΟΣ ΓΡΙΣΠΟΣ (Δοτόρες)

Το «1692 Γεναρίου 8» ο «Ιάκωβος Κρίσπης», «με θέλημα του πατρός του αφέντη Τζουάνε και της μητρός του κυρίας Κατερίνας», παντρεύεται «την κυρία Καλλίτζα, κόρη του Νικολάου Γάλα» (ΙΑΝ-Μ.Ι.Ε.Τ. film 5, 8.1.1692). Παρόλο που δεν γνωρίζουμε το πατρώνυμο του Γιάκουμου Γρίσπου, η μελέτη των εγγράφων που αναφέρονται σ' αυτόν μας επιτρέπει να δεχτούμε το ενδεχόμενο να είναι ο γιος του αφέντη Τζουάνε και της κυρίας Κατερίνας, δεδομένου ότι υπάρχει μια χρονολογική συνέχεια που δείχνει να αναφέρεται στην πορεία του ίδιου ανθρώπου. Αυτός ο Γιάκουμος είναι ο μοναδικός που συναντάμε στο σύνολο των εγγράφων, αν και πάντα χωρίς πατρώνυμο, με μοναδική εξαίρεση το προικοσύμφωνό του. Αν δεχτούμε ότι το 1692, όταν παντρεύεται, ο Γιάκουμος Γρίσπος είναι περίπου 20-25 χρονών, το 1723, στην παράσταση, θα είναι περίπου 55, ένας ίσως από τους μεγαλύτερους συντελεστές. Το όνομα του πατέρα του, Τζάννης, μας κάνει να υποψιαστούμε ότι ίσως είναι αδελφός του Γερμανού, πατέρα το μικρού Τζαννάκη Γρίσπου, που συμμετέχει στην παράσταση. Αν αυτό ισχύει, θα είχαμε άλλη μια περίπτωση συγγένειας ανάμεσα στους ηθοποιούς. Ο Γιάκουμος θα ήταν θείος του Τζαννάκη. Πάντως φαίνεται ότι κι αυτός έχει φιλικές σχέσεις με τη Μονή των Ιησουιτών, εφόσον το 1710 παρου-

26. Συμφωνία ενοικίασης.

27. Τίτλος της ιεραρχίας της Καθολικής Εκκλησίας.

σιάζεται δύο φορές να υπογράφει ως μάρτυρας σε υποθέσεις της (IAN-M.I.E.T. film 4, 11.1.1710 και IAN-M.I.E.T. film 4, 24.2.1710). Το 1711 έχει κάποιες διαφορές με τον αφ. Φίλιππο Γρυσάλδη και βάζουν «άλμπιτρος»²⁸ για να τις ρυθμίσουν (IAN-M.I.E.T. film 3, 14.4.1711). Το 1719 (IAN-M.I.E.T. film 4, 18.1.1719) και το 1733 (Ψ 98), εμφανίζεται ως μάρτυρας σε νοταριακά έγγραφα. Το 1733, όταν θα είναι περίπου 65 χρονών, εμφανίζεται για τελευταία φορά στις αρχειακές πηγές, αν και δεν υπάρχει καμιά πληροφορία για το αν πέθανε. Μόνο το 1790, σε μιαν υπόθεση του αιδέσιμου αφέντη Κανόνικου Ντον Φραντζέσκο Κρίσπη, γιου του Τζαννάκη, υπογράφει η Κατερίνα, θυγάτηρ ποτέ Ιακώβου Κρίσπη και ο αφ. Ιάκωβος Κρίσπης, ίσως κάποιος έγγονός του (ΑΚΑΝ Διαμαρτυρίες, Φάκ. Α', έγγρ. 7).

ΦΡΑΝΤΖΕΣΚΟΣ ΚΟΝΤΟΦΡΕΟΣ (Κάλλιστος, επίσκοπος)

Όπως προκύπτει από τη μελέτη των αρχειακών πηγών, το επώνυμο Κοντοφρέος είναι πολύ σπάνιο. Στο σύνολο των χειρογράφων που μελετήθηκαν συναντήσαμε έναν μόνο ακόμα μ' αυτό το όνομα, τον Ντζάνε, το 1673, σε μια καταγραφή πραγμάτων που αγοράστηκαν από Καστριανούς στο μέρος Μπούρτζου. Εκτός απ' αυτόν συναντάμε κατά διαστήματα μόνο τον Πρε-Φραντζέσκο Κοντοφρέο, να υπογράφει ως μάρτυρας σε υποθέσεις γνωστών Ναξίων από το 1710 και μετά. Δεν θα ήταν άτοπο να τον συσχετίσουμε με τον Φραντζέσκο Κοντοφρέο που εμφανίζεται στο χειρόγραφο της «Τραγέδιας του Αγίου Δημητρίου», τόσο λόγω της ηλικίας του σε σχέση με το ρόλο του, –ο ρόλος του Καλλίστου, που ενσαρκώνει, είναι ιδιαίτερα σημαντικός– όσο και λόγω των σχέσεών του με τη Μονή –δεδομένου ότι είναι ιερέας– αλλά και τα υπόλοιπα πρόσωπα που συμμετέχουν στην παράσταση της «Τραγέδιας», σχέσεις που είναι έκδηλες μέσα από τα έγγραφα.

Πρώτη φορά τον συναντάμε το 1710 (Ξ 100) και είναι ήδη «πρε», πράγμα που σημαίνει ότι, αν τότε ήταν τουλάχιστον 25-30 χρονών, το 1723 θα είναι περίπου 40-45, ηλικία ανάλογη με αυτή των υπόλοιπων ενηλίκων της παράστασης. Ύστερα παρουσιάζεται το 1717 (Ξ 117), και μετά το 1724 (IAN-M.I.E.T. film 5, 20.8.1724). Και στις τρεις παραπάνω περιπτώσεις είναι μάρτυρας σε υποθέσεις προσώπων συγγενικών με τους συντελεστές της παράστασης του 1723. Το 1726, το Μάρτιο, πουλάει ένα αμπέλι (ΑΚΑΝ Αγοραπωλησίες, Φάκ. Γ', έγγρ. 4) και αναφέρεται ως «Πρε Φραντζέσκος Κανόνικος Κοντόφρεος», ενώ τον Ιούνιο του ίδιου χρόνου υπογράφει και μαρτυρά σε μια αγοραπωλησία (IAN-M.I.E.T. film 4, 9.6.1726). Τελευταία φορά που εμφανίζεται είναι στις 2 Απριλίου του 1730 (ΑΚΑΝ Δωρεές, Φάκ. Β', έγγρ. 5), όπου «έγραψε και υπέγραψε» ως «Πρε Φραντζέσκος, Κοντόφρεος Κανόνικος, Καντζελάριος Καπιτολάρης». Το 1730 είναι κατά προσέγγιση 55 χρονών. Δεν έχουμε καμιά πληροφορία για το τι απέγινε από αυτό το σημείο και ύστερα. Ίσως ενδύθηκε το μοναχικό σχήμα, ίσως να μετατέθηκε από την Καθολική Εκκλησία σε κάποιο άλλο νησί, ίσως πέθανε. Η παρουσία του πάντως στο χειρόγραφο της «Τραγέδιας», όπως κι εκείνη του Παλδασάρου Γρίσπου, μας έδωσε επιβεβαιωμένο το στοιχείο, ότι στην παράσταση συμμετείχαν σίγουρα και ιερείς.

28. Άλμπιτρος: Επίτροπος. Συχνά σε περιπτώσεις περιουσιακών διαφορών τα δύο αντίθετα μέρη όριζαν *άλμπιτρος*, ή διαφορετικά *επίτροπους*. Αυτοί διαχειρίζονταν τη διεκδικούμενη περιουσία εκ μέρους της κάθε αντίδικης πλευράς και κατέληγαν σε ένα δίκαιο διακανονισμό, τον οποίο κανείς δεν είχε το δικαίωμα να αμφισβητήσει.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΗΣ ΔΡΑΓΟΜΑΝΑΚΗΣ (Αγαπητός)

Η συμμετοχή του Κωνσταντή Δραγομανάκη σε μια παράσταση υπό την αιγίδα των Ιησουιτών μας κάνει ιδιαίτερη εντύπωση, γιατί πριν από 40 περίπου χρόνια, στις 8 Απριλίου 1687, σε μια ικετήρια επιστολή των Ναξίων προς το Βενετό ναύαρχο Φραγκίσκο Μοροσίνη για απονομή δικαιοσύνης ύστερα από την άδικη δολοφονία του Νάξιου γαιοκτήμονα Κωνσταντίνου Κόκκου από τους Φράγκους φεουδάρχες, υπογράφει και κάποιος Κωνσταντής Δραγουμανάκης²⁹. Βρίσκουμε λοιπόν κάποιον, πιθανώς πρόγονό του, ταγμένον εναντίον των Φράγκων φεουδαρχών, και τον ίδιο, ύστερα από μερικά χρόνια, να υπογράφει, από το 1718 και μετά, σε υποθέσεις της Μονής των Ιησουιτών (1718 IAN-M.I.E.T. film 4, 3.7.1718 και Ψ 6, 1719 IAN-M.I.E.T. film 4, 25.2.1719) και των γνωστών Φραγκοναξιώτικων οικογενειών (1727 Ξ 157, 1728 Ξ 162, 1732 AKAN Μαρτυρίες, Φάκ. Δ', έγγρ. 19). Το 1742 υπογράφει για τη «συβία του Μαρία», που δεν ξέρει γράμματα (Ξ 196). Θεωρώντας ότι ο Κωνσταντής Δραγομανάκης υπογράφει σε τόσο σημαντικές υποθέσεις από το 1718, όντας –έστω και με πιθανές αποκλίσεις– περίπου 25-40 χρονών, το 1723 θα ήταν ανάμεσα στα 30-45. Το βασικό πρόβλημα με τον Κωνσταντή Δραγομανάκη ήταν ότι δεν είχαμε το όνομα του πατέρα του και ούτε στάθηκε εφικτό να προσδιοριστεί μέσα από την έρευνα στις αρχειακές πηγές. Βλέποντας όμως έναν άνθρωπο με το όνομα Κωνσταντής Δραγομανάκης, με σταθερή παρουσία σε παρεμφερείς υποθέσεις και πολύ κοντά στη Μονή και στις οικογένειες των άλλων μελών της ομάδας που ανέβασε την «Τραγέδια», μπορούμε με αρκετή ασφάλεια να δεχτούμε, ότι είναι αυτός που αναζητούμε. Τελευταία φορά παρουσιάζεται να υπογράφει σε νοταριακά έγγραφα το 1743 (AKAN Ανταλλαγές, έγγρ. 4), ενώ το 1745 στο προικοσύμφωνο του Γιάκωμου Μπαρότζη Τζόρτζη αναφέρονται κάποιες περιοχές κοντά στους Τζόρτζη Μαρτζέλο και Κωνσταντή Δραγομανάκη (AKAN Προικοσύμφωνα, Φάκ. Β', έγγρ. 9) –δεν τον αναφέρουν ως «πότε» ή «μακαρίτη»– ώστε λογικό είναι να υποθέσουμε πως είναι ακόμα ζωντανός. Από το 1749 μέχρι το 1761 υπογράφει συχνά ένας Κωνσταντίνος Δραγομανάκης: το 1749 (IAN-M.I.E.T. film 5, 15.12.1749), το 1757 (IAN-M.I.E.T. film 5, 2.9.1757), το 1759 (IAN-M.I.E.T. film 5, 13.3.1759, το 1760 (AKAN Προικοσύμφωνα, Φάκ. Γ', έγγρ. 10), το 1761 (AKAN Αγοραπωλησίες, Φάκ. Δ', έγγρ. 2, AKAN Προικοσύμφωνα, Φάκ. Γ', έγγρ. 13, AKAN Αγοραπωλησίες, Φάκ. Δ' έγγρ. 7, AKAN Αγοραπωλησίες, Φάκ. Δ', έγγρ. 8, AKAN Εμβ.-Συμβ.-Συμφ., Φάκ. Γ', έγγρ. 9, AKAN Εμβ.-Συμβ.-Σύμφ, Φάκ. Γ', έγγρ. 6, IAN-M.I.E.T. film 5, 20.5.1761). Είναι πολύ πιθανό να πρόκειται για κάποιον άλλο Κωνσταντίνο Δραγομανάκη, ίσως και έγγονο του Κωνσταντή Δραγομανάκη της «Τραγέδιας», γιατί ο ίδιος θα ήταν πλέον αρκετά ηλικιωμένος, ώστε να υπογράφει με τέτοια συχνότητα σε υποθέσεις τρίτων.

ΔΟΝ ΦΡΑΝΤΖΕΣΚΟΣ ΜΠΑΡΟΤΖΗΣ του ΤΖΟΡΤΖΗ (Αλφόριος)³⁰

Στο σύνολο των αρχειακών πηγών που μελετήθηκαν δεν υπάρχει ούτε μία φορά το όνο-

29. Π.Γ. ΖΕΡΛΕΝΤΗΣ, *Φεουδαλική Πολιτεία εν τη νήσω Νάξω*, Τύποις Νικ. Γ. Φρέρη, εν Ερμουπόλει, 1925, σσ. 68-72 και Μ.Ι. ΜΑΡΚΟΠΟΛΙΣ, *Δραματικόν Επεισόδιον της Ναξιακής Ιστορίας*, τυπ. Εφημ. «Νάξος», Νάξος 1893, σσ. 15-18.

30. Για την οικογένεια βλ. Ν.Α. ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΔΗΣ, *Ο πύργος του Βερνάρδου Μπαρότζι στο Χαλκί-Νάξου*, Αθήνα 1964.

μα Φραντζέσκος Μπαρότζης Τζόρτζη. Έχουν εντοπιστεί οι Φραντζέσκος Μπαρότζης του Γιερώνυμου (Ψ 21), Φραντζέσκος Μπαρότζης του Τζαμπατή (Ξ 172, Ξ 184) και πολύ συχνά η υπογραφή Φραντζέσκος Μπαρότζης χωρίς πατρώνυμο. Το 1709 γίνεται λόγος για μια «αρχόντισσα κυρία Ανδριαννέτα», χήρα Τζορτζέτου Μπαρότζη (Ξ 97). Θα μπορούσαν να είναι οι γονείς του Φραντζέσκου, εντούτοις δεν υπάρχει κανένα άλλο στοιχείο για τη σύνθεση του γενεαλογικού του δέντρου και την ανακάλυψη στοιχείων της βιογραφίας του. Ένα ερέθισμα για τη διατύπωση υποθέσεων είναι ο τίτλος «Δον», που συνοδεύει το όνομά του στο χειρόγραφο της «Τραγέδιας του Αγίου Δημητρίου». Ο τίτλος «Δον» προϋποθέτει αφενός μεν κύρος και κοινωνική αναγνώριση, ενώ αφετέρου χρησιμοποιείται πολύ συχνά ως δηλωτικό της ιεροσύνης. Στην προκειμένη περίπτωση ίσως έπρεπε να εκληφθεί με τη δεύτερη σημασία, δεδομένου ότι και όλοι οι άλλοι συντελεστές της παράστασης είναι γόνιμοι αριστοκρατικών οικογενειών, αλλά δεν έχουν χρησιμοποιήσει κάποιο διακριτικό των τίτλων τους. Άρα, με το δεδομένο ότι το Δον δηλώνει ιερωσύνη³¹, θα μπορούσαμε με κάποια επιφύλαξη να συσχετίσουμε –αν όχι να ταυτίσουμε– τον πρε Φραντζέσκο Μπαρότζη, που υπογράφει πολύ συχνά –δυστυχώς πάντα χωρίς πατρώνυμο– από το 1729 και μετά σε υποθέσεις της Μονής, με τον Δον Φραντζέσκο Μπαρότζη Τζόρτζη του χειρογράφου της «Τραγέδιας». Τα έγγραφα στα οποία συναντήθηκε η συγκεκριμένη υπογραφή είναι τα εξής: 1729 (IAN-Νάξος, 12.11.1729), 1734 (Ψ 187), 1738 (IAN-M.I.E.T. film 3, 14.9.1738), 1740 (IAN-M.I.E.T. film 5, 3.7.1740), 1748 (IAN-M.I.E.T. film 5, 8.8.1748), 1756 (IAN-M.I.E.T. film 5, 9.11.1756, IAN -M.I.E.T. film 5, 13.12.1756), 1757 (IAN-M.I.E.T. film 5, 8.5.1757), 1764 (IAN-M.I.E.T. film 5, 12.1.1764)³².

ΧΡΟΥΣΗΣ ΔΕΡΕΜΟΝ (Βάρρος)

Γιος του Ιωάννη Φραγκίσκου De Raimond, κόμη της Μοδένης, και της Κατερίνας Κορονέλλου του Χρουσή³³. Ο Χρουσής είναι ένα από τα δέκα παιδιά της οικογένειας Δερεμόν³⁴, ίσως μάλιστα είναι το δεύτερο αγόρι, αφού έχει το όνομα του πατέρα της μητέρας του. Ο μεγαλύτερος αδελφός του ονομάζεται Κάρλος (Ξ 143, Ξ 145), όπως ο πατέρας του πατέρα τους, Κάρλος De Raimond, Κύριος και Μαρκήσιος της Μοδένης³⁵. Μέσα από την έρευνα των αρχειακών πηγών έχουν εντοπισθεί και τα περισσότερα από τα υπόλοιπα αδέρφια του: ο Ενρίκος (Ξ 143, Διαθήκη), ο Φραντζέσκος (Ξ 143, Ξ 138, Διαθήκη), η Νικολέτα (Ξ 143, Διαθήκη), η Ρόζα (Διαθήκη), η Domenica (IAN-M.I.E.T. film 6, 1.6.1733), η Κατζιάννα (Ξ 143) και η Θεοχτίστη (Ξ 143, Ξ 145). Στην παράσταση της Τραγέδιας συμμετέχουν δύο από τα αδέρφια του, ο Ρίκος (Ενρίκος) και ο Φραντζέσκος. Επίσης πιθανό-

31. Βλ. και *Μέγα Λεξικόν όλης της ελληνικής γλώσσης* Δ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ, Εν Αθήναις χ.χ., τόμ. Δ', σ. 2087: «τιμητικός τίτλος, αποδιδόμενος εις τους ανωτέρους εκκλησιαστικούς της καθολικής εκκλησίας, κατόπιν δε εις τους μοναχούς και ιερείς».

32. Για τις τρεις τελευταίες ημερομηνίες υπάρχει μια επιφύλαξη γιατί συνεχίζει να υπογράφει κάποιος πρε Φραντζέσκος Μπαρότζης μέχρι το 1806 (ΑΚΑΝ Μαρτυρίες, Φάκ. Ζ', έγγρ. 37 κ.ά.), οπότε από ένα σημείο και μετά ενδέχεται να μην είναι ο ίδιος.

33. Α.Π. ΜΑΡΟΥΛΗΣ, «Ναξιακά έγγραφα 1723-1883», *Επετηρίς Εταιρείας Κυκλαδικών Μελετών*, Δ', 1964, έγγρ. 2, σσ. 403-407. Πρόκειται για τη διαθήκη της Κατζιάννας Κορονέλλας μητέρας της Κατερίνας Κορονέλλου Χρουσής. Για λόγους συντομίας θα αναφέρεται ως *Διαθήκη*.

34. Μιχ. ΜΑΡΚΟΠΟΛΙΣ, *Δραματικών Επεισόδων*, ό.π., σ. 30, υποσ. 1.

35. ΜΑΡΚΟΠΟΛΙΣ, *Δραματικών Επεισόδων*, ό.π., σ. 21.

νός είναι πρωτεξάδελφος του Χρουνσή Κορονέλλου του Γερμανού και θείος του Γερμανού Μαρίν (Ξ 82 από τον κώδικα Ξ 1)³⁶. Έχοντας ως δεδομένο ότι οι γονείς του παντρεύτηκαν στις 11 Οκτωβρίου 1690, ότι απέκτησαν δέκα παιδιά και ότι ο πατέρας του πέθανε στις 14 Ιανουαρίου του 1705³⁷, θα μπορούσαμε να τοποθετήσουμε τη γέννηση του Χρουνσή κάπου στα 1692-1700. (Από το Ξ 138 γνωρίζουμε σίγουρα, ότι τουλάχιστον ο Φραντζέσκος, ήταν μικρότερός του και είδαμε ότι ως «Χρουνσίς» θα μπορούσε να είναι το δεύτερο μεγαλύτερο αγόρι). Άρα το 1723, που έγινε η παράσταση, ο Χρουνσής ήταν περίπου 23-31 χρονών.

Πρώτη φορά φαίνεται να υπογράφει ως μάρτυρας σε νοταριακό έγγραφο το 1719 (Ψ 8, IAN-M.I.E.T. film 4, 29.3.1719 σε υπόθεση της Μονής). Από τότε η παρουσία του στην κοινωνική ζωή της Νάξου είναι σταθερή. Το 1720 παρίσταται ως μάρτυρας σε μια αγοραπωλησία (IAN-M.I.E.T. film 4, 17.11.1720). Τον Ιανουάριο του ίδιου χρόνου δίνει «γρόσα τριάντα» στον αδελφό του Φραντζέσκο, ο οποίος θέλει να «μισέψει διά τα μέρη της Ρώμης και της Χριστιανουσίνης» (Ξ 138). Ύστερα από λίγους μήνες τα αδέλφια Δερεμόν διεκπεραιώνουν κάποιες περιουσιακές τους υποθέσεις (Ξ 143). Το 1723, «μηνός Μαγίου 4», ο Χρουνσής Δερεμόν παντρεύεται την Αντωνία Ματαίου Σουμμαρίπα³⁸. Σε μερικούς μήνες θα συνεργαστεί με τον αδελφό της Φραντζέσκο Σουμμαρίπα Ματαίου στην παράσταση της «Τραγέδιας». Σ' αυτό το σημείο λοιπόν παρατηρείται άλλη μια περίπτωση συγγένειας μεταξύ των συντελεστών της παράστασης, εξ αγχιστείας αυτή τη φορά. Το 1725 τον βρίσκουμε να υπογράφει ως μάρτυρας σε υπόθεση της Μονής (IAN-M.I.E.T. film 4, 13.1.1725), ενώ το 1728 τον βλέπουμε να υπογράφει για πρώτη φορά ως «κονσόλος» (Ξ 162), δηλαδή πρόξενος. Το 1733 ο «εκλαμπρότατος αφέντης κονσόλος Χρουνσίς Ντερεμόν» αγοράζει ένα κτήμα (Ξ 176). Το 1740 ένα έγγραφο της Γαλλικής Πρεσβείας πιστοποιεί ότι ο Χρουνσής Ντερεμόν διατηρεί ακόμα τους τίτλους και τα δικαιώματα του προξένου του Γάλλου Βασιλιά στη Νάξο³⁹. Το 1741 παρουσιάζεται σε νοταριακά έγγραφα (Ξ 194, ΑΚΑΝ Μαρτυρίες, Φάκ. Δ', έγγρ. 25). Το 1741 παντρεύει την κόρη του Κατερίνα (Ξ 193), όμως το 1745 ακυρώνει το προικοσύμφωνο και ο γάμος διαλύεται (Ξ 200). Το 1756 υπαγορεύει τη διαθήκη του στον καγκελάριο Ναξίας Παντελέο Σουμμαρίπα (Ξ 218)⁴⁰. Έχει τέσσερα παιδιά: τον Κάρλο Φραντζέσκο, τον Ματαίο, την Κατζιάννα, η οποία είναι καλόγρια, και την Κατερίνα.

ΡΙΚΟΣ ΡΕΜΟΝ (Σοστένες, Κάσσανδρος)

Ο Ρίκος (Ενρίκος) Ντερεμόν (Ρεμόν) είναι κι αυτός γιος του Ιωάννη Φραγκίσκου De Raimond και της Κατερίνας Κορονέλλου του Χρουνσή, αδελφός των Χρουνσή και Φραντζέσκου Ρεμόν, που συμμετέχουν στην παράσταση (Ξ 143), και των άλλων επτά παιδιών του κόμη της Μοδένης και της Κατερίνας, που αναφέρονται στο βιογραφικό του Χρουνσή Δερεμόν. Πιθανώς είναι πρώτος εξάδελφος του Χρουνσή Κορονέλλου Γερμανού και θείος

36. Βλ. Βιογραφικό Χρουνσή Κορονέλλου Γερμανού.

37. ΜΑΡΚΟΠΟΛΙΣ, *Δραματικών Επεισόδων*, ό.π., σ. 30.

38. ΜΑΡΟΥΛΗΣ, «Ναξιακά έγγραφα», ό.π. έγγρ. 1, σσ. 401-403. Πρόκειται για το προικοσύμφωνό του.

39. ΜΑΡΟΥΛΗΣ, «Ναξιακά έγγραφα», ό.π., έγγρ. 3, σ. 407.

40. ΜΑΡΟΥΛΗΣ, «Ναξιακά έγγραφα», ό.π., έγγρ. 6, σσ. 409-412.

του Γερμανού Μαρίν⁴¹. Πρώτη φορά εμφανίζεται να υπογράφει ως μάρτυρας το 1726, σε μίαν υπόθεση της Μονής (IAN-M.I.E.T. film 4, 21.5.1726). Στη συνέχεια εμφανίζεται το 1730 (Ξ 164) και πολύ συχνά το 1734 (Ψ 113, Ψ 122, Ψ 85, Ψ 33 –όπου βλέπουμε επίσης ότι είναι εγγράματος γιατί υπογράφει αντί κάποιου άλλου– και Ψ 61). Τον Οκτώβριο του ίδιου χρόνου παρουσιάζεται μαζί με το γιο του Φραντζέσκο στη Μονή των Ιησουιτών για μια μαρτυρία που τους ζητήθηκε, υπογράφοντας με «ειδιό τους χέρι» (IAN-M.I.E.T. film 5, 15.10.1734). Έχοντας ως δεδομένο ότι οι γονείς του παντρεύτηκαν στις 11 Οκτωβρίου 1690, απέκτησαν δέκα παιδιά και ο πατέρας του πέθανε στις 14 Ιανουαρίου του 1705⁴², η ηλικία του θα μπορούσε να προσδιοριστεί με συνάρτηση των εξής τριών παραμέτρων: 1) πρώτη φορά παρουσιάζεται ως μάρτυρας σε υπόθεση της Μονής το 1726, 2) έχει προηγηθεί η γέννηση τουλάχιστον των δύο αδελφών του, Κάρλου και Χρυσή και 3) το 1734 έχει γιο τουλάχιστον 14 χρονών, δηλαδή «του νόμου», με δικαίωμα υπογραφής σε νοταριακά έγγραφα (IAN-M.I.E.T. film 5, 15.10.1734). Με μίαν απόκλιση λοιπόν ίσως λίγων χρόνων νωρίτερα, δεν θα ήταν άστοχο να τοποθετούσε κανείς τη χρονολογία της γέννησής του κάπου στα 1693-1700, οπότε το 1724, στην παράσταση θα ήταν 23-30 ετών. Στη συνέχεια υπογράφει ως μάρτυρας το 1737, πάλι σε υπόθεση της Μονής (IAN-M.I.E.T. film 4, 22.6.1737), ενώ το 1740 συντάσσει το έγγραφο μιας υπόθεσης της «Κερασοφίας, χήρας μακαρίτη Μαστρογιώργη» (IAN-M.I.E.T. film 5, 18.6.1740). Το 1744 (ΑΚΑΝ Διαθήκες, Φάκ. Β', έγγρ. 24) και το 1749 (ΑΚΑΝ Διαθήκες, Φάκ. Β', έγγρ. 26) είναι μάρτυρας σε διαθήκες. Στο έγγραφο του 1749 (ΑΚΑΝ Διαθήκες, Φάκ. Β', έγγρ. 26) υπογράφει μαζί με τους Τζουάνη και Αντώνη Γρίσπο, με τους οποίους είχε συνεργαστεί και στην παράσταση του 1723. Στη συνέχεια υπογράφει το 1757 σε μίαν υπόθεση της Μονής των Ιησουιτών (IAN-M.I.E.T. film 5, 1.5.1757), το 1760 (ΑΚΑΝ Προικοσύμφωνα, Φάκ. Γ', έγγρ. 13) καθώς και το 1767-70. Από αυτό το σημείο και ύστερα θα πρέπει να είμαστε επιφυλακτικοί, γιατί το 1790, σε μια μαρτυρία (ΑΚΑΝ Μαρτυρίες, Φάκ. Ζ', έγγρ. 24), υπογράφει ένας Ενρίκος Ντερεμόν που θα μπορούσε να είναι γιος του Φραντζέσκου, του γιου του Ρίκου Ρεμόν που είχε παίξει στην παράσταση. Πάντως σχετικά με το θάνατό του δεν έχει βρεθεί κανένα επίσημο στοιχείο. Έτσι μπορούμε να υποθέσουμε ότι ζει τουλάχιστον μέχρι το 1760 και ότι η υπογραφή σε έγγραφο αυτής της χρονιάς (ΑΚΑΝ Προικοσύμφωνα, Φάκ. Γ', έγγρ. 13) είναι δική του, εφόσον είναι λίγο νωρίς για να υπογράφουν σε νοταριακά έγγραφα τα εγγόνια του.

ΦΡΑΝΤΖΕΣΚΟΣ ΡΕΜΟΝ (3ος πρόλογος, παιδί του Κάσσανδρου)

Γιος του Ιωάννη Φραγκίσκου De Raimond και της Κατερίνας Κορονέλλου, αδελφός του Χρυσή και του Ρίκου (Ξ 143 και Διαθήκη), πιθανώς εξάδελφος του Χρυσή Κορονέλλου του Γερμανού και θείος του Γερμανού Μαρίν⁴³. Έχοντας υπόψη ότι οι γονείς του παντρεύτηκαν το 1690, ότι ο πατέρας του πέθανε το 1705, καθώς και το γεγονός ότι είχαν προηγηθεί απ' αυτόν τουλάχιστον ο Κάρλος και ο Χρυσής από τα εννέα αδέρφια του⁴⁴, θα τοποθετούσαμε την ημερομηνία γέννησής του ανάμεσα στα χρόνια 1693-1705. Το ακό-

41. Βλ. Βιογραφικό Χρυσή Κορονέλλου Γερμανού.

42. ΜΑΡΚΟΠΟΛΙΣ, *Δραματικών Επεισόδων*, ό.π., σ. 30, υποσ.1.

43. Βλ. Βιογραφικό Χρυσή Κορονέλλου Γερμανού.

44. ΜΑΡΚΟΠΟΛΙΣ, *Δραματικών Επεισόδων*, ό.π., σ. 30, υποσ.1.

λουθο έγγραφο μας βοηθάει να είμαστε πιο συγκεκριμένοι και να υπολογίσουμε ως πιθανό διάστημα, στο οποίο γεννήθηκε, το 1693-1702. Κι αυτό γιατί τον Ιανουάριο του 1720 ζητά από τον αδελφό του Χρυσή χρήματα «για να μισέψει για τα μέρη της Χριστιανοσύνης», επειδή «στη Νάξο δεν μπορεί να δει καμία προκοπή» (Ξ 138). Αυτό σημαίνει ότι το 1720 ο Φραντζέσκος ήταν προφανώς σε μιαν ηλικία τέτοια, ώστε να είχε προσπαθήσει να βρει τη θέση του στην κοινωνία της Νάξου, δηλαδή τουλάχιστον 18 χρονών. Ως εκ τούτου το 1723 στην παράσταση ήταν τουλάχιστον 21 χρονών. Πάντως, σχετικά με τον «μισισμό» του, παρόλο που «ο καλός και σπλαχνικός αδελφός» του δίνει χρήματα, τον βλέπουμε ύστερα από επτά μήνες, τον Ιούλιο, να αναμειγνύεται κι αυτός στην υπόθεση περιουσιακών ανταλλαγών ορισμένων από τα αδέλφια De Raimond (Ξ 143). Πάντως είναι πιθανό να έφυγε από τη Νάξο μετά το Δεκέμβριο του 1723, που έγινε η παράσταση, γιατί επόμενη φορά που εμφανίζεται είναι ο Οκτώβριος του 1734, ως μάρτυρας σε μιαν υπόθεση (Ψ53), και στη συνέχεια το 1737 (ΑΚΑΝ Εμβ.-Συμβ.-Συμφ., Φάκ. Β', έγγρ. 21). Το «1743, Οκτωβρίου 15», ένας Φραντζέσκος Ντερεμό, υπογράφει αντί για τη «συβία του Μαρία: Μαρία Ντερεμό διά πρόσωπο το νεδιόνομου πεδιό γιάκουμου και Χρυσί γράφο ως άνωθεν και μην έχοντας γράματα έγραψα εγώ συνβιός της Φραντζέσκος ντερεμό» (ΑΚΑΝ Μαρτυρίες, Φάκ. Δ', έγγρ. 29). Στη συνέχεια συναντάμε την υπογραφή Φραντζέσκος Ντερεμόν Ντεμοντένα το 1748 (ΙΑΝ-Μ.Ι.Ε.Τ. film 6, 15.8.1748), 1751 (Ξ 211), 1753 (ΑΚΑΝ Ανταλλαγές, έγγρ. 4), 1755 (Ξ 216), 1759 (Ξ 226), η τελευταία θα μπορούσε όμως να ανήκει και στο γιο του Ενρίκου Ντερεμόν⁴⁵. Τελευταία φορά που συναντάμε την υπογραφή αυτή, είναι στις 21 Σεπτεμβρίου 1767 (Ξ 240), χωρίς να είμαστε βέβαιοι ότι ανήκει στο Φραντζέσκο Ρεμόν της παράστασης του 1723. Πάντως δεν υπάρχει κανένα στοιχείο που να πιστοποιεί το θάνατό του ή να δίνει πληροφορίες ενδεικτικές για τη χρονολόγησή του.

ΧΡΟΥΣΗΣ ΚΟΡΟΝΕΛΛΟΣ του ΓΕΡΜΑΝΟΥ (Καρινός)

Παρόλο που ο οίκος των Κορονέλλων ήταν ιδιαίτερα σημαντικός και η βιβλιογραφία παρέχει αρκετές πληροφορίες για την ιστορία του, η ένταξη τού Χρυσή Κορονέλλου του Γερμανού στο οικογενειακό του πλαίσιο στάθηκε ιδιαίτερα δύσκολη. Για την κατανόηση ορισμένων προβληματισμών σχετικά με την ταυτότητά του είναι απαραίτητη μια σύντομη αναδρομή στη γενεαλογική διαδοχή των μελών του οίκου, με κέντρο αναφοράς τον τίτλο του προξένου που επί εκατό περίπου χρόνια ανήκε στην οικογένεια.

«Από του έτους 1612 το αξίωμα του προξένου του Γάλλου Βασιλέως εν Νάξω, είχε ο οίκος Κορονέλλου, καθ' ό έτος γνωστός πρόξενος ήν Κουρσίνο Κορονέλλος, των υιών του τοποτηρητού του Εβραίου των νησιωτών δουκός Ιωσήφ Νάκη, ούτος παρέμεινε πρόξενος πιθανώς πέραν του έτους 1635. Μετά ταύτα τις των Κορονέλλων εγένετο πρόξενος έστιν άγνωστον, μεθ' όν εγένετο ο τούτου υιός Κουρσίνο (ου μέμνηται έτει 1670 ο Dela Croix) μέχρι του αυτού θανάτου γεγονότος έτει 1689 ότε εγένετο πρόξενος ο τούτου υιός Γερμανός ος απέθανε έτει 1709, μεθ' ό εγένετο πρόξενος ο τούτου αδελφός Ιάκωβος και μετά τούτον θανόντα έτει 1711 εγένετο πρόξενος Στέφανος Μαρίνος, ανήρ Γάλλος, νυμφευθείς εν Νάξω, ού ένεκα διεμαρτυρήθησαν οι Κορονέλλοι απολέσαντες το του προξένου αξίωμα»⁴⁶.

45. Βλ. Βιογραφικό σημείωμα Ρικού Ρεμόν.

46. Το απόσπασμα προέρχεται από το βιβλίο του Μοναστηρίου των Καπουκίνων, σ. 210, σύμφωνα με την

Μια πρώτη υπόθεση, λοιπόν, για την ταυτότητα του Χρυσή Κορονέλλου, θα ήταν το ενδεχόμενο να είναι γιος του πρόξενου Γερμανού Κορονέλλου. Σ' αυτή την περίπτωση παρουσιάζεται μια πληθώρα συγγενικών σχέσεων ανάμεσα στους συντελεστές της παράστασης. Ο Χρυσής είναι αδελφός της Ανδριαννέτας, της συζύγου του Στέφανου Μαρίν, και συνεπώς θείος του νεαρού Γερμάνου Μαρίν που έπαιξε στην παράσταση (Ξ 150). Είναι ακόμα πρωτεξάδελφος των αδελφών Δερεμόν, επίσης συντελεστών της παράστασης, εφόσον η μητέρα τους Κατερίνα ήταν αδελφή του Γερμανού Κορονέλλου⁴⁷. Ο Χρυσής Κορονέλλος, που εντοπίστηκε κατά την έρευνα στα αρχεία, έχει μιαν αδελφή, την Αντριαννέτα (Ψ 183, Ξ 150) και έναν αδελφό, το Μαρκέτο (Ξ 95, Ξ 150). Η μητέρα του ονομάζεται Μαργέτα (Ξ 95, Ξ 150). Θεωρώντας ότι ο Χρυσής Κορονέλλος, ο οποίος παρουσιάζεται να υπογράφει σ' ένα επιτροπικό έγγραφο το 1678 (IAN-M.I.E.T. film 3, 16.3.-1678), είναι πολύ μεγάλος σε ηλικία, ώστε να είναι ο ίδιος, πρώτη φορά που είναι πιθανό να παρουσιάζεται ο Χρυσής Κορονέλλος του Γερμανού σε νοταριακά έγγραφα είναι το 1720 (Ξ 138). Υπογράφει χωρίς πατρώνυμο, όμως πρόκειται για υποθέσεις των αδελφών Ντερεμόν, οπότε είναι πολύ πιθανό να είναι εκείνος που συμμετείχε στην παράσταση της «Τραγέδιας του Αγίου Δημητρίου» το 1723. Έκτοτε, το 1733-34, εμφανίζεται συχνά ένας Χρυσής Κορονέλλος να υπογράφει ως μάρτυρας σε υποθέσεις των άλλων συντελεστών της παράστασης, χωρίς όμως πατρώνυμο (Ψ 79, Ψ 71). Έτσι δεν είναι βέβαιο ότι πρόκειται για το Χρυσή Κορονέλλο του Γερμανού, γιατί το 1733 παρουσιάζεται και ένας Χρυσής Κορονέλλος του Τζαμπατή (Ψ 20)· συνεπώς δεν είναι ευκρινές ποιος από τους δύο είναι κάθε φορά. Λόγου χάρη τον Οκτώβριο του 1733, σε έγγραφο για την αγορά ενός οικοπέδου από τον αφ. Χρυσή Ντερεμόν, βλέπουμε στις υπογραφές των μαρτύρων: Μαρκέτος Κορονέλλος, Χρυσής Κορονέλλος, Χρυσής Κορονέλλος κ.ά. (Ξ 176). Πάντως τελευταία φορά που εμφανίζεται ο Χρυσής Κορονέλλος είναι στις 14 Ιανουαρίου 1737 (Ξ 183).

Στις 15 Οκτωβρίου 1743 παρουσιάζεται στους μάρτυρες μιας υπόθεσης κληρονομιάς η «χήρα Ρόζα ποτέ Χρυσή Κορονέλλου» (ΑΚΑΝ Μαρτυρίες, Φάκ. Δ', έγγρ. 29). Το 1758 εμφανίζεται πάλι μια «Ρόζα χήρα Χρυσή Κορονέλλου» (Ψ 201, Ξ 221), ενώ στις 20 Νοεμβρίου 1760 η «αρχ. Ρόζα χήρα Χρυσή Κορονέλλου Γερμανού παντρεύει την κόρη της Κατερίνα με το γιο του Φιλίππου Γριμάλδη, Ιάκωβο» (ΑΚΑΝ Προικοσύμφωνα, Φάκ. Γ', έγγρ. 15). Οπότε είναι πιθανό η Ρόζα, που παρουσιάζεται πρώτη φορά το 1743 ως «χήρα Χρυσή Κορονέλλου», να είναι η ίδια με τη «Ρόζα τη χήρα του Χρυσή Κορονέλλου Γερμανού» που εμφανίζεται το 1760. Σ' αυτή την περίπτωση ο Χρυσής Κορονέλλος Γερμανού είναι παντρεμένος με τη Ρόζα, έχει μια κόρη, την Κατερίνα, και ίσως ένα γιο, το Γερμανό Κορονέλλο Χρυσή, που υπογράφει ως μάρτυρας το 1757 (ΑΚΑΝ Διαθήκες, Φάκ. Γ', έγγρ. 3). Η κόρη του Κατερίνα προφανώς είναι πολύ μικρή, εφόσον το 1760 που παντρεύεται θα πρέπει να είναι περίπου 20 χρονών. Πιθανώς είχε κι άλλα παιδιά ο

υποσ. 1 του Π.Γ. ΖΕΡΑΕΝΤΗ, *Ιστορικά σημειώματα εκ του βιβλίου των εν Νάξω Καπουκίνων*, 1649-1753, Ερμούπολη, Τυπ. Νικ. Γ. Φρέρη, 1922, σσ. 9-10. Βλ. επίσης Ν.Α. ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΔΗ, *Πειρατεία, Κουρσάροι στο Αιγαίο*, Αθήνα, εκδ. Φιλιππότη 1984, σσ. 26-29, ΜΑΡΚΟΠΟΛΙΣ, *Δραματικών επεισόδων*, ό.π., σσ. 9-24, καθώς και Ν.Α. ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΔΗΣ, *Ο πύργος των Κορονέλλων στη Φασολιά Καλόξυλου – Νάξου και Ο οίκος Κορονέλλο 1566-1845*, ανάπτυπο από την εφημ. «Ναξιακή Πρόοδος» 1969, σσ. 7-15 και Π.Γ. ΖΕΡΑΕΝΤΗΣ, *Φεουδαλική Πολιτεία εν τη νήσω Νάξω*, Εν Ερμούπολει, Τυπ. Ν. Φρέρη 1925, σσ. 29-32.

47. Ν.Α. ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΔΗΣ, *Πειρατεία, Κουρσάροι στο Αιγαίο*, ό.π., σ. 26.

Χρουνσή, και η Κατερίνα ήταν η μικρότερη, γιατί είναι μάλλον απίθανο να παντρεύτηκε τόσο μεγάλος. Άλλωστε ο Γερμανός Κορονέλλος του Χρουνσή, που είδαμε να υπογράφει το 1757 (ΑΚΑΝ Διαθήκες, Φάκ. Γ, έγγρ. 3) και ίσως να είναι γιος του, πρέπει να γεννήθηκε τουλάχιστον το 1737, ώστε το 1757 να είναι το λιγότερο 20 χρονών.

Είναι σαφές ότι η ένταξη του Χρουνσή Κορονέλλου του Γερμανού που έπαιξε στην παράσταση της «Τραγέδιας του Αγίου Δημητρίου», στο συγκεκριμένο οικογενειακό σχήμα, είναι σε έναν μεγάλο βαθμό υποθετική. Εξίσου υποθετικός και με πολλές επιφυλάξεις είναι ο προσδιορισμός της ηλικίας του. Μπορούμε να υποθέσουμε ότι το 1720, που υπογράφει πρώτη φορά ως μάρτυρας –αν είναι όντως ο ίδιος, δεδομένου ότι υπογράφει χωρίς πατρώνυμο– θα είναι μεγαλύτερος από 20-25 χρονών, άρα το 1723 που έγινε η παράσταση η ηλικία του θα κυμαίνεται στα 25-30 χρόνια. Φαίνεται ότι πεθαίνει κοντά στο 1743, σε ηλικία 45 περίπου ετών. Η προσπάθεια ένταξης του Χρουνσή Κορονέλλου του Γερμανού σε ένα οικογενειακό πλαίσιο είχε πολλά ερωτηματικά και πολλά προβλήματα, με αποτέλεσμα κάθε υπόθεση, κάθε διατύπωση να ενέχει και την αναίρεσή της. Το βιογραφικό του αποτελεί μια πρόταση αξιοποίησης των λιγοστών στοιχείων που απέδωσε η έρευνα των αρχειακών πηγών σχετικά με το όνομά του, με αρκετά περιθώρια προβληματισμών και αναθεωρήσεων.

ΓΕΡΜΑΝΟΣ ΜΑΡΙΝ (2ος πρόλογος)

Ο Γερμανός Μαρίν ήταν γιος του Στέφανου Μαρίν «ανήρ Γάλλου» και της Αντριάννέτας Κορονέλλου Γερμανού (Ξ 113), οι οποίοι παντρεύτηκαν στη Νάξο το 1708⁴⁸. Η Αντριάννέτα ήταν κόρη του πρόξενου του Γάλλου Βασιλιά στη Νάξο, Γερμανού Κορονέλλου, και πιθανώς αδελφή του Χρουνσή Κορονέλλου Γερμανού που συμμετείχε στην παράσταση. Το 1711 ο Στέφανος Μαρίν ανέλαβε το αξίωμα του προξένου της Γαλλίας, προκαλώντας τις διαμαρτυρίες των Κορονέλλων που το διατηρούσαν επί τουλάχιστον πέντε γενιές⁴⁹. Το 1715 (Ξ 113) βλέπουμε ότι ο Stefano Marin και η Andrianneta Coronella έχουν αποκτήσει δύο παιδιά, τον Germano και τη Μαρία. Ανάμεσα, λοιπόν, στα 1709-1715 γεννήθηκε ο Γερμανός Μαρίν, ο πιο νεαρός ίσως συντελεστής της παράστασης. Ήταν ανιψιός του Χρουνσή Κορονέλλου Γερμανού και των αδελφών Δερεμόν που συμμετείχαν στην παράσταση. Είναι γνωστό και από τη διαθήκη της Κατζιάνας Κορονέλλου, συζύγου του Χρουνσίνου, ότι οι αδελφοί Δερεμόν είναι γιοι της κόρης της Κατερίνας, αδελφής του πρόξενου Γερμανού Κορονέλλου, πατέρα της Αντριάννέτας (Διαθήκη). Ύστερα από το 1723, που έγινε η παράσταση, δεν υπάρχει πουθενά στο σύνολο των αρχειακών πηγών κάποια αναφορά στο Γερμανό Μαρίν.

ΝΙΚΟΛΟΣ ΜΑΥΡΟΜΑΤΗΣ (1ος πρόλογος, επίλογος)

Το όνομα Νικολός Μαυρομάτης εμφανίζεται στα νοταριακά αρχεία από το 1694 μέχρι το 1782. Είναι σαφές ότι δεν πρόκειται για το ίδιο πρόσωπο. Αλλά, μην έχοντας κανένα στοιχείο για την οικογένεια Μαυρομάτη και ούτε καν το πατρώνυμο του Νικολού, που συμμετείχε στην παράσταση του 1723, δεν στάθηκε εφικτός ο προσδιορισμός της ταυτό-

48. ΜΑΡΚΟΠΟΛΙΣ, *Δραματικών επεισόδιον*, ό.π., σ. 24, υποσ. 1.

49. ΖΕΡΛΕΝΤΗΣ, *Ιστορικά σημειώματα*, ό.π., σ. 9.

τητάς του. Πάντως τα έγγραφα, στα οποία υπάρχει η υπογραφή Νικολός ή Νικόλαος Μαυρομάτης ή κάποια αναφορά σ' αυτό το πρόσωπο από το 1694 μέχρι το 1782, είναι τα εξής : ΑΚΑΝ Αγοραπωλησίες, Φάκ. Β', έγγρ. 35, Ξ 125, Ξ 155, Ξ 189, Ξ 191, ΑΚΑΝ Εμβ.-Συμβ.-Συμφ., Φάκ. Γ', έγγρ. 2Β, Ξ 214, ΑΚΑΝ Προικοσύμφωνα, Φάκ. Γ', έγγρ. 5, Ξ 227, Ξ184.

ΔΟΝ ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΟΜΗΡΟΣ του ΛΟΥΚΑΚΗ (Λύσανδρος)

Το όνομα Νικόλαος Όμηρος του Λουκάκη δεν υπάρχει πουθενά στα αρχεία που ελέγχθησαν. Μόνον ο τίτλος «Δον», που το συνοδεύει, υπαινίσσεται πιθανώς την ίσως προχωρημένη ηλικία του και το ενδεχόμενο να είναι ιερέας. Ίσως μετά την παράσταση να έγινε μοναχός, αφού δεν τον βρίσκουμε να υπογράφει σε νοταριακά έγγραφα, πράγμα το οποίο ίσως δηλώνει και την πιθανότητα του θανάτου του. Αλλά δεν θα έπρεπε να παρουσιάζόταν κάπου και πριν απ' την παράσταση; Ίσως δεν κατοικούσε στο Κάστρο, με συνέπεια να μη συμμετείχε στις οικονομικές συναλλαγές των Καστριανών. Ίσως να μη ζούσε καν στη Νάξο και να βρέθηκε εκεί μόνο κατά τις ημέρες της παράστασης.

ΑΝΤΩΝΗΣ ΤΗΣ ΕΥΓΕΝΑΣ (παιδί του Κάσσανδρου)

Το 1776, στα «Ονόματα Μπούργου» ενός οικονομικού κατάστιχου (ΑΚΑΝ Οικονομικά κατάστιχα έτους 1776), υπάρχει η υπογραφή «Αντώνης της Ευγένας». Ο μικρός ρόλος του Αντώνη δίκαια θα μας οδηγούσε στην υπόθεση ότι ήταν ένας από τους νεαρότερους συντελεστές της παράστασης. Αν λοιπόν το 1723, όταν δηλαδή παρουσιάστηκε η «Τραγέδια», ήταν περίπου 10-15 χρονών, τότε το 1776 θα ήταν 63-68 ετών, οπότε δεν θεωρείται τελείως απίθανο να ήταν δική του η υπογραφή που εντοπίστηκε στο αναφερόμενο κατάστιχο του ΑΚΑΝ. Ασφαλώς δεν μπορεί να αποκλειστεί η περίπτωση της σύμπτωσης.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Οι πληροφορίες που ακολουθούν συνοπτικά αφορούν την κατά προσέγγιση ηλικία των συντελεστών της παράστασης κατά το έτος 1723, την ιδιότητά τους, τις μεταξύ τους συγγενικές σχέσεις –θεωρώντας δεδομένες τις φιλικές– και τις σχέσεις τους με την Ιησουιτική αποστολή.

– Μαξιμιανός – Μαρκέτος Γιουστινιανός: 35-50 ετών. Το 1727 είναι ιερέας, πιθανώς και νωρίτερα· ανάμεσα στα 1727 και 1734 πεθαίνει. Το 1734 η κόρη του Μαρούσα παντρεύεται τον Τζανάκη Γρίσπο Γερμανού, ο οποίος είχε επίσης συμμετάσχει στην παράσταση της Τραγέδιας.

– Γαληνός, ανιψιός του ρηγός – Γιάκουμος Σουμμαρίπας Γερμανού: γιος του Γερμανού Σουμμαρίπα και της Κατζιάνας Κορονέλλου· είναι περίπου 30-40 ετών. Τελευταία φορά που εμφανίζεται στα αρχεία είναι το 1733. Η αδελφή του Βιολαντή είναι σύζυγος του Καρλάκη Δερεμόν, αδελφού των Χρουσή, Φραντζέσκου και Ερρίκου Δερεμόν, επίσης συντελεστών της παράστασης.

– Δημήτριος, μάρτυρας – Φραντζέσκος Σουμμαρίπας Ματαίου: γιος του Φραντζέσκου Σουμμαρίπα και της Κατερίνας Σπανοπούλου· είναι τουλάχιστον 30-40 χρονών. Πεθαίνει ανάμεσα στα 1731-1732. Συχνά υπογράφει ως μάρτυρας σε υποθέσεις της Μονής

των Ιησουιτών. Η αδελφή του Αντωνία ήταν σύζυγος του Χρουνσή Δερεμόν, ο οποίος είχε επίσης λάβει μέρος στην παράσταση.

– Κελλιανός, συμβουλάτορας του ρηγός – Φραντζέσκος Γρίσπος: πιθανώς πατέρας του Αντώνη Γρίσπου Φραντζέσκου, αδελφός ή εξάδελφος του Παλδασάρου Γρίσπου Φραντζέσκου, δύο ακόμα συντελεστών της παράστασης. Παρουσιάζεται ως μάρτυρας και σε υποθέσεις της Μονής: είναι περίπου 35-45 ετών.

– Κάλλιστος, επίσκοπος – Φραντζέσκος Κοντοφρέος: ιερέας, περίπου 40-45 χρονών.

– Αγαπητός, Χριστιανός κρυφός – Κωνσταντής Δραγομανάκης: 30-45 ετών: συχνά υπογράφει ως μάρτυρας και σε υποθέσεις της Μονής.

– Βάρρος, άρχος της κόρτες – Χρουνσής Δερεμόν: γιος του Ιωάννη Φραγκίσκου Δερεμόν και της Κατερίνας Κορονέλλου Χρουνσή: είναι περίπου 23-31 ετών. Αδελφός του Ρίκου και του Φραντζέσκου Δερεμόν, πιθανώς πρωτεξάδελφος του Χρουνσή Κορονέλλου Γερμανού και θεός του Γερμανού Μαρίν, οι οποίοι είχαν επίσης συμμετάσχει στην παράσταση. Από το 1728 και ύστερα είναι πρόξενος του Γάλλου Βασιλιά στη Νάξο: υπογράφει ως μάρτυρας και σε υποθέσεις της Μονής των Ιησουιτών Πατέρων. Είναι σύζυγος της Αντωνίας, αδελφής του Φραντζέσκου Σουμμαρίπα Ματαίου, ενός ακόμα συντελεστή της παράστασης.

– Καρινός, άρχοντας – Χρουνσής Κορονέλλου Γερμανού: πιθανώς γιος του Γερμανού Κορονέλλου, πρόξενου του Γάλλου Βασιλιά στη Νάξο, και της Μαργέτας. Αν ισχύει αυτή η ταύτιση, θα είναι και θεός του Γερμανού Μαρίν και πρωτεξάδελφος των Χρουνσή, Φραντζέσκου και Ρίκου Δερεμόν, οι οποίοι είχαν συμμετάσχει στην παράσταση της Τραγέδιας: είναι περίπου 25 χρονών.

– Σοστένες, άρχοντας + Κασσάνδρος – Ρίκος Ρεμόν: γιος του Ιωάννη Φραγκίσκου De Raimond και της Κατερίνας Κορονέλλου Χρουνσή, αδελφός των Χρουνσή και Φραντζέσκου Ρεμόν: πιθανώς πρώτος εξάδελφος του Χρουνσή Κορονέλλου Γερμανού και θεός του Γερμανού Μαρίν. Τη χρονιά της παράστασης είναι περίπου 23-30 χρονών. Εμφανίζεται αρκετά συχνά στις υπογραφές μαρτύρων των περιουσιακών υποθέσεων της Μονής.

– Μιχαήλ, αρχιστρατηγός + Πρόλογος τέταρτος + Πρόλογος πέμπτος – Τζανάκης Γρίσπος Γερμανού: γιος του Γερμανού Γρίσπου και της Μπενετίνας Γιώρδη, πιθανώς ανιψιός του Γιάκουμου Γρίσπου: είναι περίπου 13-18 ετών. Ύστερα από 11 χρόνια παντρεύεται τη Μαρούσα, κόρη του Μαρκέτου Γιουστινιανού, ο οποίος είχε επίσης συμμετάσχει στην παράσταση.

– Αλφόριος, εκείνος που κρατεί τον στεντάρδο – Δον Φραντζέσκος Μπαρότζης Τζόρτζη: ιερέας, παρουσιάζεται πολύ συχνά σε υποθέσεις της Μονής.

– Λύσανδρος, στρατηγός – Δον Νικόλαος Όμηρος Λουκάκη: ιερέας – θεωρώντας τον τίτλο «Δον» δηλωτικό της ιεροσύνης. Ίσως μετά την παράσταση ακολούθησε τη ζωή του μοναχού, έφυγε από τη Νάξο ή και να πέθανε, γιατί δεν εμφανίζεται σε κανένα από τα αρχεία των εγγράφων.

– Άγγελος που κατεβαίνει με το στεφάνι – Παλδασάρος Γρίσπος Φραντζέσκου: είναι περίπου 45 ετών, ιερέας. Παρουσιάζεται πολύ συχνά ως μάρτυρας σε υποθέσεις της Μονής. Θεός του Αντώνη Γρίσπου Φραντζέσκου, πιθανώς αδελφός ή εξάδελφος του Φραντζέσκου Γρίσπου, δύο ακόμα συντελεστών της παράστασης.

– Πρόλογος πρώτος και επίλογος πρώτος – Νικολός Μαυρομάτης: ο εντοπισμός του στις αρχειακές πηγές δεν στάθηκε εφικτός.

– Πρόλογος δεύτερος – Γερμανός Μαρίν: γιος του Στέφανου Μαρίν, πρόξενου του

Γάλλου Βασιλιά στη Νάξο και της Αντριάνας Κορονέλλου Γερμανού, πιθανώς ανιψιός του Χρυσή Κορονέλλου Γερμανού και των Χρυσή, Ρίκου και Φραντζέσκου Δερεμόν που είχαν συμμετάσχει στην παράσταση· είναι περίπου 9-14 χρονών.

– Πρόλογος τρίτος + παιδί του Κάσσανδρου – Φραντζέσκος Ρεμόν: γιος του Ιωάννη Φραγκίσκου De Raimond και της Κατερίνας Κορονέλλου του Χρυσή, αδελφός του Χρυσή και του Ρίκου Ρεμόν. Πιθανώς πρώτος εξάδελφος του Χρυσή Κορονέλλου Γερμανού και θείος του Γερμανού Μαρίν· είναι τουλάχιστον 21 χρονών.

– Επίλογος υστερινός μ' έναν κομπλιμέντο – Αντώνης Γρίσπος Φραντζέσκου: γιος του Φραντζέσκου Γρίσπου –πιθανώς του συμμετέχοντος στην παράσταση– και της Κατερίνας. Ανιψιός του Παλδασάρου Γρίσπου, επίσης συντελεστή της παράστασης· είναι 8-18 χρονών.

– Πολέμαρχος – Στάη Τζανανδρέα: ο εντοπισμός του συγκεκριμένου προσώπου είναι ανέφικτος γιατί αναγράφεται μόνο το πατρώνυμό του.

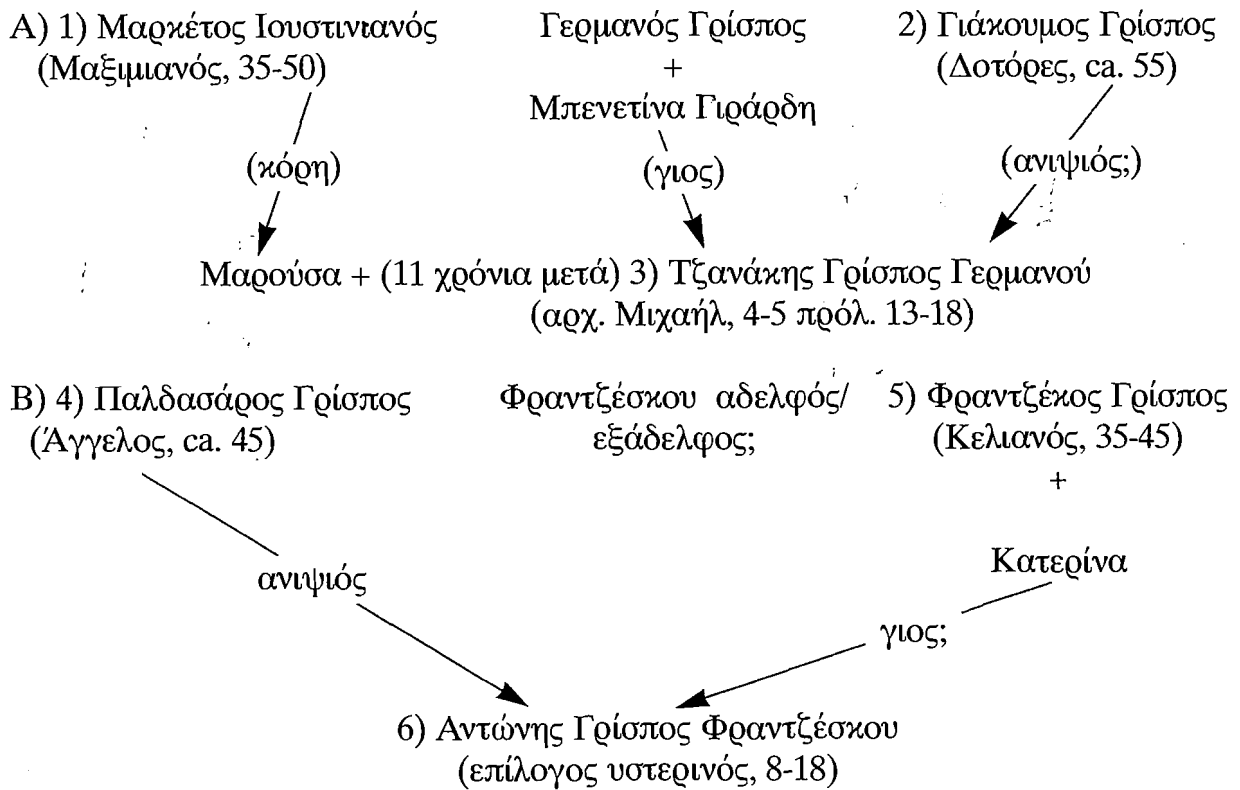
– Δοτόρες – Γιάκουμος Γρίσπος: γιος του Τζουάνε και της Κατερίνας Γρίσπου· είναι περίπου 55 ετών. Πιθανώς θείος του Τζαννάκη Γρίσπου, επίσης συντελεστή της παράστασης. Παρουσιάζεται συχνά ως μάρτυρας σε υποθέσεις της Μονής των Ιησουιτών.

– Παιδί του Κάσσανδρου – Αντώνης της Ευγένας: είναι μάλλον ανέφικτη η ταύτιση ενός ονόματος τέτοιου με κάποιο ιστορικό πρόσωπο. Πάντως ο Αντώνης θα πρέπει να ήταν ένας από τους νεαρότερους συντελεστές της παράστασης, εφόσον ο ρόλος του είναι ένας από τους πιο μικρούς του έργου.

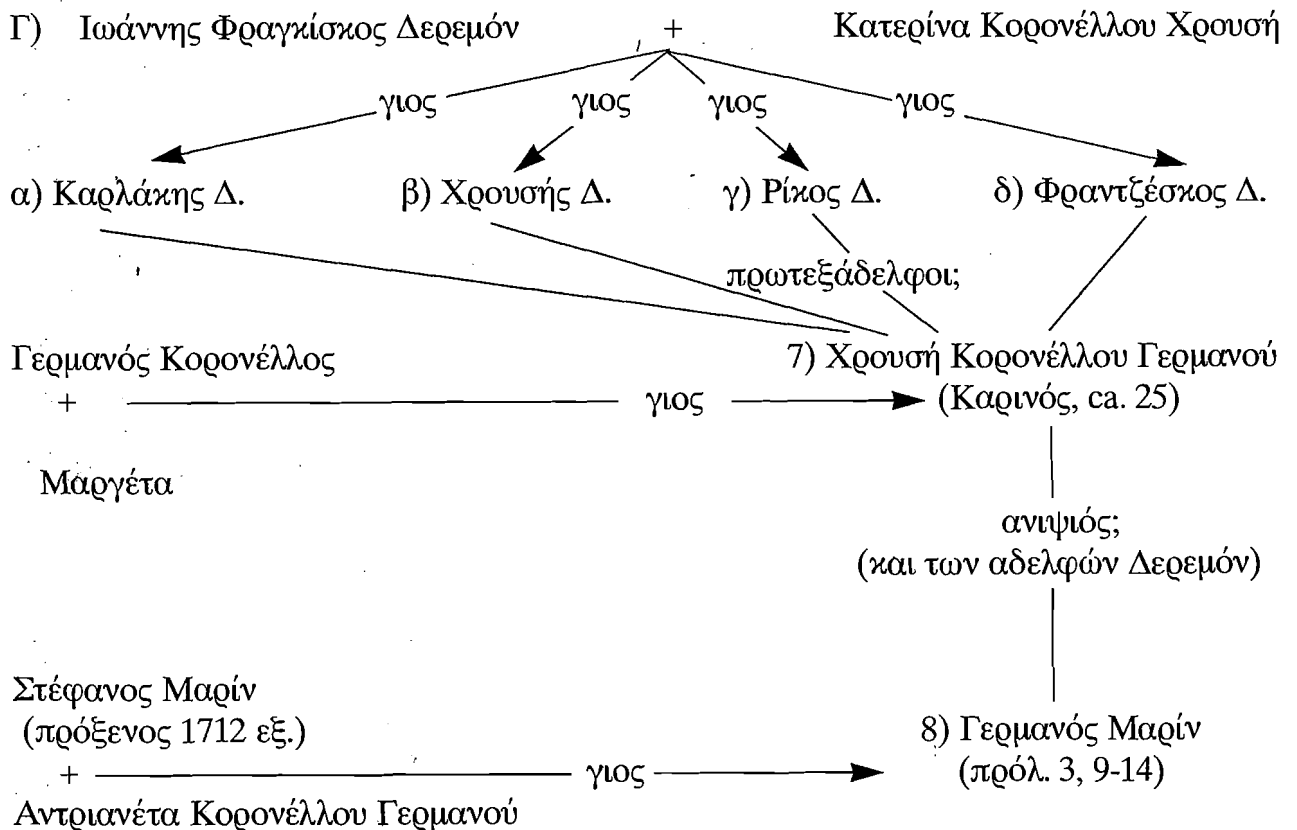

Γ

Επομένως από τα 20 πρόσωπα που αναφέρονται ως συντελεστές της παράστασης, 16 μπορούν να ταυτιστούν με βάση νοταριακά έγγραφα. Ανήκουν στις οικογένειες Γιουστινιανών, Σουμμάριπων, Γρίσπων, Δερεμόν ή Ρεμόν, Κορονέλλων και Μαρίν. Από το δίκτυο της συγγενείας εξ αίματος ή εξ αγχιστείας διαφεύγουν ο Φραντζέσκος Κοντοφρέος (ιερέας), Κωνσταντής Δραγομανάκης και ο Δον Φραντζέσκος Μπαρότζης του Τζόρτζη (ιερέας). Τα υπόλοιπα 13 πρόσωπα συγγενεύουν όλα μεταξύ τους: ένας ανήκει στους Γιουστινιανούς, δύο στους Σουμμάριπα, πέντε στους Γρίσπους, τρεις στους Ρεμόν/Δερεμόν, ένας στους Κορονέλλους κι ένας στους Μαρίν. Μέσω των γάμων μεταξύ τους όμως η παράσταση μοιάζει σχεδόν οικογενειακή υπόθεση. Υπάρχουν τρία συγγενικά δίκτυα, από τα οποία τα δύο πρώτα αφορούν την οικογένεια Γρίσπων και το τρίτο τους Δερεμόν (Ρεμόν) που συνδέονται με τους Σουμμάριπα. Τα γενεαλογικά δέντρα ασφαλώς δεν είναι πλήρη· σχέσεις με κάποιαν επιφύλαξη σημειώνονται με ένα ερωτηματικό. Οι συγγενικές σχέσεις χαρακτηρίζονται με επεξηγηματικές προσθήκες. Οι συντελεστές της παράστασης χαρακτηρίζονται με αύξοντα αριθμό, σε παρένθεση αναγράφεται και ο ρόλος τους και η ηλικία τους.

Δεν είναι γνωστό αν και με ποιον τρόπο συνδέονται τα συγγενικά συστήματα Α και Β στα παρακλάδια της οικογένειας Γρίσπων.

α) Καρλάκης (Κάρολος) Δερεμόν
(«κούνσουλος»)

+ ————— κόρη —————> Κατζιάνα («αρχοντοπούλα»)

Βιολάντη Συμμαρίπα Γερμανού
(«αρχόντισσά του»)

↓
αδελφός ————— γονείς —————> Γερμανός Συμμαρίπας
Κατζιάνα Κορονέλλου

9) Γιάκουμος Συμμαρίπας Γερμανού
(Γαληνός, 30-40)

β) 10) Χρουσής Δερεμόν
(Βάρρος, 23-31)

+
Αντωνία Συμμαρίπα ————— αδελφή —————> 11) Φραντζέσκος Συμμαρίπας
Ματαίου
(Άγιος Δημήτριος, 30-40)

γ) 12) Ρίκος Δερεμόν
(Σοστένες, 23-30)

δ) 13) Φραντζέσκος Δερεμόν
(πρόλ. 3, παιδί του Κάσσανδρου, 21)

Παρά την ομαδική συμμετοχή των αδελφών Δερεμόν (τρία αδέρφια και ενδεχομένως και ο πρωτεξάδελφος), αυτοί δεν κατείχαν τους κεντρικούς ρόλους (Βάρρος, Σοστένες/Κάσσανδρος, Καρινός· ο Φραντζέσκος μάλιστα, ο μικρότερος, εκφωνεί μόνο έναν πρόλογο και παίζει το μεγαλύτερο παιδί του Κάσσανδρου, το οποίο υποδύεται ο αδελφός του Ρίκος)· είναι όλοι τους ανάμεσα στα 20 και 30 (ίσως πρόσφατοι απόφοιτοι του κολεγίου των Ιησουιτών). Δεν πρέπει να θεωρηθεί όμως τυχαίο το γεγονός, ότι ο μεγάλος αδελφός τους, ο Καρλάκης ή Κάρολος Δερεμόν, ήδη παντρεμένος και με κόρη, είναι ο «κούνσουλος» (πρόξενος του Γάλλου βασιλιά) που αναφέρει ο «Επίλογος υστερινός»⁵⁰. Ο ίδιος ε-

50. «Τρίτο τον άρχον κούνσουλο με όλην την γενιάν του, / με την αρχοντοπούλαν του και την αρχόντισσάν του» (Επίλ. 15-16). Πρόξενος του Γάλλου βασιλιά στη Νάξο από το 1712 ήταν ο Στέφανος Μαρίν (βλ. ΖΕΡΛΕΝΤΗΣ, *Ιστορικά σημειώματα*, ό.π., σσ. 9 εξ.), ο πατέρας του εκφωνητή του δεύτερου προλόγου, ενώ στο έγγραφο Ξ 143 της Εθνικής Βιβλιοθήκης (από τις 17 Ιουλίου 1720), όπου τα αδέρφια Δερεμόν τακτοποιούν περιουσιακές τους υποθέσεις, ο Κάρολος Δερεμόν αναφέρεται σαφώς ως «κόνσουλος».

πίλογος κάνει πρώτα αναφορά στο δεσπότη Γιουστινιανό⁵¹, τον αρχιεπίσκοπο Αντώνιο Γιουστινιανό (Ιουστινιάνη) που ενθρονίστηκε το Φεβρουάριο του 1701 από τον πάπα ως αρχιεπίσκοπος Νάξου και Πάρου και πέθανε στις 21 Μαρτίου 1730⁵². Δεν είναι γνωστό, αν και ποια συγγενική σχέση είχε με το Μαρκέτο Γιουστινιανό, τον ιερέα που υποδύθηκε τον αυτοκράτορα Μαξιμιανό. Πάντως είναι σημαντική η συμμετοχή των ιερέων· υποδύονταν τους εξής πέντε ρόλους: τον Μαξιμιανό, τον επίσκοπο Κάλλιστο, τον Άγγελο με το στεφάνι, τους στρατιώτες Αλφόριο και Λύσανδρο. Το ποσοστό τους ανέρχεται δηλαδή στο ένα τέταρτο των συντελεστών. Ως προς τη διαστρωμάτωση των ηλικιών των ερασιτεχνών ηθοποιών παρατηρείται το εξής: οι ρόλοι που υποδύονται άνθρωποι πάνω από 40 είναι ο Μαξιμιανός, ο Κάλλιστος, ο Άγγελος με το στεφάνι και ο Δοτόρες· τρεις από αυτούς είναι με βεβαιότητα ιερείς (εκτός από τον κωμικό Δοτόρε των «Διλουδίων»). Στη ζώνη των μεσηλικών κινείται ο Γαληνός, ο Άγιος Δημήτριος, πιθανώς και ο Κελιανός και ο Αγαπητός. Απροσδιόριστης ηλικίας είναι ο Αλφόριος, ο Λύσανδρος, καθώς και ο Πολέμαρχος. Νεαρής ηλικίας, ανάμεσα στα 20 και τα 30, είναι ο Βάρρος, ο Καρινός, ο Σοστένης/Κάσσανδρος, με ρόλους μεσαίας έκτασης (εκτός από τον τελετεutaίο). Κάτω από 20 ετών, πιθανώς ακόμα μαθητές του κολεγίου είναι ο Μιχαήλ αρχιστράτηγος (και 4ος και 5ος πρόλογος), οι υπόλοιποι πρόλογοι και επίλογοι, καθώς τα παιδιά του Κάσσανδρου κι άλλοι βοηθητικοί ρόλοι (εξαίρεση αποτελεί ο Φραγκίσκος Δερεμόν, που είναι ήδη 23-31 χρονών). Παρατηρείται δηλαδή σε γενικές γραμμές μια συμμετρική συσχέτιση ωριμότητας των υποκριτών και έκτασης του ρόλου τους, γεγονός που πιθανώς δεν έχει να κάνει μόνο με τις μνημονικές ικανότητες, που χρειάζονται για την αποστήθιση του ρόλου, αλλά και με το κοινωνικό prestige της παράστασης. Ειδικές ικανότητες φαίνεται πως είχε ο Ρίκος Δερεμόν (23-31), που υποδύεται το μέτριο ρόλο του Σοστένε στο κύριο έργο, αλλά συγχρόνως τον Κάσσανδρο στα «Διλούδια».

Δύο από τους μεγαλύτερους και σημαντικότερους ρόλους τους υποδύονται ιερείς. Αν λάβουμε υπόψη την αποδεδειγμένη συσχέτιση του έργου και της παράστασης με τη μονή των Ιησουιτών και το εκπαιδευτικό σύστημα του τάγματος του Ιησού (αναφέρονται εκτενώς στον Επίλογο υστερινό), τότε δε θα φανεί ιδιαίτερα τολμηρό να υποψιαζόμαστε πως οι ιερείς αυτοί ήταν ενδεχομένως πατέρες Ιησουίτες⁵³. Επίσης εντάσσεται αβίαστα στα δε-

51. «Πρώτα κι αρχής ευχαριστώ τον άγιον ποιμένα, / τον δεσπότην Γιουστινιανόν, που παρ' άλλο κανένα / Εστάθηκένε άξιος κι απ' όλους τιμημένος, / στον αρχιερατικόν βαθμόν και θρόνον καθισμένος» (Επίλ. 7-10).

52. Ε. ΡΕΜΟΥΝΔΟΣ, Κατάλογος Λατίνων αρχιεπισκόπων και μητροπολιτών Νάξου (1252-1974). *Εραλδική και Γενεαλογική Εταιρεία Ελλάδος* 3 (1982), σσ. 126-160, ιδίως σσ. 140 και 142. Το 1723 πρέπει να ήταν ακόμα αρχιεπίσκοπος (με μακρόχρονη δράση, όπως αναφέρει και ο επίλογος), το 1725 ανέλαβε ο Ραφαήλ Schiattini (που έμεινε αρχιεπίσκοπος ως το 1749), μάλιστα με τη μεσολάβηση του Γάλλου πρέσβη της Κωνσταντινούπολης, De Césy (ΡΕΜΟΥΝΔΟΣ, ό.π., σσ. 135 εξ.).

53. Ως προς τη συμμετοχή των ιερέων και εκκλησιαστικών φορέων παρατηρείται και ένα άλλο φαινόμενο, εκτός από το ότι οι δύο βασικοί ιδεολογικοί αντίπαλοι, ο Μαξιμιανός και ο επίσκοπος Κάλλιστος, είναι ιερείς: όλο το τέλος του έργου, δηλαδή η σκηνή με τον ετοιμοθάνατο Δημήτριο και τον Άγγελο με το στεφάνι, καθώς και η τελευταία σκηνή με τον Κάλλιστο και τους δύο στρατιώτες Αλφόριο και Λύσανδρο, τα εκτελεστικά όργανα του καθεστώτος και τώρα μετανοημένοι χριστιανοί, βρίσκεται στα χέρια των ιερέων· δεν πρέπει να θεωρηθεί τυχαίο αυτό, ότι (εκτός από το Μαξιμιανό, κεντρικό και δύσκολο ρόλο) τους «ιερούς» ρόλους του Κάλλιστου και του Αγγέλου, αλλά ακόμα και τα όργανα της θείας Πρόνοιας, χωρίς τους οποίους δε θα υπήρχε το μαρτύριο του Αγαπητού και του Αγίου Δημητρίου, υποδύονται τα όργανα της εκκλησίας· οι δύο τελευταίοι ρόλοι μάλιστα, μικροί αλλά σημαντικοί για το δίδαγμα, παριστάνονται από ανώτερους φορείς εκκλησιαστικών αξιωμάτων (όπως δηλώνει ο τίτλος «Δον»). Αυτή η διανομή υπογραμμίζει ακόμα περισσότερο όχι μόνο το θρησκευτικό, αλλά τον έντονα εκκλησιαστικό χαρακτήρα της παράστασης.

δομένα αυτά, πως τα παιδιά κάτω των 20 χρονών πρέπει να θεωρούνται μαθητές της σχολής, καθώς και οι νεαροί ως τα 30 να είναι πρόσφατοι ή παλαιότεροι απόφοιτοι του κολεγίου. Όλοι τους ανήκουν στο καθολικό αρχοντολόι των Φραγκοναξιώτικων οικογενειών του νησιού και συνδέονται άμεσα, όπως αποδεικνύουν τα έγγραφα, με την ίδια τη μονή. Η παράσταση αυτή λοιπόν δεν εντάσσεται απόλυτα στη σχολική πρακτική του κολεγίου, αλλά έχει ευρύτερη κοινωνική σκοπιμότητα και αντιπροσωπεύει όχι μόνο τους Ιησουίτες, αλλά και την παλαιά ανώτερη τάξη της Νάξου· έχει λειτουργικότητα λαμπρής και εορταστικής αυτοπαρουσίασης μέσα από ένα θρησκευτικό σκοπό, ο οποίος, με τον τρόπο και το θέμα που παριστάνεται⁵⁴, δεν μπορεί να λειτουργήσει ως μήλον της έριδος ανάμεσα στις δύο θρησκευτικές κοινότητες, αλλά αντίθετα συμφιλιωτικά. Η επιλογή του έργου δεν είναι τυχαία, όπως δεν είναι τυχαία η σύσταση των συντελεστών της παράστασης.

Τι οδήγησε σ' αυτή την επιλογή; Δεν μπορεί να είναι μόνο πρακτικοί οι λόγοι. Αν υπολογίσουμε την έκταση του ρόλου που πρέπει να είχε ο μικρός Άγιος Χρυσόστομος στην παράσταση της Κωνσταντινούπολης το 1623, η οποία διήρκεσε δύο ώρες και ο πρωταγωνιστής, ο γιος του De Césy, ήταν κάτω των δέκα ετών⁵⁵, αν σκεφθούμε την έκταση των παιδικών ρόλων στο έργο για τους «Επτά παίδες Μακκαβαίους» του Βεστάρχη (παίδες Εβραίοι, παίδες Μακκαβαίοι), τους «Τρεις Παίδες εν Καμίνω» (όπου υπάρχει και ο μικρός Λεβιάθαν και το μικρό παιδί που «εβγαίνει εις γέλιον»)⁵⁶, τότε το επιχείρημα πως εκτενέστεροι ρόλοι πρέπει οπωσδήποτε να είχαν αναληφθεί από ενήλικες ή δασκάλους της σχολής, δεν πρέπει να υπερτιμηθεί στην πρακτική του διάσταση και εφαρμογή. Ο ηγούμενος Hardy αναφέρει ρητά στην αναφορά του, πως οι παραστάσεις και αναπαραστάσεις στη Νάξο ως το 1643 έγιναν από μαθητές του ιησουιτικού κολεγίου⁵⁷. Αυτό συνηγορεί υπέρ μιας πιο συνειδητής επιλογής το 1723, ώστε να δοθούν οι μεγάλοι ρόλοι σε σημαντικούς παράγοντες της καθολικής κοινότητας του νησιού, που συνδέονται άμεσα με τη μονή των Ιησουιτών· περισσότερο από την εκπαιδευτική σκοπιμότητα φανερώνεται εδώ η κοινωνική διάσταση, της προβολής, της επιβεβαίωσης της ανώτερης κοινωνικής θέσης, σκοπιμότητα που ξεπερνά τα στενά όρια της θρησκευτικής σχολής. Αυτή ωστόσο φαίνεται πως έδωσε τον οργανωτικό πυρήνα του εγχειρήματος: κεντρικοί ρόλοι αναλαμβάνονται από τους πατέρες και ιερείς, οι μαθητές αναλαμβάνουν τους βοηθητικούς ρόλους των κομπάρσων και τους εκφωνητές των προλόγων/επιλόγων, απόφοιτοι και τέλος απόφοιτοι ενσαρκώνουν τους μεσαίους ρόλους, ενώ εξέχουσες προσωπικότητες της κοινωνίας, εκτός από τους ίδιους τους πατέρες, αναλαμβάνουν τους μεγάλους ρόλους. Η φροντίδα με την οποία παρουσιάζεται το όλο γεγονός στο χειρόγραφο υποδηλώνει αυτή τη σημασία του σημαντικού κοινωνικού γεγονότος. Αυτό δεν αποκλείει το συμπέρασμα, ότι ίσως και για άλλα έργα του αιγαιοπελαγίτικου θεάτρου, που συνδέονται με ιησουιτικά κολέγια, η διανομή επεκτείνεται και στον κοινωνικό περίγυρο της σχολής και της μο-

54. Ο Άγιος Δημήτριος ελάχιστα τιμάται στη Δύση, αλλά είναι κεντρικός και αγαπητός Άγιος-στρατιώτης της ανατολικής Εκκλησίας.

55. Βλ. Β. ΠΟΥΧΝΕΡ, «Θεατρική παράσταση στην Κωνσταντινούπολη το 1623 με έργο για τον Άγιο Ιωάννη Χρυσόστομο», *Θησαυρίσματα* 24 (1994), σσ. 235-262 και διευρυμένο στον τόμο: *Ανιχνεύοντας τη θεατρική παράδοση*, Αθήνα 1995, σσ. 197-240.

56. Περιγραφή του περιεχομένου ΠΟΥΧΝΕΡ, *Το θέατρο στην Ελλάδα. Μορφολογικές αναζητήσεις*, ό.π., σσ. 155 εξ. και 157 εξ.

57. Βλ. Β. ΠΟΥΧΝΕΡ, «Θεατρολογικά, εκκλησιαστικά και λαογραφικά της παλαιάς Νάξου», *Παρουσία* 11 (1997), ... και στον τόμο: *Κείμενα και αντικείμενα*, Αθήνα 1997, σσ. 149-198.

νής, διευρύνοντας κάπως τον ορίζοντα της σχολικής παράστασης. Η κοινωνική διάσταση τονίζεται και στις εκθέσεις του Hardy για τη Νάξο⁵⁸ και είναι δεδομένη, σε υψηλότερη κλίμακα, στην παράσταση του 1623 στην Κωνσταντινούπολη, η οποία συνδέεται ακόμα και με την ευρωπαϊκή πολιτική⁵⁹.

Μετά από όσα συμπεράναμε δεν είναι περίεργο, πως και ο άγνωστος ποιητής θα έπρεπε να αναζητηθεί στον κοινωνικό αυτό κύκλο, στην εμβέλεια των δραστηριοτήτων της ιησουιτικής Μονής, στον κύκλο των πατέρων-δασκάλων που οργάνωσαν την παράσταση ή ακόμα και ανάμεσα στους ιερείς που υποδύονταν τους κεντρικούς ρόλους του έργου. Ενδεικτική είναι η περίπτωση του Μιχαήλ Βεστάρχη στη Χίο (†1662), ο οποίος εκφωνεί ως ποιητής ο ίδιος τους προλόγους κι επιλόγους του δεύτερου και του τρίτου έργου του⁶⁰.

Αν θέλουμε να δούμε τα δεδομένα αυτά σε μια συγκριτική διάσταση επιστρατεύοντας όλες τις σχετικές πληροφορίες που διαθέτουμε, από δραματικά έργα και θεατρικές παραστάσεις, τότε ίσως δεν είναι άσκοπο να διαχωρίσουμε αρχικά το θέατρο των καθολικών ταγμάτων, κυρίως των Ιησουιτών, από το θέατρο που έχουν συγγραφείς ορθόδοξους ιερείς, όπως παρατηρείται στη Χίο (αν και δεν διαφαίνονται βασικές διαφορές), λόγω της πιθανής διαφορετικότητας του οργανωτικού πλαισίου. Η σύγκριση αυτή θα αναφερθεί στην ενδεχόμενη ηλικία των υποκριτών, εξετάζοντας και τους σκηνικούς ρόλους που υποδύονται. Η παράσταση του 1623 στην Κωνσταντινούπολη δεν μας διδάσκει μόνο ότι τον κεντρικό ρόλο του άγνωστου έργου για τον Άγιο Ιωάννη Χρυσόστομο, που κράτησε περίπου δύο ώρες, μπορεί να υποδυθεί ένα παιδί επτά-οκτώ ετών, αλλά ότι τον Secundus, τον πατέρα του μικρού Αγίου, υποδυόταν νεαρός Έλληνας μαθητής, ο οποίος μετά την παράσταση εξεδήλωσε την επιθυμία του να εγκαταλείψει τα κόσμια και να ενδυθεί το σχήμα⁶¹. Ο Secundus είχε τη διαιτησία στη λογομαχία ανάμεσα στον Άγιο και τον εκπρόσωπο του μαντείου τού Απόλλωνα στην Αλεξάνδρεια, και προσηλυτίζεται στο τέλος στο Χριστιανισμό, χρησιμοποιώντας τα ίδια επιχειρήματα, όπως ο μικρός Άγιος είχε δηλαδή ρόλο ιδιαίτερης βαρύτητας και σημασίας για το δίδαγμα και αξιοπρέπειας ως προς την υποκριτική. Με το δεδομένο αυτό φαίνεται φυσιολογικό να είχαν παιχτεί και οι υπόλοιποι ρόλοι του ολιγοπρόσωπου έργου (η έκθεση μιλάει για 11-12 ρόλους), ο ειδωλόλατρης μάντης, η μητέρα και η αδελφή του Αγίου, από μαθητές του σχολείου. Πρόκειται λοιπόν για χαρακτηριστική παράσταση στα πλαίσια του εκπαιδευτικού συστήματος των Ιησουιτών, στην περίπτωση αυτή βέβαια με πολύ σημαντικές κοινωνικές διαστάσεις.

Παρόμοια είναι η εικόνα που περιγράφει ο ηγούμενος Matthieu Hardy και ο αρχιεπίσκοπος Raffael Schiattini για τις παραστάσεις ανήμερα της «Αγίας Δωρεάς» στο χρονικό διάστημα 1628 -1643 στη Νάξο. Οι παραστάσεις αυτές, απαγγελίες ή και συμβολικές αναπαραστάσεις, γίνονται από τους μαθητές της ιησουιτικής σχολής για τους πιστούς και των δύο δογμάτων. Χώρος της εκτέλεσης της εκδήλωσης είναι τόσο η εκκλησία των Ιησουιτών, η καπέλα Καζάτζα, όσο και ο ορθόδοξος μητροπολιτικός ναός. Το ότι κατά τις τρεις τελευταίες μέρες του καρναβαλιού οργανώνουν θεατρικές παραστάσεις, αναφέρει τόσο ο Hardy για τη Νάξο όσο και ο Δομήνικος Μαυρίκιος, ηγούμενος της ιησουιτικής

58. ΠΟΥΧΝΕΡ, «Θεατρολογικά», ό.π.

59. ΠΟΥΧΝΕΡ, «Θεατρική παράσταση στην Κωνσταντινούπολη», ό.π.

60. Μ.Ι. ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ, «Πέντε άγνωστα στιχουργήματα του ορθόδοξου θρησκευτικού θεάτρου από τη Χίο (16ου αι.), ξαναφερόμενα στο φως από αφανισμένο χειρόγραφο», *Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών* 64 (1989), σσ. 316-334, ιδίως σσ. 325 εξ.

61. ΠΟΥΧΝΕΡ, «Θεατρική παράσταση στην Κωνσταντινούπολη», ό.π.

μονής του Αγίου Αντωνίου του Εξωμερίτη, για τη Χίο⁶². Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η οργάνωση ήταν στα χέρια του Τάγματος και το κύριο βάρος θα έπεφτε στους ώμους των μαθητών. Γάλλοι Ιησουίτες αναφέρουν σχετικά με το Βίκτωρα Κορυφαίο (ή Ντακορφούς), ιερέα του rito greco, ότι μαθητές της σχολής του στον Πύργο Σαντορίνης απήγγειλαν ποιήματα τη Μεγάλη Παρασκευή και κατά το καρναβάλι (1659/60) και ότι είχε συγγράψει ηθική κωμωδία, την οποία σκόπευε να παραστήσει με τους μαθητές του κατά τη διάρκεια του καρναβαλιού, για να μην τρέχει ο κόσμος στις μασκαράτες⁶³. Η συμμετοχή των δασκάλων ή συγγραφέων στις παραστάσεις αυτές δεν διευκρινίζεται, αποδεικνύεται όμως από την περίπτωση του Βεστάρχη στη Χίο (βλ. παραπάνω). Για σχολικές απαγγελίες τόσο των Ιησουιτών όσο και των Καπουκίνων στη Νάξο μιλάει το βιβλίο των Καπουκίνων που εξέδωσε εν μέρει ο Ζερλέντης⁶⁴. Τέτοιες απαγγελίες και διάλογοι από τους μαθητές του ιησουιτικού σχολείου τεκμηριώνονται στην Κωνσταντινούπολη ήδη από το 1612⁶⁵ ως τη Χίο το 1740-44, όπως αναφέρει ο Στανίσλαος Βελάσσης στην «Προθεωρία» του ποιήματος «Περί Θυμού» (1647)⁶⁶. Στις εκθέσεις των Γάλλων πατέρων αναφέρεται ρητά, ότι οι μικροί Έλληνες μαθητές είναι καλοί ηθοποιοί⁶⁷. Στο ημερολόγιο του Καπουκίνου πατέρα Θωμά του Παρισινού τεκμηριώνεται μια θεατρική παράσταση των Καπουκίνων στη γαλλική πρεσβεία της Πόλης το 1665 με διασκευή της τραγωδίας «Le Baptême de Saint Genest» του Rotrou από τον πατέρα Βερνάρδο από την Αμπεβίλλη, όπου αναφέρεται ρητά ότι ο διασκευαστής δίδαξε στα παιδιά το έργο, το οποίο ανεβίστηκε με μεγάλη κοσμοσυρροή στη βασιλική αίθουσα της πρεσβείας· το ρόλο του αυτοκράτορα Κωνσταντίνου έπαιξε ο γιος του επιτετραμμένου της πρεσβείας Jean Francois Roboly, ο οποίος χρηματοδότησε και την παράσταση. «Οι μικροί ηθοποιοί έπαιξαν άριστα». Το ενδιαφέρον του επιτετραμμένου κινήθηκε από παράσταση των Ιησουιτών, σκέφθηκε μάλιστα να στείλει το μικρό γιο του Antoine σ' αυτούς, για να ενισχυθεί η αυτοπεποίθησή του· φαίνεται πως οι Ιησουίτες είχαν κάτι σαν το μονοπώλιο των θεατρικών παραστάσεων⁶⁸.

Σαφώς διαφορετική από την τυπική αυτή εικόνα του σχολικού θρησκευτικού θεάτρου

62. Θ.Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, «Δομήνικος Μαυρικήν, της Συντροφίας του Ιησού: Έκθεση περί των Ιησουιτών της Χίου», *Σύγχρονα Βήματα* 77-78 (1991), σσ. 73-89, ιδίως σσ. 83 εξ. Βλ. επίσης Μ. GIUSTINIANI, *La Scio Sacra del Rito latino*, Avellino 1658, σ.186.

63. Βλ. Θ.Ι. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, «Καθολικοί και Ορθόδοξοι στις Κυκλάδες», *Επετηρίς Εταιρείας Κυκλαδικών Μελετών* ΙΕ' (1995), σσ. 134-197, ιδίως σσ. 160 εξ. με τις σχετικές πηγές.

64. ΖΕΡΛΕΝΤΗΣ, *Ιστορικά σημειώματα*, ό.π., σσ. 91 εξ. για το έτος 1678.

65. Ρ.Α. CARAYON, *Relations inédites des missions de la compagnie de Jesus à Cosntantinople et dans l'Levant*. Poitiers/Paris 1864, σ. 132 (σε ελληνική μετάφραση στον Μ.Ν. ΡΟΥΣΣΟ-ΜΗΛΙΑΩΝΗ, *Έλληνες Ιησουίτες (156-1773)*, Αθήνα 1993, σ. 132). Βλ. επίσης Β. ΠΟΥΧΝΕΡ, «Ματθαίος Κιγάλας και Δομήνικος Μαυρικός: μια συνάντηση (Λευκωσία 1627) σηματοδοτική για την ιστορία του νεοελληνικού θεάτρου», στον τόμο: *Κείμενα και αντικείμενα*, Αθήνα 1997, σσ. 113-148, ιδίως σσ. 127 εξ.

66. Για τη σημασία του χωρίου αυτού βλ. λεπτομερειακά στον Β. ΠΟΥΧΝΕΡ, «Μεθοδολογικοί προβληματισμοί και ιστορικές πηγές για το ελληνικό θέατρο του 18ου και 19ου αιώνα», στον τόμο: *Δραματολογικές αναζητήσεις*, Αθήνα 1995, σσ. 141-344, ιδίως σσ. 182-191 (όπου και συζήτηση για την υπόθεση, ότι η «παράσταση» αυτή πρέπει να ήταν ο «Δαβίδ» και ο Βελάσσης συγγραφέας του έργου, που προέβαλε ο ΡΟΥΣΣΟΣ-ΜΗΛΙΑΩΝΗΣ, ό.π., σσ. 201 εξ.).

67. «Nous y faisons de temps en temps quelque petite action, représentant quelque histoire sacrée. Les petits Grecs sont bons acteurs, le peuple est extrêmement désireux de semblables actions» (E. Legrand, *Relations de l'établissement des P.P. de la Compagnie de Jésus en Levant*, Paris 1869, σ. 7).

68. Σε ελληνική μετάφραση στον Μ.Ν. ΡΟΥΣΣΟ-ΜΗΛΙΑΩΝΗΣ, *Φραγκισκανοί-Καπουκίνοι. 400 Χρόνια Προσφορά στους Έλληνες 1585-1995*, Αθήνα 1996, σσ. 69 εξ.

των ταγμάτων είναι η περίπτωση εορταστικής εκδήλωσης των Καπουκίνων της Χίου για τη νίκη των Γάλλων στο Maastricht το 1673, όπου σε δημόσιο συμπόσιο εκκλησιαστικών και κοσμικών αρχών και με την παρουσία λαού παρίσταναν ναυμαχία με μικρά πλοία γεμάτα πυρίτιδα και πυροκρόταλα, υπήρχαν κρήνες λεμονάδας και κρασιού, πυραμίδες από γλυκίσματα και πυροτεχνικές επιδείξεις⁶⁹. Η πολυτέλεια του ευρωπαϊκού Μπαρόκ και των εορτών του δεν ήταν τελείως άγνωστη στο τουρκοκρατούμενο Αιγαίο. Τέτοιες εκδηλώσεις αποδεικνύουν τις καλές σχέσεις που είχαν τα δύο πιο δραστήρια καθολικά τάγματα με το αρχοντολόι του νησιωτικού χώρου, την καθολική κοινότητα και ειδικά τους εκπροσώπους των Γάλλων στη Μεσόγειο, που τους παρείχαν πολλαπλή προστασία.

Τα ίδια τα δραματικά έργα που σώζονται εμφανίζουν ορισμένα χαρακτηριστικά της ιησουιτικής δραματολογίας: είναι συνήθως πολυπρόσωπα και αποκλείουν, όχι πάντα τελείως, τους γυναικείους ρόλους. Στο σκηνικό «πληθυσμό» τους σημαντική μερίδα έχουν οι παιδικοί και νεανικοί ρόλοι: είναι κεντρικοί στους «Παίδες Μακκαβαίους», το τρίτο έργο του Βεστάρχη, και τους «Τρεις παίδες εν καμίνω» του Κονταράτου. Αλλά, όπως είδαμε, η έκταση του ρόλου και η ηλικία του σκηνικού χαρακτήρα δεν αποτελούν απαγορευτικά εμπόδια για την ενσάρκωσή του από παιδιά: ο πατέρας του Αγίου Ιωάννη Χρυσόστομου, κριτής του «αγώνα» επιχειρημάτων ανάμεσα σε ειδωλολάτρες και χριστιανούς, παριστάνεται από μαθητή, ο αυτοκράτορας Κωνσταντίνος στην παράσταση των Καπουκίνων της Πόλης το 1665 επίσης από μαθητή, αντίθετα ο αυτοκράτορας Μαξιμιανός στην παράσταση της Νάξου 1723 από ηλικιωμένο ιερέα. Επομένως ο Ηρώδης του χριστουγεννιάτικου δράματος από τις Κυκλάδες μπορεί να παριστάνεται είτε από ενήλικα είτε από μαθητή. Σχετικά με τη συνήθεια της εκφώνησης του προλόγου και επιλόγου από το συγγραφέα παρατηρείται, ότι είναι συνήθεια του Βεστάρχη αλλά όχι του άγνωστου ποιητή της «Τραγέδιας της Αγίου Δημητρίου», όπου πρόλογοι και επίλογοι εκφωνούνται από μαθητές. Υπάρχουν και ορισμένα άλλα στοιχεία, τα οποία μπορούν να θεωρηθούν ενδεικτικά: στους «Τρεις παίδες εν καμίνω» του Κονταράτου ο Κήρυξ, που εκφωνεί τον επίλογο, αναφέρει στο στίχο Δ 1059, μιλώντας προς το κοινό, και «ιερείς ωσάν και οι παπάδες»: ο Βεστάρχης αναφέρει, στο κωμικό ιντερμέδιο στο τέλος των «επτά παιδων Μακκαβαίων» σαφώς το σχολείο των μαθητών (Γ 1597εξ.) και στο έργο του Κονταράτου, στον αναφερόμενο επίλογο, υπάρχει και η ένδειξη πως οι «άρχοντες» ανάμεσα στους θεατές έχουν χρηματοδοτήσει την παράσταση (Δ 1109).

Συμπερασματικά μπορεί να γίνει η διαπίστωση, πως τα δεδομένα της παράστασης της Νάξου του 1723 ως προς τους ηθοποιούς δεν μπορούν να γενικευθούν απροβλημάτιστα σε όλες τις τεκμηριωμένες θρησκευτικές παραστάσεις του αιγαιοπελαγίτικου χώρου, όπου υπερτερούν οι ενδείξεις και τα τεκμήρια της συμμετοχής των μαθητών στις παραστάσεις. Μολοντούτο μας ανοίγει μια δυνητική διάσταση ερμηνείας σε εκείνες τις περιπτώσεις, όπου δεν υπάρχουν ενδείξεις και τεκμήρια για τους ερασιτέχνες ηθοποιούς, ότι ενδεχομένως συμμετείχαν στις παραστάσεις και πατέρες δάσκαλοι της σχολής, ιερείς ή και διακεκριμένα μέλη της καθολικής κοινότητας των νησιών. Αν μπορεί να εφαρμοστεί αυτό το σχήμα και στην περίπτωση των δραματικών έργων Χίων ορθοδόξων ιερέων σχετικά με τη συμμετοχή παραγόντων της ορθόδοξης κοινότητας, παραμένει ζήτημα ανοι-

69. Π.Φ. ΑΡΓΕΝΤΗ/ΣΤ. ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ, *Η Χίος παρά τοις γεωγράφοις και περιηγηταίς από του 8ου μέχρι του 20ού αιώνα*, τόμ. 3, εν Αθήναις 1946, σ. 1466 (ελληνική μετάφραση στον ΡΟΥΣΣΟ-ΜΗΛΙΔΩΝΗ, *Φραγκισκανοί-Καπουκίνοι*, ό.π., σσ. 394 εξ.).

χτό· τα ίδια τα έργα δεν παρέχουν ενδεικτικά στοιχεία, τα οποία, όπως είδαμε, είναι άλλωστε σχετικά. Τίποτε δεν αποκλείει την ενσάρκωση μεγάλου κεντρικού ρόλου, ακόμα και ενός γέροντα, από παιδιά του θρησκευτικού σχολείου. Έτσι ενισχύεται η διάγνωση, πως ο κεντρικός ιστός της δημιουργίας του δραματικού έργου και της οργάνωσης της θεατρικής παράστασης είναι το τάγμα των Ιησουιτών (και των Καπουκίνων, δευτερόντως) και τα σχολικά του ιδρύματα, βασική η συμμετοχή (αν όχι αποκλειστική) των μαθητών των σχολών αυτών στην εκτέλεση της παράστασης, ακόμα και σε εκείνες τις περιπτώσεις, όπου αυτό δεν είναι και τόσο φανερό, όπως στην περίπτωση της Νάξου το 1723. Αυτή η γενικότερη διαπίστωση μας επιτρέπει να υποθέσουμε για την περίπτωση της Νάξου, πως και οι μεσαίοι ρόλοι των μεσήλικων ηθοποιών αναλαμβάνονται από τέως μαθητές και αποφοίτους της ιησουιτικής σχολής, πράγμα εντελώς φυσιολογικό για το καθολικό αρχοντολόγιο στο Μπούργο της Νάξου· η ίδια σκέψη μας επιτρέπει και την υπόθεση της ενδεχόμενης συσχέτισης των ιερέων ανάμεσα στους ηθοποιούς της παράστασης με το τάγμα των Ιησουιτών, τουλάχιστον στην περίπτωση των υποκριτών των κεντρικών ρόλων του έργου. Από την άλλη η περίπτωση της Νάξου (1723) μας φανερώνει την κοινωνική ακτινοβολία των εκδηλώσεων αυτών, που ξεπέρασαν τα στενά όρια της σχολικής διδασκαλίας και των παραστάσεων μπροστά στους γονείς και τους δασκάλους και συνέδεαν τη σχολή με την «καλή» κοινωνία, τις αρχές του τόπου και με το παρελθόν των εκπροσώπων της· δείχνει δηλαδή υψηλό βαθμό κοινωνικής ένταξης και ιστορικής παράδοσης με το βάθος μερικών γενεών. Μερικές από τις παραστάσεις αυτές αποτελούσαν εξαιρετικά κοινωνικά γεγονότα, τα οποία οι ίδιοι οι συντελεστές αισθάνονταν την ανάγκη να τα απαθανατίσουν με κάθε λεπτομέρεια σε χειρόγραφα ή σε σχετικές εκθέσεις.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΕΓΓΡΑΦΩΝ

Το παράρτημά που ακολουθεί, περιλαμβάνει ένα μικρό δείγμα των νοταριακών πράξεων στις οποίες μνημονεύονται οι ερασιτέχνες ηθοποιοί της Τραγέδιας του Αγίου Δημητρίου, άλλοτε ως μάρτυρες σε υποθέσεις τρίτων και άλλοτε ως διαχειριστές δικών τους υποθέσεων.

Βασικό κριτήριο για την επιλογή των συγκεκριμένων εγγράφων αποτέλεσε η άμεση κατάδειξη μέσα από αυτά, στοιχείων σχετικών για τον προσδιορισμό βιογραφικών στοιχείων ορισμένων από τους συντελεστές της παράστασης του 1723.

Κατά τη μεταγραφή των εγγράφων διατηρήθηκε η ορθογραφία του γραφέα, ενώ οι παρεμβάσεις στο κείμενο περιορίστηκαν α) στην αποκατάσταση της στίξης και του τονισμού, στις λίγες περιπτώσεις όπου ήταν εσφαλμένος β) στην κεφαλαιογράφηση των ονομάτων προσώπων και τόπων και γ) στην ανάλυση των βραχυγραφιών.

Επιπλέον, για τη διευκρίνιση ορισμένων σημείων του κειμένου κρίθηκε απαραίτητη η χρήση των παρακάτω συμβόλων, στις εξής περιπτώσεις:

- Οι < >: προσθήκες γραμμάτων ή λέξεων που είχαν εσφαλμένα παραλειφθεί από παραδρομή του γραφέα.
- Οι []: συμπληρώσεις σε σημεία όπου το χαρτί του εγγράφου είχε υποστεί φθορά.
- { { } } : γράμματα ή λέξεις που κρίθηκαν οβελιστέα.
- Οι ... όπου δεν ήταν εφικτή η ανάγνωση ισάριθμων γραμμάτων.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ

- ΜΛΟΤΕΓ: Δημητράκος, Δ., *Μέγα Λεξικόν όλης της Ελληνικής Γλώσσης*, Αθήνα, εκδ. Δομή, τ. 1-15
- Κριαράς: Κριαράς, Εμ., *Λεξικό της Μεσαιωνικής Ελληνικής Δημόδους Γραμματείας, 1100-1669*, τ. 1-10, Θεσσαλονίκη, 1968-1988
- ΙΑΤΝΕ: Ακαδημία Αθηνών, *Ιστορικόν Λεξικόν της Νέας Ελληνικής*, Αθήνα, τυπ. της Εστίας
- ΝΔΕ: Κατσουρός, Αντ. Φλ., *Ναξιακά δικαιοπρακτικά έγγραφα του 17ου αιώνας*, (ανάτ. εκ της ΕΕΚΜ, τ.Ζ', 1968), Αθήνα, τυπ. Κ. Γ. Κυπραίου, σσ. 24-337
- ΧΠΙΑ: Χάρης Πάτσης, *Ιταλοελληνικό Λεξικό*, Αθήνα, 1966
- Du Cange: Du Cange, C., *Glossarium ad scriptores mediae infimae Graecitatis*, in duo (tomus primus A-Π, tomus secundus P-Z), Lugduni, apud Anissonios, Joan. Posuer & Cland. Rigaud, M.DC. LXXXVIII
- ΤΙΕΛ: *Τέλειο Ιταλοελληνικό Λεξικό*, εκδ. Διαγόρας, Αθήνα, χ.χ., επιμ. σύντ. Κώστας Τριανταφύλλου
- Πανλεξικόν: *Πανλεξικόν, Μέγα Σύγχρονον Λεξικόν Άπασης της Ελληνικής Γλώσσης*, εκδ. Γ. Θ. Μουργκέλη, επιμ. Στέφ. Πετρόπουλος, τ. 1-6
- ΛΕΤ: Δημητριάδης Μενέλαος, *Λεξικό Ελληνοτουρκικό*, εκδ. Κακουλίδη, 1989
- ΜΕΕ: *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*, εκδ. Φοίνιξ, Αθήνα

ΕΓΓΡΑΦΟ 1

Εθνική Βιβλιοθήκη, κώδικας Ξ, έγγραφο 138

Δανεισμός

1720, Ιανουαρίου 20

Ο Φραντζέσκος Ντερεμόν δανείζεται χρήματα από τον αδελφό του Χρυσή. Θέλει να ταξιδέψει στα «μέρι της χριστιανοσίνης», επειδή στη Νάξο «δεν μπορι να δι καμιάν προκοπιν».

Εις όνομα καί δοξα Θεού. 1720, Γενουαρίου 20 S.N. Ναξία

Προσοπικός ενεφανιστι εμπροστέν εμου, νοταριου, καί ειστους εδο φερμένους παρακαλετους καί αξιόπιστους μαρτιρους, ο αφέντις Φρατζεσκος Ντερεϊμον (1), ιγιος του ποτε αφέντι καβαλιέρου (2), λεγοντας πως θενα μισεψι καί να ταξιδεψι δια τα μέρι τής χριστιανοσίνης, επιδι καί εδο δεν μπορι νά δι καμιάν προκοπίν. Καί έχοντας χρία παιρισίν δια μερικα γροσα διά να καμι ρουχα καί δια το ταξιδίντου, ειστουτο επαρακαλεσεν τον αφέντι Χρούσι Ντερεμον (3), τών αδελφοντου, να τού δοσι γροσα τριάντα, η(umer)ο γρ(όσια) 30, τα οπία οσαν καλός καί σπλαχνικός αδελ<φ>ος τού τα ενχιριδοσεν καί του τα μετρισεν εμπροστέν εμου καί τόν κατοθεν γεγραμένον καί τα ελαβεν ολα καλα καί γερα καί απομενι καθάριος χριοφελέτις πρός τόν ανολεγόμενόντου αδελφον τον Χρυσι, ξεκαθαριζοντας ότι άν ιθελεν του χαρίσι ο Κίριος ο Θεος τζί ζογίν νά γιρίσι καί νά έλθι εδο στζιν Άξια, νά του τα στρεφι (4) ευκαριστιμένα με το διαφοροντος (5). Ειδε (6) καί ειθελεν αποθανι ει πουρι (7) καί δεν ειθελεν έρθι στζιν πατρίδαν του, τού δόνι όλι τζί κληρονομιά καί μερδικον όπου του αγγίζι (8) απο ολο το πράμα τού Αγίου Γεοργίου (9) στον

Άγιον Ελευτέριον (10) στον Καλόξιλον (11). Ομίος του δίνει και το μερδικο όπου του αγγίζει από τό πρᾶμα (12) ολό όπου επιρᾶσιν από τζί κιριάν Κατζιᾶνα (13) τζί αδελφίντος, νά τα βαστά να τα καρποτρῶγι ο αφέντις ο αδελφοστου ο Χρουσίς ἔος ποταί λιπὶ από το νισί μας, καί από κανεναν νά μὴν ἔχι καμιάν πῖραξιν ἐπιδί καί νά εἶναι κίριος νικοκίρις στά ἀνολεγομένα πρᾶματα. Καί ἐρχόμενος ἐδο ο ἀνοθεν αφέντις Φραντζεσκος νά τοῦ δινὶ τα γροσαν του καί νά λαβενὶ το πρᾶμα ὅλο ἐκίνο όπου του αγγίζει καί κρατί ο αδελφοστου ο Χρουσίς, δίχῳς καμιάν λογίς ἐναντίον (14) εἰ λόγῳ{{ν}} κρίσεως. Καί ἀνίθεν ἀποθάινει καί νά μὴν ἔλθῃ πλέον ἐδό, ὅλο το πρᾶμα τό μερδικοντοῦ νά νῆ και νά γρικᾶτε τοῦ αφέντι του Χρουσι του ἀδελφούντου, νά το κάμνῃ ὅς θέλῃ και βουλετε, ὅσαν πρᾶμα καλὰ δοσμένον και ἀφισμένοντο από τῶν ἀδελφον του τόν Φραντζεσκο. Οὗτο τα μέριν ἐτέριασαν και θελοῦν νανε βεβαίῳ και ἀχαλαστο, εἰς κοντᾶνα (15) του κατακερου αφεντιάς καδί (16) και μπέγι (17) γροσα δεκαπεντε, ο ἀλιγογίσας (18) νά τα ζιμιόνετε. Και ταλο το παρον (διόρθ. πορᾶν) νά με<νῇ> ἀχαλαστο εἰς τοὺς ἐόνας τὸν ἅπανταν. Οθεν εἰς πιστοσί τοῦ παροντος εἰπογραφουν εἰ κατοθεν εἰς ἀσφαλία.

Φραντζεσκ(ος) Ντερεμον στεργοί και βεβαίῳ το παρον εἰδιχερος
ἐμου νοταριου μὴν ἐχοντας γραμᾶτα
Μανολῆς Ἀναπλήτης μαρτηρο τανοθε
Χρουσίς Κορονέλλος μαρτιρό ἔος ἀνοθέν
Στέφανος Τουμπιν(ος) νοτᾶριος φανερος Ἀξίας γεγραφα

ΣΧΟΛΙΑ

- (1) Φραντζέσκος Ντερεϊμόν: γιος του Ἰωάννη Φραγκίσκου De Raimond και της Κατερίνας Κορονέλλου του Χρουσή, ἡθοποιός της παράστασης της «Τραγῆδίας του Ἀγίου Δημητρίου», βλ. σσ. 18-19
- (2) καβαλιέρος, ο: (βενετ. cavalier)
- (3) Χρουσίς Ντερεμόν: ἡθοποιός της παράστασης της Τραγῆδίας, βλ. σσ. 16-17
- (4) στρέφω: ἐπιστρέφω κάτι, το δίνω πίσω (ΜΛΟΤΕΓ, τ. 13, 6727)
- (5) διάφορον, τό: ο τόκος (Κριαράς, τ. 5, σ. 104)
- (6) εἰδέ: ἔτσι και / σε περίπτωσιν που / ἂν (Κριαράς, τ. 5, σ. 308)
- (7) πούρι: (ἰταλ. pure) ἀν ὅμως, ἐν τούτοις (Πανλεξικόν, τ. 5, σ. 3723)
- (8) αγγίζει (και αγγίζει): ἀναλογεῖ, ἀνήκει, συνήθως ἐπὶ κληρονομικῶν (ΙΛΤΝΕ, τ. Α', σ. 80)
- (9) Ἅγιος Γεόργιος: (Ἅγιος Γεώργιος) περιοχή στη νότια πλευρά της Νάξου
- (10) Ἅγιος Ελευθέριος: μοναστήρι κοντά στο Σαγκρί
- (11) Καλόξιλος: (Καλόξυλος) χωριό κοντά στο Χαλκί (ΝΔΕ, σ. 314)
- (12) πρᾶμα: κτήμα (ΝΔΕ, σ. 298)
- (13) Κατζιᾶνα Ντερεμόν: βλ. σ. 17
- (14) ἐναντίον: ἀντίθετα με κάποιον ἢ κάτι, ἐναντιότητα (Κριαράς, τ. 6, σ. 38)
- (15) κοντᾶνα: (ἰταλ. condanna) ποινὴ, πρόστιμο (ΝΔΕ, σ. 289)
- (16) καδίς, ο: (τουρκ. kadi) κριτής, δικαστής (Κριαράς, τ. 7, σ. 193)
- (17) μπέγῖς, ο: μπέης, τουρκικός τίτλος που δινόταν σε ἀνώτερους πολιτικούς και στρατιωτικούς υπαλλήλους (ΜΛΟΤΕΓ, τ. 9, σ. 4782)
- (18) ἀλιγογίσας, ο: πιθανῶς ἀλληλογίσας, ἀπὸ το ῥῆμα ἀλληλογώ: παραβαίνω, ἀθετῶ τις συμφωνίες (ΝΔΕ, σ. 279)

ΕΓΓΡΑΦΟ 2

Εθνική Βιβλιοθήκη, κώδικας Ξ, έγγραφο 143

Συμφωνία 1720, Ιουλίου 14

Τα αδέλφια Χρουνσής, Ερρίκος, [], Φραντζέσκος, Θεοκτίστη και Νικολέτα Ντερεμόν αποδέχονται τη δωρεά που είχε κάνει η μητέρα τους Κατερίνα στον αδελφό τους Κάρλο. Από την πλευρά του ο Κάρλος τους χαρίζει το χωράφι λεγόμενον «του αγίου Γεοργίου τοποθεμένον στον Καλόξιλον».

Εις ονομα και δοξα Θεου, 1720, Ιουλίου 14 S.N. Ναξια

Τρέχοντας διαφοραίς αναμεσον <σ>τα εδό ονοματησμένα αδέλφια, από το ένα μέρος ο αφ(έντης) Χρουνσης Ντερεμόν (διόρθ. Τνερεμον), Ενρήκος Τερεμον (1), νορ.ς (δυσαν. λέ-ξη) και Φραντζεσκος, Θεοκτστη, Νικολετα Τερεμουδες, από τό έτερο μέρος ο εκλαμπρότατος αφ(εντης) κονσολος Καρλος Ντερεμον (2), λέγοντας ο ανοθεν αφ(εντης) Χρουνσής με τά ληπά αδέλφια πός να επρετεντέρουν (3) μερδικόν από το πατρηκό (4) και μητρηκόν (5) πράγμαν, οπού η ποτέντος μητέρα η κυρία Κατερήνα επουρκοδότησεν και από τήν ζοίντης εχάρησεν του αδελφούντος, του α(φέντη) Καρλου και να το έχει στο ζαπτιντου (6) οσαν καλα χαρησμέναντου και επουρκοδοτησμέναντου. Όθεν, γνωρίζοντας τανολεγόμενα αδέλφια αφ(έντης) Χρουνσίς με τα λιπά αδέλφια πός δέν έχουν κανένα δίκεο να πιράξουν τόν ανολεγόμενόντος αδελφό καί νά τόν ζιμιόσουν, επιδί και τα γράματα ολλα όπου του έχει καμομένα εί μιτέραντος, καί νά τά έχει είς στο ζαπτιντου νά είναι δικεα καί νόμιμα, έπεσαν με πολές παρακάλεσες προς αυτόν να πραξουν το παρόν σούλφο (7) καί καβούλι (8), διά να μην είναι στο αναμεταξήντος ποτέ τόρα καί πάντα καί είς κάθεν κερόν καί κρυτίριον καμιάς λογίς πίραξην καί ζημίαν στά όσαν του εχαρίσεν καί είς στο ζάπτηντου έδοσεν ή ποτέντός μητέρα. Καί ενδιναμόνουν εις όλαντός τά μέρι καί περήστασες τά γραματα όπου έκαμεν εί μιτεράντος προς στον άνοθέντος αφ(έντη) αδελφόν, τά όπία είναι το πουρκοσιφονόντου καί χοτζετι (9) όπου του έκαμεν εί μητέραντος κυρία Κατερίνα, τά όπία θέλουν να είναι σταθερα και αχαλαστα εις τούς εοναν τόν άπαντα καί είς πάσαν δικεοσήνι νά έχουν το κύροστος δίχος να εμπορούν κανένα <από> τά <α>δέλφια νά φθήρουν (10) ούτε νά μετασαλέψουν εις τά όσαν περιέχουν ός άνοθεν διαλαβαίνουν. Είς τούτο βλέποντας ο άνοθεν αφ(έντης) Κάρλος, ο αδελφοστος, τήν αγάπιν καί δίκεαν γνόρισιν όπου εφίναν δικεας τά <α>νολεγόμενάντου αδέλφια Χρουνσίς με τα επίλιπα, έστρεξε (11) θελματηκός καί χαρίζι τον αδελφίοντού τόν έξιν το χοράφι λεγόμενον του Αγίου Γεοργίου, τοποθεμένον στον Καλόξιλον, με δεντρη, σπίτη καί περιβόλι δεντρολογιμένον με πασα λογίς δεντρί ός {{ς}}καθος του το ηχαν πουρκοδοτισμενον εί γονείτου, να το εχουν να το εξουσιάζουν καί ος θελουν να το πραξουν οσαν πράγμα εδικόντος καί χαρισμένοντός, απο τον ανοθεντος αδερφό καί με πασαντου δικέομα. Εξεχος (12) το γενιμα (13) το εφετηνο όπου γρικατε να είναι του αφ(έντη) Καρλάκι καί τρογοντας το γενιμα ν<α> απομένι είσθήν εξουσιάντος το πράγμα, ος καθός ευθύς ευβρίσκετε με πασαντου δικέομα, ανγγαλα (14) καί νά μήν τος εγγίζει (διόρθ. ενγκίστζιν), τόσον επιδί κατα το χρέος όπου επλέροσεν τής μιτέραςτος να μίν είτον κρατιμένος (15) είς περισότερον, αλλά ός καλλός αδελφός έπραξεν ειστους λόγουν τος. Έτζη έστρεξαν όλα τα δέλφιαν καί έλαβαν καί εφχαρίστισαν εις ότη εδό με τό παρον σουλφί καί καβούλιν επραξαν ο αδερφόςτος προς του λο{{υ}}γουντος, τάζοντας καιαρόντας ο αφ(έντης).

Χρουνούς, Ενρίκος με τα επιλιπαντος αδελφια ότη από τήν σήμερον καί είσους εόνας, ου-
τι καί εί κληρονόμιτος να βαστάξουν και να κερτούν το παρόν σουλαρύ και καρβουλί στέ-
ρεον, βέβαιον καιείς κάθε κερών και κριτίδιον ος σουλαρύ και καρβουλί θελμα-
τικώντος. Έπραξαν λεγοντας ακόμη ότη όπιο από ταδελφια ος <η>θαλεν γινεψυ να πι-
ράξιν εί νά ζυμίοι τον άνοθέντος αδελφόν εναντίον είστο παρόν σουλαρί και καρβουλί να
ειναι απο το μερδικόντου, και νά πλερόνι δίχος καμίας λογίς εναντιότητα τα κατα κερού
αφεντίας (16) γεάλα (17) διακόσια και πάλε τό παρόν νά γρικάτε (18) οσάν ολα τα
είς ..σουλφία όπου είς καθεν κ(ε)ρον έγιναν και πδράχτισαν εί θελονν προχητή, ειποσχό-
μενος και ο ανολεγόμενος αδελφός νά τό κγατί και αυτός το παρόν ός τα λεγόμενάντου
αδελφια εονίος και κληρονομικός. Ούτος έλαβεν τέλος το παρον και το ενδιναμόνουσαν
με τίν ειδιαντος ειπογραφή και παρακαλετί και αξιοπίστι μάγτηρες είς ασφαλία, και τα ε-
ξίς.

ΣΧΟΛΙΑ

- (1) *Ενρήκος Τερεμόν*: ηθοποιός της παράστασης της Τρυγέδιας του Αγίου Δημητρίου, βλ. σσ. 17-18
- (2) *Κάθλος Δερεμόν*: κόνσολος της περιήρημης Βασιλείας της Φράντζας και το 1723, ό-
ταν πραγματοποιείται η παράσταση της Τρυγέδιας. Είναι παντρεμένος με την Βιολαντή,
αδελφή του Γιάκουμου Σουμαρία του Γερμανού ενός ακόμα συντελεστή της παράστα-
σης.
- (3) *πρετεντέω*: (ιταλ. pretendere) αξιώ, ζητώ, επιδιώκω (ΧΠΙΛ, σ. 444)
- (4) *πατρικό*: η κληρονομιά από τον πατέρα, η κληρονομούμενη περιουσία του πατέρα
(ΜΑΟΤΕΤ, τ. 11, σ. 5591)
- (5) *μητρικό*: το αναφερόμενο στη μητέρα, η ιδιοκτησία της μητέρας
(ΜΑΟΤΕΤ, τ. 9, σ. 4679)
- (6) *ζάπτι*, το: (από το τουρκ. ζ. zapilmek: περιορίζω, περιοτέλλω,
ιδιοποιούμαι) ιδιοκτησία (ΑΕΤ, σ. 414)
- (7) *σουλάρο*, το (και σουλφί) : συμφωνία, συμβιβασμός (ΝΑΕ, σ. 301)
- (8) *καβουλί*, το: (τουρκ. kavil) ο λόγος, ο όρος, η συμφωνία, η γνώμη (ΑΕΤ, σ. 286)
- (9) *χοτζέτι*, το: (και χονγγέτι, χονκέτι, χοντζέτι) πιστοποίηση της εγκυρότητας ε-
νός τίτλου ιδιοκτησίας από τον καθή (ΝΑΕ σ. 304)
- (10) *φθήρω*: χαλά, αναρώ (ΙΙανλέξικόν, τ. 6, σ. 4874)
- (11) *στέργω*: ανέχομαι, δέχομαι αδιαμαρτυρήτως, συγκατατίθεμαι (ΜΕΕ, τ. 22, σ. 353)
- (12) *εξέχος*: κυρίως
- (13) *γένυμα*, το: το γέννημα, καρποί της γης, γεωργικά προϊόντα, οστά, σοδειά (Κριαράς,
τ. 4, σ. 254).
- (14) *αγγκαλά*: αν και, καίτοι, ακόμα και αν (ΙΛΙΤΝΕ, τ. 1, σ. 131)
- (15) *κρατιμένος*: κρατημένος, δεσμευμένος (ε. κρατούμαι: δεσμεύομαι) (ΙΙανλέξικόν, τ. 3,
σ. 2381)
- (16) *αφεντία*: αυθεντία, το κδός, η κρατική εξουσία, οι επιδόσωτοι της κρατικής ε-
ξουσίας (ΝΑΕ, σ. 281)
- (17) *γεάλα*, το: νόμιμα που στα έγγραφα ισοδυναμεί με 120 άσπρα, ίσο με το γρόοι (ΝΑΕ,
σ. 299)
- (18) *γρικάτε*: γρικάται, από το γήμα αγκωκίω: εννιώ, αντιλαμβάνομαι (Κριαράς, τ. 1, σ. 69)

ΕΓΓΡΑΦΟ 3

Ιστορικό Αρχείο Νάξου, μικροταινία 4

Ανταλλαγή 1725, Ιουνίου 1

Ο Φραντζεσκάκης Σουμμαρίπας του Ματαίου παραχωρεί για δύο χρόνια στη θεία του Κατζιάνα τα σπίτια που είχε ανταλλάξει με το γιο της Φραντζισκάκη Σουμμαρίπα του Φιλίππου.

1725 Ιουνίου πρώτη S. N.

Τήν σήμερον θεληματικός δίνη ο αφέντης Φραντζεσκάκης Σουμμαρίπας Ματέου (1) τής θιάσου κυρίας Κατζιάνας τά σπίτια οπού έκαμεν αλαξιά (2) μέ τόν αρχοντοπουλόντης αφέντη Φραντζισκάκη Σουμμαρίπα Φιλίπου έμπροσθεν είς την κυρίαν μιτρόπολη, νά κάθετε διο χρόνους, δίχος νίκι. Μέ τούτο νά έχη άδια ο αφέντης Φραντζισκάκης {{νά}} νά φκιάνη τά σπίτιατου δίχος καμίας λογής εμπόδιο και είς βεβέοσιν γράφο{{ν}} κάτοθεν ειδοχίροστε είς ασφάλιαν και τά εξής.

Φραντζέσκος Σουμμαρίπας Ματεού στέργω (2)

Τζαμπατής Κορονέλλος καντζελάριος Ναξίας γέγραφα

ΣΧΟΛΙΑ

(1) Φραντζεσκάκης Σουμμαρίπας Ματέου: γιος του Ματαίου Σουμμαρίπα και της Κατερίνας Σπανοπούλου, ηθοποιός της παράστασης της Τραγέδιας, βλ. σσ. 10-11

(2) αλαξιά, η: (αλλαξιά) ανταλλαγή (ΝΔΕ, σ. 279)

ΕΓΓΡΑΦΟ 4

ΜΙΕΤ Ιστορικό Αρχείο Νάξου, μικροταινία 3

Εξέταση λογαριασμού

1726, Αυγούστου 22

Ο προεστώς των πατέρων ανέθεσε στον Φραντζέσκο Σουμμαρίπα του Ματέου να υπολογίσει το ποσό που αναλογεί στους πατέρες από το γεμικλίκι του έτους 1726.

Στα 1726, δια τα ρ(εάλια) 1000, το γεμικλίκι (1) της παρόν χρονείας, αγγίζει τον αφέντω πατέρων κατά τήν σούμα (2) της μάνας (3) του Κάστρου (4) και κατά τώ πράγμαντως ός φένετε στήν λεγωμένη μάνα:

στά εφτάμισι μερδικά τως αγγίξη ρ(εάλια) 9 (δυσαν. βραχυγραφημένη λέξη) 113

στά ενεία μερδικά τως αγγίξη ρ(εάλια) 14 (βραχυγραφημένη λέξη) 108

Ούτος με παρακάλεσεν ο αφ(έν)της προεστός και ήδα και εξέταξα επιμελός και κατα θεόν στα άνοθε 1000 ριάλια πόσον τως αγγίξη τόσον στά εφτάμισι μερδικά, σάν και εις τά ενία μερδικά. Και είναι έος άνοθεν φένετε σοστά{{ν}} και με δίχως λάθος και όποιος κατέχι σοστόν λογαριασμό ας ηδών και ας ξετάξη και θέλη εύρι τήν καθαρά αλίθια. Και διά εμπίστοσι γράφο τό παρόν ιδύω χιρός μου και ηπογράφω και κάτοθεν.

1726, Αυγούστου 22 S.N.

Φραντζέσκ(ος) Σουμμαρίπ(ας) Ματέου

ΣΧΟΛΙΑ

- (1) *γεμικλίκι*, το: (γεμεκλήκι) φόρος που πλήρωναν επί Τουρκοκρατίας οι κάτοικοι των νησιών του Αιγαίου πελάγους στον Καπουδάν πασά, κατά τον 18ο αιώνα (*Πανλεξικόν*, τ. 1, σ. 803)
- (2) *σούμα*, η: (σούμμα) άθροισμα, πρόσθεση, το ολικό ποσό (*Πανλεξικόν*, τ. 5, σ. 4108)
- (3) *μάννα*, η: (μάννα) πρωτότυπο επίσημο έγγραφο (*Πανλεξικόν*, τ. 4, σ. 2699)
- (4) *Κάστρο*: το Κάστρο της Χώρας της Νάξου (ΝΔΕ, σσ. 315-316)

ΕΓΓΡΑΦΟ 5

Εθνική Βιβλιοθήκη, Κώδικας Ξ, έγγραφο 162

Επιτροπικό

1728, Δεκεμβρίου 17

Ο κονσόλος Χρυσίς Ντερεμόν, και ο Νικόλαος Ριζάκης ορίζουν άλμπιτρος για να λύσουν μια διαφορά σχετικά με το άλογο του Νικόλα Ριζάκι που κάποιος σκότωσε.

Εν έτι Κυρίου 1728, Δεκεμβρίου 17, S.N. Ναξία.

Τρέχοντας διαφοράν ανημέσαν τον εκλαμπρότατο αφ(έντη) Χρούσι Ντερεμόν, κονσόλο; και Νικόλα Ριζάκι, απάνω ειστο άλογον οπού του εσκότοσαν, δια τούτο δια να λύσουν από κάθε λογίς έξοδα, ταραχες και κρισολογίματα παρακαλούν,.. και αποκαταστέλνουν δια ερετί κριτε τους εδο ονοματισμενους αφ(έντες) άλμπιτρος (1). Το {το}} <καθ>ε μέρος βάζι, <ο> αφ(έντης) κονσόλος τον αφ(έντη) Τζαμπατάκι Μπαρότζι ποτέ Ιάκοβου και ο Νικόλας βάζι τον αφ(έντη) Χρούσι Φραγγόπουλο, τον οπίον δίδουν πάσα άδια και εξουσίαν να δουν και να εριφνίσουν τζη αυτζίντος διαφοράν και να αποφασίσουν όλλο εκίνο οπού εθέλουν γνωρισι διά καθαράν δικεοσίνι και.. τιτα, τζη οπία απόφασιν στέργο<ν>νται τα μέριν να τζ<η> βασταζουν.<Και> βεβαιγουν σταθεριν και αχάλαστι δια μαρτιρίαν τον κάτοθεν και τα εξης.

Λουκάς Όμιρος μαρτιρας στο παρό

Κοσταντίς Δραγομανάκις (2) γράφο δια όνομα του Νικόλα πως στέργι τά άνωθεν και μιν έχοντας γράματα έγγραφα δια λόγουντου και μαρτιρό

Χρυσίς Ντερεμόν στέργο

Στέφανος Τουμπίνος <γέ>γραφα.

ΣΧΟΛΙΑ

(2) *Κοσταντίς Δραγομανάκης*: πιθανώς ένας από τους ηθοποιούς της παράστασης, βλ. σσ. 15-16

(1) *άλμπιτρος*: arbitro: μεσολαβητής, κριτής <arbitrare: κάνω διαιτησία, κρίνω/μεσολαβώ, διακανονίζω (ΧΠΛΑ: Χάρης Πάτσης, *ΙταλοελληνικόΛεξικό*, Αθήνα, 1966, σ. 41)

ΕΓΓΡΑΦΟ 6

ΜΙΕΤ Αρχείο Καθολικής Αρχιεπισκοπής Νάξου, Εμβ.-Συμβ.-Συμφ., Φάκ. Γ', έγγρ. 2Γ
 Ανταλλαγή 1752 Ιουλίου 3
 Η Μπενετίνα, χήρα του Γερμάνου Γρίσπου, παραχωρεί στο γιο της Τζάνε τα δικαιώμα-
 τα του λιβαδιού της στα Χάντρινα, ενώ ο τελευταίος της δίνει το πατρικό του αμπέλι στην
 Πλάκα.

Του Κιριου Ημον. 1752, Δευτεροουλιού (1) 3 S.N.

Ενεφανισθην σμαιορον, κατεμπροσθα καντζελαρηου μάς και μαρτυρον, <ο> αφ(ε-
 ντης) Τζαναις Γρισπος ποτε Γιορμανου (2), <ο> οποιος λεγι π(ως) επιδη εποφασιστην να
 πουλιση το μητρικοντου λιβαδι που εχι στα Χαντρινα, πλισίο αφ(εντη) Αντρουλι Μπα-
 ζεου και κηνου δρομου δια χρε<α> εδικιαντου, και μαι το να καρποτροι τον εμισων του
 καρπον του αυτου λιβαδιου, η μιτεραντου αρχοντισα Μπενετηνα του εκαμαιν την χαρην
 και τον παρετα (3), μαι το να τισ δοση ο ιωστης αφ(εντης) ανο Τζαναις το αμπελι το πα-
 τρικοντου ηστην Πλακα (4) συμπλιο (5) σταις Αυλες να το χιερετε και να το καρποτρογι
 ολλο, εος φορου τελ(ους) ζοιστις, δια πηνομη (6) του εμισου καρπου του γεροντομρηου
 (7) που ετρογιεν του ανολεγομενου λιβαδιου κατα το πουρκοσιμφονο που του εκαμαιν,
 και μαιτα τον θανατοντισ εδικοντου και τον αρχοντοπουλοντου, δηχ(ως) να εμπορι ολ-
 λοτελι και να εχι εξουσια ο αφεντης Τζαναις εισ αυτο ουτε στον κουντουβερναρι (8), ου-
 τε να το παχτοσι (9) ουτε να το πουλισι οστε ζι η μιτεραντου. Και επιδι και δεν εμπορι κα-
 τα τον τεριασμοντους (10) να περνι τιπετις απ<ο> τον καρποντου, να δηνι η μιτεραντου
 και καθε δοσιμο του αυτου αμπελιού, ηγου<ν> γιεμικλικι και δεκατια (11), και να ευγιε-
 νι και ι δετζιμα (12) ος ευγιενεν{{εν}} όνταστο εκαρποτρογιεν ο ιως, ξεδιαλινοντας οτι αν-
 γγαλα και το ομηο αμπελι να το ηχαιν ηποσχομαινο τισ αρχοντισας του αφ(εντη) Τζανες
 δια αλην αφορμι, μολον ετουτο μαι θελιμα τισ αυτισ αρχοντισαστου γινετε το παρον και
 το βεβεονι και το στεργι μαι τιν δυναμιν τισ ηπογραφιστις. Ουτ(ως) τα μαιρι ανεπαμαινα
 και ευχαρίστιμαινα μαναι μαι πεδι ις ολο το εδο γραμαινο, και το βεβεουν μαι τιν τιμα-
 ντ(ους) ηπογραφι και επι μαρτιρον δια να μινι στερεο και ανεμποδιοστο ις οτι περιεχι

Τζουανες Κρισπι στεργω και βεβαιώνο το παρο καθος διλι
 Μαρουσα σηνβηα Τζανε Γρησπου στεργη και <βε>βεονη το παρο
 διαχηρος εμου Μηχελη Σουμμαρηπα και μαρτηρω
 Παντελέος Σουμμαρηπας καν(ονικος) (13) καντζελαρ(ιος) Αξιας
 εγραψα

ΣΧΟΛΙΑ

- (1) Δευτεροούλιος: Ιούλιος (Du Cange)
- (2) Τζάναις Γρίσπος του Γερμάνου: γιος του Γερμανού Γρίσπου και της Μπενετίνας Γι-
 ράρδη, ηθοποιός της παράστασης, βλ. σσ. 13-14
- (3) τον παρετά: τον αποδεσμεύει (ρ. παραιτώ)
- (4) Πλάκα, η: μια από τις ευφορώτερες περιοχές του νησιού, κοντά στις Τρίποδες. Απα-
 ντάται και στην Κωμιακή. (Κατσουρός, Α. Φλ., «Τοπωνύμια της Νάξου», *Ναξιακό*
Αρχείο, τεύχ. 9, Σεπτ. 1947, σσ. 110-120)
- (5) σίμπλιο: πλησίον (ΝΔΕ, σ. 302)
- (6) πηνομή, η: (πινομή, επινομή) το δικαίωμα νομής (ΝΔΕ, σ. 297)

- (7) *γεροντομίρηο*, το: μέρος της πατρικής περιουσίας, κτήμα που οι γονείς κρατούσαν για τα γεράματά τους (Κριαράς, τ. Δ', σ. 266)
 (8) *κουντουβερνάρις*, ο: (κουντουβερνάρης), ο αγρότης στον οποίο παραχωρείται ένα κτήμα προς καλλιέργεια, ο κολλήγας (ΝΔΕ, σ. 290)
 (9) *παχτόνω*: πακτώνω
 (10) *ταιριασμός*, ο: τεριασμός (ρ. *τεργιάζω*) συμφωνώ (Du Cange)
 (11) *δεκατιά*, η: δωρεά, παραχώρηση του δεκάτου των εισοδημάτων/φόρος που συνίσταται από το 1/10 των εσόδων (Κριαράς, τ. Ε', σσ. 4-5)
 (12) *δέτζιμα*, η: (decima) δεκάτη
 (13) *κανονικός*, ο (λατιν. *canonicus* < κανονικός) ιερωμένος, κληρικός (Κριαράς, τ. 7, σ. 336)

ΕΓΓΡΑΦΟ 7

ΜΙΕΤ Αρχείο Καθολικής Αρχιεπισκοπής Νάξου, ΑΚΑΝ, Εμβ.-Συμβ.-Συμφ., Φάκ.Γ, έγγρ.18

Συμφωνία

1763 Σεπτεμβρίου 3

Συμφωνία της Μπενετίνας ποτέ Γερμάνου Γρίσπου με τη νύφη της Μαρούσα χήρα του Τζάννη Γρίσπου, σχετικά με το «αμπέλη της Πλάκας, σίμπλιο τόν Αβλόν (1).

Ενέτη 1763, Σε<π>τευρίου 3. Κ.Ν. Εν τη Ναξία.

Την σήμερα ενεφανίστησαν προσωπικός και συμπιβαστικός τά εδώ παρό ονοματισμένα μέρη, η αρχόντισα Μπενετίνα ποταί αφ(έν)τη Γερμάνου Γρίσπη με την αρχόντησα την νιμφηντης κυρία Μαρούσα, η οπίες λέση εδώ παρό εις {{σ}}εμέν τόν γράφωντα νοτάριο πός με καλίντος θέλιση και γνομη θέση και κάνουν τόν παρόν τεργιασμό και καβούλη, ό-τη έχοντας η άνοθεν αρχοντησα Μπενετίνα εις τζην εξουσίαντης έως φόρου ζωήστης νά καρποτρογή τό αμπέλη της Πλάκας σίμπλιο τόν Αβλόν, τόρα και διά πάντα θέλη μέ κα-λήντης γνόμην και τό αφήνι και τό απαρετά (2) εις τά χεργία και κηριότητα τής άνοθεν (διόρθ. όνοθεν) αρχόντησας Μαρούσας μέ όλαντου τά δικεόματα. Και δίδεται τό αφτό α-μπέλη μέ τέλος διά νά εύγη και νά ξεπληροθή όλλο τό χρέος οπου έχη καμομένο ο ποταί αφ(έντης) Τζουάναις Γρίσπης. Καί διά αφτήν τζήν χάρη όπου πράξη τήν σήμερα η λεγό-μενη αρχόντησα κύρια Μπενετηνα πρός τήν αρχοντισα τζήν νίφηντης κυρία Μαρούσα, και ούτε μέ καλήντης γνόμη θέλη και απαρετά και αποξενώνεται από τζήν σημερο από τό περιβώλη τόν Καμπόνων, γής και δέντρη. Καί της τό δήδη νά τό καρποτρογή όλλο έως φόρου ζωήστης, και έπητα νά πηγένη εις αφτήν, και υστους κληρονόμουσσης. Ακόμη λέ-γη και θέλη η άνοθη αρχόντισα νά είναι βέβεο και σταθερό, ότη έστώντας (3) και νά έχουν γραμματα καμομένα η λεγομένη αρχόντισα κυρία Μπενετηνα με τον αρχοντοπουλόντης Τζουανε Γρίσπη, όπίας λογής και άν είνταν, τήν σήμερα παρό τά εδώ ηριθέντα μέρη, τά α-νουλαρουν (4), δίχος νά έχουν πλέον καμία δινάμη. Τόσων εσημερον ησαν τά μέρη, βεβε-ονώντας τό παρό μέ τζήν ηπογραφίντος, και ηπό παρακαλετόν και αξιοπηστων μαρτηρον.

Μπενετήνα Γρίσπα γηνή μακαρίτη Γερμάνου Γρίσπου στέργο και βεβεόνο τάνοθεν γράμα και μιν έχοντας γράματα έγγραφα δια λόγουντης ηπό{{ς}} χερός μου Τζόρτζης Σου-μαρίπας και μαρτηρό τάνοθεν

Μαρουσα ποτε Τζανε Γρίσπου στεργο και βεβεονο τανοθεν καί μινεχο<ν>τας γρα-
ματα επαρακαλεσεν εμου Γερμανος Συμμαριπας καί μαρτιρω
Φιλίππος Δραγομανάκης καν(ονικος) καί καντζελ(αριος) γέγραψα

ΣΧΟΛΙΑ

- (1) ξετελεύουν την παλιά συμφωνία της 3ης Ιουλίου 1752, αφού ο Τζάνες έχει πεθάνει.
- (2) απάρετώ (παραιτώ) αφήνω, εγκαταλείπω κάτι (Πανλεξικόν, τ. 4, σ. 3432)
- (3) έστοντας: επειδή (ΝΔΕ, σ. 285)
- (4) ανουλάρω: (ιταλ. annullare) ακυρώνω, καταργώ (ΧΠΛ, σ. 35)